

คนบนคอยขัดแย้งกันบ่พอ คนที่ลุ่มก็ค้าคนบนคอยอีก พอเป็นอย่างนี้คนบนคอยส่วนหนึ่งก็เปลี่ยนแปลงไป อันนี้สำคัญ ถ้าทำข้อมูลดี ๆ เขาใช้ข้อมูลนั้นมาชี้แจงปัญหาได้ เขาต้องเอาข้อมูลเผยแพร่ให้คนสังคมรู้มากขึ้น อย่างบ้านปากกล้วยอันนี้ชัดเจน (บ้านม้งปากกล้วย หมู่ 2 ต. แม่สอย อ. จอมทอง จ. เชียงใหม่) เมื่อก่อนมีที่ดินทำกินเยอะเยะ อยู่ไปอยู่มาเมื่อ ๖-๗ ปีที่แล้ว มูลนิธิธรรมชาติ ก็เอารั้วลวดหนามไปล้อม แบ่งพื้นที่ไป ๑,๐๐๐ ไร่กว่า ไร่ ตอนนี้อยู่พื้นที่หมู่บ้านประมาณ ๖๐๐ ไร่ เปลี่ยนเยอะไปแล้ว คนหาร้อยกว่าคน สัก ๖๐-๗๐ หลังคาเรือน ใช้พื้นที่ทำกินที่อยู่อาศัยประมาณ ๖๐๐ ไร่ อันนี้เปลี่ยนเยอะมาก บ่เหมือนเมื่อก่อนแล้ว

เมื่อสิบกว่าปีก่อน พี่น้องม้งบ้านปากกล้วย ใช้ที่ดินประมาณ ๒,๐๐๐ ไร่ หมุนเวียนไปมา ตอนนี้อยู่พื้นที่ทำกินลงชัดเจน อันนี้ก็เป็นป่ามากขึ้น ชาวบ้านก็พยายามจัดการพื้นที่ตัวเองอยู่ บางครอบครัวก็ปลูกบ๊วย ปลูกท้อ ปลูกไม้ผลเมืองหนาว ปลูกหญ้าแฝกป้องกันดินพังทลายก็มี พื้นที่ป่าอนุรักษ์ก็มี ปลูกป่าเพิ่มก็มี อย่างนี้ชาวบ้านเปลี่ยนแปลงชัดเจน ถ้าจะให้เลิกปลูกกระท่อมที่พันใด ทำบ่ได้ เลิกปลูกกระท่อม จะเอาอะหยังมากิน ข้าวก็มาจากกระท่อม เสื้อผ้า อาหาร รถยนต์ ทุกสิ่งทุกอย่างมาจากกระท่อม พุงง่าย ๆ ชีวิตเป็นชีวิตกระท่อม อันนี้ต้องค่อย ๆ ให้เลิกปลูก ถึงจะเป็นไปได้ ถ้าจะให้คนม้งเลิกปลูกที่พันใด แน่นนอน ถ้าทำได้บริษัท ก็บ่ต้องขายเมล็ดกระท่อม อันนี้แน่นอน พี่น้องม้งเลิกปลูกกระท่อมแน่นอน ถ้าจะให้ดี รัฐบาลห้ามขายปุ๋ย ขายยา อย่างนี้สารเคมีก็หมดแน่นอน บ่มีปุ๋ยบ่มียาใช้ คนบนคอยกับคนข้างลุ่มก็บ่ต้องทะเลาะกัน

เขาพูดอย่างนี้บ่ดีเท่าใด ความหมายของเขาก็คือ ปัญหาทุกอย่างเกี่ยวข้องกัน ปัญหาป่าไม้ ปัญหาดินพังทลาย ปัญหาสารเคมี คนบนคอยก็เป็นปัญหาส่วนหนึ่ง บริษัทในเมืองก็เป็นส่วนหนึ่ง รัฐบาลก็เป็นอีกส่วนหนึ่ง เรื่องสารเคมี เรื่องกระท่อม ถ้ารัฐบาลบ่ส่งเสริม เจ้าหน้าที่บ่ส่งเสริม มันก็บ่ขยายตัวแบบนี้ ถ้าพูดถึงต้นเหตุปลายเหตุ ทุกคนก็เป็นต้นเหตุปลายเหตุเหมือนกันหมด บ่ใช่ว่าชาวเขาเป็นสาเหตุ คนบนคอยเป็นสาเหตุ อันนี้บ่ถูกแน่นอน

6. หนี้สินคนจน และบทบาทของรัฐบาล³

เขาไปแอ่วหาเจ้าหมูที่เวียงหนองล่อง (กิ่ง อ. เวียงหนองล่อง จ. ลำพูน) เจ้าหมูเล่าว่า ที่อำเภอป่าซาง มีหมู่บ้านหนึ่ง ช่วง ๓ ปีที่ผ่านมา คนในหมู่บ้านผูกคอตายหนี้หนี้เกือบ ๒๐ คน เขา

³ หัวข้อที่ ๖-๘ เป็นการเรียบเรียงจากการการพูดคุยกับพะตือจอนที่บ้านหนองเต่า และเรียบเรียงจากพูดของพะตือจอน ในเวทีประชุมโครงการให้ชุมชนเป็นผู้เลือกทาง ที่ดำเนินงานโดยองค์การพัฒนาแห่งสหประชาชาติ (UNDP) ซึ่งได้จัดประชุมครั้งที่ ๑ ในช่วงเดือนกรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๔๒ ที่วังธารวิสูตร อ. ดอยสะเก็ด จ. เชียงใหม่ และครั้งที่ ๒ ในช่วงเดือนตุลาคม พ.ศ. ๒๕๔๒ ที่สะเมิงวิสูตร อ. สะเมิง จ. เชียงใหม่

ฟังแล้ว เรื่องนี้เป็นเรื่องใหญ่ การฆ่าตัวตายบั้งเรื่องธรรมดา คนเขาคิดตายบั้งง่าย ๆ ความจริงแล้ว ตัวเขาบั้งมีสิทธิทำลายชีวิตตัวเก่า เพราะคนเขาเกิดมา บั้งเกิดมาเฉย ๆ แต่เกิดมาตามพระประสงค์ของพระผู้เป็นเจ้า เกิดมาแล้ว ทุกคนต้องทำหน้าที่ ตามที่พระผู้เป็นเจ้ามอบหมาย จนสิ้นอายุตามธรรมชาติ เรื่องนี้สำคัญ ถ้าคนจนฆ่าตัวตาย คิดอย่างนี้ ทำอย่างนี้ การต่อสู้ก็มีความหมายแล้ว ปัญหาหนี้สินต้องคุยกับรัฐบาล ทำตัวเองตายบั้งได้ พอดีเขาไปประชุมที่ วาย เอ็ม ซี เอ จำบั้งได้เรื่องอะไร คิดว่าประชุมของ UNDP ปัญหาเรื่องหนี้สิน เขาก็เสนอว่า รัฐบาลต้องยกเลิกหนี้ให้กับคนจนทั้งหมด ประเทศร่ำรวย ต้องยกเลิกหนี้ให้ประเทศยากจนทั้งหมด

เขาพูดอย่างนี้ ฟังสนใจ แต่คนไทยไม่สนใจ เรื่องนี้ เขาต้องเอาข้อมูลความเป็นจริงมาเปิด อันนี้ชัดเจน ใน ๓ ปีมีคนฆ่าตัวตายหลายสิบคน ฆ่าตัวตายเอาเงินค่าศพไปบั้งหนี้ธนาคาร เรื่องนี้รัฐบาลต้องแก้ไข อย่างนี้ ธ.ก.ส. (ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์) รัฐบาลเป็นเจ้าของธนาคาร ถ้าคนจนมีหนี้ เพราะทำตามคำแนะนำ เชื่อฟังเจ้าหน้าที่ แล้วบั้งเงินใช้หนี้ แบบนี้รัฐบาลต้องแก้ไข ต้องพิจารณายกเลิกหนี้ให้ ถ้าจะแก้ได้จริง ๆ รัฐบาลต้องพิจารณายกเลิกหนี้ให้คนจนไม่ยกเลิกไม่ได้ ถ้าคนจนอยู่ไม่ได้ รัฐบาลก็อยู่ไม่ได้ คนรวยก็อยู่ไม่ได้ คนรวยก็รวยจากการกอบโกยในโลก กอบโกยจากชาวบ้าน ประเทศร่ำรวยก็กอบโกยจากประเทศยากจน ประเทศร่ำรวยก็ต้องยกเลิกหนี้ประเทศยากจน คนรวยอยู่ได้เพราะคนจน ประเทศรวยอยู่ได้เพราะประเทศจน

สิ่งต่าง ๆ อย่างบ้าน รถยนต์ ที่คนร่ำรวยใช้ คนจนเป็นผู้ทำ แต่คนจนบั้งได้ใช้ เมื่อ ๒๐ กว่าปีแล้ว เขาไปกรุงเทพฯ เห็นผู้หญิงหลายคน กำลังก่อสร้างบ้านใหญ่หลังหนึ่ง หิ้วปูนก็มี หิ้วทรายก็มี เขาก็ถามว่า สู้หยั่งมาเบี่ยงบ้านหลังใหญ่แล้ว ผู้หญิงนั้นก็ตอบว่า บั้งบ้านเขา เขารับจ้างสร้างบ้านคนอื่น เขาก็ถามว่า บ้านสู้อยู่ไหน เขาก็บอกว่า บ้านเขาอยู่อีสาน แห้งแล้ง อยู่บั้งได้ หมู่เขาก็มารับจ้าง คนหมู่นี้เป็นคนก่อสร้างบ้านหลังใหญ่ ๆ งาม ๆ แต่บั้งได้นอน เขาทำให้คนอื่นอยู่ ทำให้คนอื่นนอน ความจริงแล้ว ในโลกนี้มีเงินมีเยอะเยอะ แต่ไปกองอยู่ที่ใดที่หนึ่งเท่านั้น ถ้ากระจายก็ไม่มีปัญหา รัฐบาลบั้งทำหน้าที่ให้ดี เรื่องนี้ถ้ารัฐบาลบั้งแก้ไข คนจนก็อาจจะล้มโต๊ะก็ได้ คนจนก็มีจิตจำกัด ถ้าทนไม่ไหวจริง ๆ ก็ล้มโต๊ะ อันนี้จะเป็นปัญหาใหญ่ เรื่องอย่างนี้ คนเฒ่าคนแก่บอกว่า

“อี สุ อี สิ ต่า ปา เนอ โจ้ โอ เรอ โอ เรอ เปอ”

แปลว่า “หนูกระจัด ตัวเล็กนิดเดียว ก็ทำให้วุ่นกระเทิง และซ้างตัวโต ๆ ล้มลงได้เหมือนกัน” หมายความว่า การต่อสู้ของคนจนเกิดขึ้นได้ บั้งว่าเกิดบั้งได้ คนจนตัวน้อย ๆ บั้งมีกำลัง บั้งมีอำนาจ ถ้าทนบั้งได้ ก็สู้เหมือนกัน หนูตัวกระจัดริ๊ด มันยอมตาย วิ่งเข้ารูมูกวุ่นกระเทิง วิ่งเข้ามูกซ้าง ในที่สุดวุ่นกระเทิงก็ตายได้ ซ้างก็ตายได้ คนรวย คนมีอำนาจก็ล้มได้

เรื่องอย่างนี้ เรื่องการล้มของอำนาจ มันเป็นธรรมชาติ โลกก็สิ้นสุดลงได้ การสิ้นสุดโลก สิ้นสุดแผ่นดิน มีหลายความหมาย การสิ้นชีวิตของแต่ละคน การสิ้นเผ่าพันธุ์ของแต่ละเผ่า การสิ้นชาติของแต่ละชาติ การสิ้นสุดของพระเจ้าแผ่นดิน การสิ้นสุดหมู่นี้ ก็เป็นการสิ้นสุดโลกอย่างหนึ่ง รูปแบบการสิ้นสุด บ่เหมือนกัน ที่สำคัญความหมายของการสิ้นสุดโลก บ่ว่าจะสิ้นสุดในรูปแบบไหน มันสิ้นสุด เพราะถูกรอบงำด้วยอำนาจ เงินตรา และคัมภีร์ อันนี้สำคัญ อย่างประเทศไทย การสิ้นสุดโลกก็เกิดได้ เพราะบ่ยอมแก้ปัญหา แต่เพิ่มปัญหาขึ้นเรื่อย ๆ ถ้าจะว่ากันจริง ๆ โครงสร้างสังคมไทยทุกวันนี้ มันแก้ปัญหาบ่ได้ มันเป็นโครงสร้างอุปถัมภ์ แบ่งเป็นหมู่เป็นพวก หมูใครหมูมัน ช่วยเหลือในหมู่เดียวกัน บ่คุณส่วนรวม ยังบ่พอ ยังเป็นโครงสร้างอาณานิคมแบบใหม่ อันนี้สำคัญ เมื่อก่อนหลายประเทศเป็นเมืองขึ้นตรง ๆ ฝรั่งเศสเป็นผู้ปกครอง ทุกวันนี้เขาเป็นเมืองขึ้นแบบใหม่ เพราะต้องพึ่งเทคโนโลยีของฝรั่ง ยิ่งสมัยนี้ ยิ่งหนักขึ้นอีก เขาเกือบจะล้มแล้ว ฝรั่งก็เอาเงินตราเข้ามา เคียวนี่เขาเป็นอาณานิคมเงินตราอีกรูปแบบหนึ่ง

7. เทคโนโลยี, เงินตรา และอาณานิคมทางปัญญา

สองวันก่อนเขาไปธนาคาร เงินเขามี ๔,๐๐๐ บาท ไปเบิกซื้อสังกะสี เขาก็คุยกับแม่ป้าคนหนึ่ง เขาถามว่า แม่ป้ามาทำอะไรยัง แม่ป้านั้นก็ตอบว่า ข้าเข้ามาฝากเงิน เขาถามว่า เอ !! จะใด แม่ป้านั้นก็บอกว่า ก่อนปีใหม่ไทย เจ้าดอน เอาเงินเก็บไว้ เจ้ากลัววายเหตุ วันนี้เอามาฝากเงิน ส่วนหนึ่งเป็นลูก ๖,๐๐๐ บาท เงินของเจ้า ๑๐,๐๐๐ บาท พันปีใหม่แล้ว เอามาฝากใหม่ เก็บไว้ที่บ้าน เมินก็บ่ดี เขาคิดคนเดียว คนไทยหลงกลฝรั่งแล้ว ถูกฝรั่งหลอกเอาเงินซัดเงิน คุยไปคุยมา นายธนาคารคนหนึ่งก็บอกว่า เขาบอกให้แม่ป้าแล้ว บ่เป็นยัง (ไม่เป็นไร) แม่ป้าก็บ่เชื่อ เขาบอกว่า ฝรั่งต้องขายเครื่องคอมพิวเตอร์รุ่นใหม่ ขายเครื่องแก้ไขคอมพิวเตอร์บ่ขาย เครื่องเก่าขายบ่ออก ต้องการขายเครื่องคอมพิวเตอร์เท่านั้น นายธนาคารอีกคนหนึ่งได้ยิน ก็ถามว่า แท้กา ! (จริงหรือ !) คนนั้นก็บอกว่า จริง ๆ ธนาคารในประเทศไทย หมดเงินไป ๕,๐๐๐ กว่าล้านแล้ว แก้ไขเรื่องวายเหตุ เขาก็บ่บอกหมู่นั่นว่า เอ !! นายธนาคารก็โดนหลอกเหมือนกัน

เขามองว่า ความจริงแล้ว คนไทยเป็นอาณานิคมของฝรั่งอีกแบบหนึ่ง อาณานิคมปัญญา เรียนหนังสือแบบฝรั่ง ทำอะไรก็อยากเป็นฝรั่ง ตอนนี้อยู่ในโทรทัศน์ก็เป็นอาณานิคม อาณานิคมสื่อ แคบบอกว่า ลิโพวิตันดี ! ดีจริง บ่ดีจริง เขาบ่รู้ คนก็ซื้อกินกันเยอะเยอะ สมมติว่า วันหนึ่งมีคนซื้อคนละขวด ราคาขวดละ ๑๐ บาท ทั่วประเทศไทย วันหนึ่งก็เป็นเงิน ๖๐๐ กว่าล้านบาทแล้ว เจ้าของกระทิงแดง แคบบอก กระทิงแดง ชูซ่า !! คนอยากชูซ่า ก็ซื้อของกิน จนเป็นนายทุนใหญ่ รวยระดับโลกแล้ว แคบกระทิงแดงบ่ขาย เคียวนี่ ข้ามโลกข้ามทวีปไปเลย คนไทยอยู่ที่ไหน ก็ตามไป

ขายที่นั่น อันนี้ชัดเจน คนไทยเป็นอาณานิคมสื่อ อาณานิคมปัญญา สื่อครอบงำคนไทย อีกเรื่องหนึ่ง เรื่องวายทูเค (Y2K) อันนี้ชัดเจน เขาเป็นอาณานิคม แค่ฝรั่งปล่อยข่าวเรื่องวายทูเค คนไทยต้องเอาเงินลงทุนแก้ปัญหา เสียเงินไปหมื่นกว่าล้านบาท ข้อมูลนี้เขาเพิ่งจะรู้

โลกเป็นแบบนี้ ชาวบ้านถูกรอบจำแบบนี้ บ่ใช้เรื่องง่ายที่ประชาชนจะแก้ไขปัญหาก็ได้ อย่างที่ติมอร์ อินโดนีเซีย ฆ่ากันตายบ่รู้เท่าใด ทหารยิงชาวบ้านตายไปหลายหมื่นคน ในที่สุดประธานาธิบดีคนนี้ ก็ให้เอกราชชาวติมอร์ ให้ทหารสหประชาชาติรักษาความสงบ ก็แก้ปัญหาก็ได้ แก้ได้บ่หมดบ่เสี่ยง ก็บ่เป็นไร แก้ได้บ่ถึง ๑๐๐ เปอร์เซ็นต์ ก็บ่เป็นไร ปัญหาบางอย่างแก้ได้บ้างก็ดีแล้ว ปัญหาต่าง ๆ ถ้ารัฐบาลต้องการแก้ไข มันก็แก้ไขได้ ได้บ่หมดก็บรรเทาบ้าง ที่สำคัญรัฐบาลต้องร่วมมือกับประชาชน ต้องร่วมมือกับคนอื่น ปัญหาในหลายประเทศ ถ้าร่วมมือกัน ปัญหาแก้ได้ ถ้าแก้บ่ได้ปัญหาก็เบาลง อย่างประเทศอินโด คนหลายประเทศร่วมมือกัน ก็บรรเทา

8. ทางชีวิตคนจน และบทบาทของนักวิชาการ

ปัญหาประเทศไทย คงแก้ได้บ่ง่าย เขาฟังอาจารย์อานันท์ (ดร. อานันท์ กาญจนพันธุ์ อาจารย์ประจำคณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่) เขาชอบมาก อาจารย์อานันท์คุยว่า รักเหงาปัญหาของสังคมไทย เกี่ยวกับคนไทยที่ชาตินิยม เป็นนักคิดชาตินิยม ถ้าเป็นนักวิชาการ ก็เป็นนักวิชาการแบบชาตินิยม อีกส่วนหนึ่งเป็นราชการปฏิบัติ ปฏิบัติขัดกับกฎรัฐธรรมนูญ บ่ดูแลหลักกฎหมายรัฐธรรมนูญ พยายามเอากฎระเบียบ กฎบ่หล่อนตอนแต่่น (กฎระเบียบหุยมหิม) มาพูดมาใช้บังคับ บ่สนใจหลักการใหญ่ แต่สนใจเรื่องเล็กน้อย เอากฎหมายลูกไปปิดกฎหมายแม่ เอากฎหมายเล็กกฎหมายน้อยไปครอบกฎหมายรัฐธรรมนูญ ซึ่งว่ากันแล้วคือ กฎหมายสูงสุด ที่ผ่านมากฎหมายรัฐธรรมนูญประกาศใช้แล้ว นักคิด นักวิชาการทั้งหลาย ลืมปัญญาดูนี้ จะต้องเอาเรื่องนี้คุยในวงกว้าง จริง ๆ แล้ว งานบางอย่าง น่าจะเดินไปไกลแล้ว แต่ก็ไปไหนบ่ได้ อันนี้งานของนักวิชาการ ต้องขยายความคิด ช่วยทำให้ชาวบ้านมองเห็นปัญหาให้ชัด

เรื่องนี้พูดยาก นักวิชาการ บางทีก็ทำงานรับใช้ผู้ปกครอง รับใช้นายทุน บ่เข้าใจปัญหาคนจน เขียนกฎหมายก็เขียนเอาเปรียบคนจน นักวิชาการคนจนนี้มีไม่เยอะ อันนี้ก็เป็นปัญหา รัฐบาลก็หลอกประชาชนได้ง่าย ปัญหาหลายเรื่องมันเข้าใจยาก นักวิชาการคนจนต้องอธิบาย อย่างเรื่องเศรษฐกิจ เขาฟังข่าววิทยุ รัฐบาลก็บอกว่า เศรษฐกิจประเทศไทยดีขึ้นแล้ว ในความคิดเขา มันดีจะใด !! ความจริงแล้ว รัฐบาลไปยืมที่นั่นมาโปะที่นี้ ไปยืมที่นี้ใช้คืนที่นั่น ในที่สุดแล้ว ประเทศไทยประชาชนไทยก็มีหนี้เหมือนเดิม มันเปลี่ยนเจ้าหนี้บ่ตาย มันเหมือนรับมือซ้ายจ่ายมือขวา รัฐบาลบอกว่าเศรษฐกิจดีขึ้น อย่างนี้ก็โกหกเขา นักวิชาการต้องอธิบายให้เข้าใจง่าย

ตัวอย่างที่บ้านหนองเต่า เขาคิดว่ ๖-๗ หลังคา ไปกู้เงิน ธ.ก.ส. (ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์) ดิดหนี้ธนาคาร ดูข้างนอกดี เหมือนเป็นคนรวยสักน้อย บ้านก็หลังใหญ่ ในบ้านก็มีตู้เย็นทีวี รถเครื่อง (รถจักรยานยนต์) พอข้างในแล้ว โบนาไปอยู่ที่ธนาคารโน้น⁴ ธนาคารจะยิดที่นาไปวันใดก็ยังบรู๋ เดือนหนึ่ง ต้องหาเงินง ๑ ส่งดอกเบี้ย ถ้าหาเงินไปใช้เขาบได้ ต้องขายนา มีควายว่ว ก็ขายควายว่ว ในที่สุดก็ยากจนลง มันรวยระยะสั้น แต่ระยะยาว ถ้าหาเงินบได้ ยุ่งแน่นอน คนจนหาเงินก็บใช่ว่าง่าย ทำงานเกือบตาย ได้เงินบก็ร้อยก็พัน ยิ่งถ้ากู้มา ก็เสียดอกเบี้ย ทีวี ตู้เย็น รถเครื่อง ดอกเบี้ยทั้งนั้น อย่างนี้เท่ากับหาเงินให้คนอื่น ตัวเก่าต้องจน

เรื่องนี้ เามีประสบการณ์ตอนซื้อรถยนต์ เาวางเงินสด ๑๐๐,๐๐๐ บาท เดือนหนึ่งต้องจ่ายให้ร้านอีก ๖,๐๐๐ บาท ระยะ ๔ ปี ตอนเอรถยนต์ออกมาขับใหม่ ๑ ๒-๓ เดือนแรก ก็ม่วน ดูท่าจะโก้สักน้อย ปู่เฒ่านี้มีรถยนต์บะเฮีย ตอนฝรั่งมาเที่ยวเยอะ ก็บมีปัญหาอะหยัง พอฝรั่งบมา หาเงินก็บได้ เงินก็ต้องส่งร้าน ตอนกลางคืนนอนหลับดี ๑ สะดุ้งตื่นเป็นครั้ง ๑ ตื่นมาก็นอนบหลับ ยิ่งถ้าใกล้ถึงส่งงวด เงินก็บมีเก็บ นักท่องเที่ยวก็หายหมด มาบ่าหอมหอมแหมม (นักท่องเที่ยวมาทีละคนสองคน) เาบอกได้คำเดียว ในชีวิตเาอายุ ๕๖-๕๗ ปี บเคยทุกข์ บเคยลำบากเท่ากับหาเงินส่งรถ เดือนหนึ่งต้องหาเงินให้ได้ ๑๒,๐๐๐ บาท จ่ายค่าน้ำมัน ค่าซ่อม ค่าดูแลรักษารถยนต์หมดไป ๖,๐๐๐ บาท ที่เหลือก็ส่งให้ร้านอีก ๖,๐๐๐ บาท ทุกเดือนต้องหาเงินให้ได้ตามนี้ ถ้าบได้ เขาก็จะมายึดรถ ทำอย่างนี้ หาเงินให้ร้านขายรถยนต์จริง ๑

เรื่องอย่างนี้ ส่วนหนึ่งมันเกี่ยวกับการศึกษา เกี่ยวกับนักวิชาการ ถ้าคนที่มีความรู้ มีปัญญา ยังบทำหน้าที่ของคนมีความรู้ มันก็ยาก สังคมปัญหาก็เพิ่มขึ้น นักวิชาการต้องเข้าใจสังคมให้ดี แนะนำสังคมได้ ทุกวันนี้ นักวิชาการบางคน ก็ทำหน้าที่อย่างนี้บ้าง แต่ก็น้อย นักวิชาการ โดยส่วนใหญ่ ก็ชอบอำนาจ แสวงหาอำนาจ ชอบใกล้ชิดคนมีอำนาจ บางคนสอนหนังสือดี ๑ แต่ก็ยอมเป็นมือซ้าย มือขวาให้คนบดก็มิ ถ้าคนมีความรู้ทำอย่างนี้ สังคมก็แยแน่นอน

4

หมายความว่า หนังสือแสดงสิทธิครอบครองที่ดิน ถูกนำไปจำนอง หรือค้ำประกันเงินกู้

บทที่ ๖

ความรู้เรื่องป่า และการอนุรักษ์

“.....อนุรักษ์ป่า คนท้องถิ่น ต้องช่วยกัน คิดเอาเงินตัวเดียวไปได้ หวัง
พึ่งคนข้างนอกก็ไม่ได้...คนท้องถิ่น ต้องทำ บ้านเขาอยู่ที่นี่ เกิดที่นี่ ต่อไปก็
ฝังที่นี่ คนจนอย่างเขา จะไปซื้อบ้านที่เชียงใหม่ ที่กรุงเทพฯ ก็ไม่ได้ ไปซื้อ
บ้านที่เมืองฝรั่งก็ไม่ได้แน่นอน ซื้อไม่ได้บ้านของเขาให้คนอื่นมาดูแล บ่
ถูก..ที่อยู่ตายตัวเก่า...ให้คนอื่นมาบังคับ ให้คนข้างนอกบังคับ ให้ป่าไม่
มาควบคุม อันนี้บ่ถูกต้อง บ้านเขา เรือนเขา คนนอกบ้าน คนอื่นดูแลรักษา
บ่ได้ ต้องทำเอง บ่ต้องให้คนอื่นมาควบคุม.....”

ในช่วงทศวรรษ ๒๕๓๐ ประเด็นปัญหาคนกับป่า กลายเป็นวาทะที่ร้อนแรงของสังคม
ไทย โดยเฉพาะวาทะระหว่างกรมป่าไม้กับชาวเขา ในส่วนของกรมป่าไม้เชื่อว่า คนกับป่าไม่
สามารถดำรงอยู่ร่วมกันได้ และได้พยายามดำเนินการทุกวิถีทาง ที่จะไม่ให้คนกับป่าดำรงอยู่ด้วย
กัน แนวทางสำคัญอย่างหนึ่งก็คือ การประกาศขยายเขตพื้นที่ป่าอนุรักษ์ พร้อมกับอพยพโยกย้าย
ชาวบ้านให้ออกจากเขตพื้นที่อนุรักษ์ เช่น ในเขตอุทยานแห่งชาติแม่วงก์ ที่อพยพชาวบ้านไปอยู่ที่
อำเภอคลองลาน จังหวัดกำแพงเพชร และอุทยานแห่งชาติคอกยลาง ที่อพยพชาวบ้านไปอยู่ที่บ้านผา
ซ้อ อำเภอวังเหนือ จังหวัดลำปาง เป็นต้น ในด้านตรงกันข้าม กลุ่มชาวบ้านกลับยืนยันถึงสิทธิการ
ทำมาหากิน และตั้งถิ่นฐานในเขตป่าของตน พร้อมกับรวมตัวเรียกร้องให้รัฐบาลดำเนินการแก้ไข
ปัญหา ในสถานการณ์ปัญหาความไม่สอดคล้องของความคิดดังกล่าว พะติจอนิได้นำเสนอความ
คิดเห็น ซึ่งน่าสนใจและชี้ให้เห็นแนวทางแก้ไขที่เป็นจริงในหลายประเด็น กล่าวคือ

1. คนกับป่า : ชีวิตและวัฒนธรรม¹

คนอยู่ในป่า ถ้าต้องการมีชีวิตอยู่ ต้องการเลี้ยงลูกเมีย มันทำอย่างอื่นไม่ได้ มันต้องเก็บผัก
เก็บไม้ในป่าเป็นอาหาร ตัดไม้ทำบ้าน ถางต้นไม้ปลูกข้าว ทำไร่ ถ้ามว่าชาวบ้านทำผิดกฎหมาย

¹ เนื้อหาของหัวข้อที่ ๑-๔ โดยส่วนมากเรียบเรียงจากการพูดของพะติจอนิกับ พี่น้องชาวปกาเกอญอที่อาศัยอยู่ในเขตลุ่ม
น้ำแม่หลู คือ บ้านแม่หลู บ้านป่าเลา บ้านผาผึ้ง และลุ่มน้ำแม่แจ่มตอนบน คือ บ้านแม่หยอด บ้านห้วยขี้เประจ บ้านยอดไผ่ บ้านขุน
แม่รวม อ. แม่แจ่ม จ. เชียงใหม่ ซึ่งมาเยี่ยมเยือน ชาวบ้านทั้ง ๒ พื้นที่เข้ามาพูดคุยแลกเปลี่ยนกับพะติจอนิในช่วงปลายปี ๒๕๔๒
เนื่องจากประสบปัญหาที่คล้ายคลึงกัน คือ พื้นที่ลุ่มน้ำแม่หลู กำลังถูกโครงการปลูกป่าของกรมป่าไม้แย่งยึดพื้นที่ทำกิน ส่วนหมู่
บ้านในเขตพื้นที่คั่นน้ำแม่แจ่มกำลังเผชิญกับ การห้ามไม่ให้ทำไร่หมุนเวียน และการปลูกป่าของกรมป่าไม้ ผู้นำชาวบ้านจำนวนหนึ่ง
จึงมาพูดคุยกับพะติ เพื่อหาทางเลือกทางออก จากสถานการณ์ปัญหาที่เกิดขึ้น

ใหม่ ถ้าพูดภาษากฎหมาย ภาษาเจ้าหน้าที่ เน้นอนผิดกฎหมาย แต่ชาวบ้านทำอยู่แล้ว ทำมานานแล้ว ทำมาหลายชั่วอายุคนแล้ว อยู่ในป่าในดอยถ้าบ่ทำไร แล้วจะให้ทำอะหยั่ง น้ำไหลจากบนดอยมาในที่ลุ่ม อันนี้เป็นธรรมชาติ เรื่องคนอยู่ในป่าในดอย เรื่องน้ำไหลลงที่ลุ่ม อันนี้ชัดเจน เกิดขึ้นมานานแล้ว ต้องเข้าใจตรงนี้ให้ชัดเจน เรื่องอย่างนี้ ถ้าเข้าใจชัดเจน ก็ปรับทิศทางการนี้ได้ ปัญหาการพังทลายของดิน บ่ใช่พังเมื่อวันสองวัน แต่พังทะลายมาหลายร้อยปีมาแล้ว คนชาวเขาก็ก้อยู่ในป่าในดอยมากร้อยปี ก็ไม่มีใครรู้ ตรงนี้ต้องใช้เวลา เรื่องนี้เป็นชีวิต เป็นประเพณี วัฒนธรรม บ่ใช่เรื่องธรรมดา ถ้าเข้าใจ ในที่สุดก็เป็นไปได้ แก้ไขได้ ชาวเขาอยู่ในป่าก็ดูแลป่า พื้นที่ของตัวเองก็ต้องปรับให้เหมาะสม พื้นที่ทำกินก็ต้องมีขอบเขตอย่างนี้ ต้องมีขอบเขตชัดเจน ตรงนี้เป็นพื้นที่นา ตรงนี้พื้นที่สวน ทางนี้เป็นพื้นที่ทำไร ตรงนี้เป็นพื้นที่ป่าอนุรักษ์ เป็นป่าใช้สอย ทำอย่างนี้คนชาวเขาทำได้ แต่บ่ใช่ให้ทำในวันสองวัน ต้องใช้เวลาค่อย ๆ ปรับไป เปลี่ยนพื้นที่กันได้

ถ้าให้คิดจริง ๆ พูดอย่างเป็นธรรม เรื่องทรัพยากร เรื่องป่าไม้ ทุกคนต้องช่วยกันดูแล คนบนดอย คนพื้นราบ คนในเมืองช่วยกันดูแล หมายความว่า คนอยู่ในป่าในดอย ก็ต้องปรับปรุงตนเอง ต้องดูแลพื้นที่ป่า ดูแลธรรมชาติ คนทางลุ่ม คนในเมือง บ่ใช่คิดสร้างตึกอย่างเดียว แบ่งพื้นที่ปลูกต้นไม้ บ่มีพื้นที่ป่าในเมือง คนในเมืองแต่ละบ้านต้องปลูกต้นไม้ ดูแลธรรมชาติ พื้นที่ในเมือง ๕ ส่วน ต้องแบ่ง ๒ ส่วนเป็นพื้นที่ป่า เป็นป่าในเมือง ส่วนพื้นที่บนดอย แต่ละหมู่บ้านต้องแบ่งพื้นที่เป็น ๑ ส่วน อันนี้พูดไปแล้ว ทำอย่างนี้ได้ ทรัพยากรทั้งหมด ก็จะดีได้แน่นอน

บนดอยต้องแบ่งพื้นที่เป็น ๑ ส่วน ทำอย่างแม้จะอยู่เขตต้นน้ำก็อยู่ได้ บ่มีปัญหา ต้นน้ำปลายน้ำก็เหมือนกัน ทำอย่างนี้ปัญหาทรัพยากรก็บ่มี ทุกวันนี้มีปัญหา คนต้นน้ำส่วนหนึ่งรักษาป่า ทำแนวกันไฟบ้าง อนุรักษ์ป่าบ้าง คนปลายน้ำ คนลุ่มน้ำบ่สนใจ อนุรักษ์ป่า แบบนี้บ่เป็นธรรม คนที่ลุ่ม (หมายถึง กลุ่มคนที่ตั้งถิ่นฐาน และทำมาหากินในเขตพื้นที่ราบ, ผู้เรียบเรียง) คนกรุงเทพฯ ลองให้ขึ้นมาอยู่ดอยก็อดตายเหมือนกัน อย่างคนกรุงเทพฯ เอาไปอยู่ในป่าก็อยู่บ่ได้ คนบนดอยเอาไปอยู่กรุงเทพฯ ก็เบือ อยู่บ่ได้ คนที่ลุ่มอยู่ในที่ลุ่ม คนบนดอยอยู่บนดอย ก็อยู่พร้อม ๆ กัน บ่มีใครอยู่ก่อนอยู่หลัง พื้นที่ป่าบ่ได้มีบนดอยอย่างเดียว ในที่ลุ่มก็มีป่าด้วย ในเมืองเชียงใหม่ เมื่อสี่สิบปีที่แล้วมีต้นไม้อะยะยะ วันนี้มีบ่มีแล้ว พื้นที่ราบภาคกลาง สมัยก่อนก็เป็นป่า บ่ใช่ป่าธรรมดา เป็นป่าใหญ่ด้วย แต่เดี๋ยวนี้หายไปหมดแล้ว การรักษาป่า ต้องทำทั้งพื้นที่ลุ่มพื้นที่ในเมือง หมู่บ้านพี่น้องพื้นราบทุกที่ หมู่บ้านพี่น้องบนดอย ต้องช่วยกันปลูกต้นไม้ ช่วยกันรักษาป่า ทำอย่างนี้ยั่งยืนแน่นอน บ่ใช่ว่าพี่น้องที่ราบลุ่มป่า พี่น้องบนดอยดูแลพื้นที่ใหม่ ถ้าพื้นที่ใหม่อยู่เรื่อย ๆ อย่างนี้ก็อยู่บ่ได้ ต้องช่วยกันควบคุมดูแล ในหมู่บ้านก็ต้องควบคุมกันให้ดี เน้นอนคนในหมู่บ้านบางคนถือว่าไม่ฟัง ชาวบ้านก็ต้องช่วยกันสอน ช่วยกันพูด และก็ปฏิบัติจริงด้วย

เมื่อก่อนนี้ คนบนดอยมีความเชื่อ มีประเพณีดูแลรักษาป่าอยู่ เมื่อมีถนนมีไฟฟ้า เจ้าหน้าที่ก็เข้ามาเยอะ ประเพณีอันนี้ก็ค่อย ๆ หายไป ถ้าดูอย่างนี้ ปัญหาป่าไม้เกี่ยวข้องกับหลายอย่าง ต้องดูเป็นองค์รวม รัฐบาลก็เกี่ยวข้องกับส่วนหนึ่ง ชาวบ้านก็เกี่ยวข้องกับส่วนหนึ่ง ถ้าคิดอย่างนี้ รัฐบาลด้วย เจ้าหน้าที่ด้วย ชาวบ้านด้วย ต้องจับมือกัน ปัจจุบันเป็นอย่างนี้ รัฐบาลบังคับจับมือชาวบ้าน บังส่งเสริมให้ชาวบ้านดูแลรักษาป่า คิดแต่จับกุมชาวบ้าน เอาไปขังคุกเดียว ชาวบ้านพยายามเรียกร้องกฎหมายอนุรักษ์ป่า กฎหมายป่าชุมชน เรียกร้องมา ๑๐ ปีแล้วก็ยังไม่มีผล ปี ๒๕๔๒ จับชาวบ้านปางแดง ๕๖ คน จับพะต๋พล บ้านออนโน (ด. ปิงโค้ง อ. เชียงดาว จ. เชียงใหม่) บังเรื่องใหญ่ด้วยไปตากขอนไม้ ที่บริษัทสัมปทานตัดทิ้งไว้นาน ๑๐๐ ปีแล้ว เอามัดไปตากมาซ่อมบ้าน เจ้าหน้าที่อุทยาน เจ้าหน้าที่ป่าไม้ก็ไปจับ จับแล้วก็ได้รับนำมาส่งให้ตำรวจ พาเดินเข้าไปในป่าเป็นวัน ทำแบบนี้ มันต้องการลุยกันอย่างเดียว บังจับมือกัน บังคิดถึงชีวิตชาวบ้าน บังคิดร่วมมือกับชาวบ้าน

เรื่องจัดการป่า รัฐบาลต้องยอมรับความจริง ชาวบ้านอยู่ในป่ามาหลายร้อยปีแล้ว อยู่มาก่อนตั้งประเทศไทยก็ได้ อยู่มาก่อนตั้งรัฐบาล ก่อนตั้งกรมป่าไม้ พูดยังนี้ได้ ถ้ากรมป่าไม้ ถ้ารัฐบาลคิดว่าตัวเองเป็นเจ้าของป่า เป็นเจ้าของธรรมชาติ แล้วตัวเองจะรักษาธรรมชาติ รักษาป่าได้ คิดแบบนี้ผิดแน่นอน เป็นไปไม่ได้ที่รัฐบาล จะเป็นเจ้าของธรรมชาติ คิดแบบนี้เป็นไปไม่ได้ เจ้าหน้าที่ที่จะเอากำลั้งที่ไหนไปรักษา แค่อำนาจตัวเองให้รอดเป็นวัน ๆ ก็จะตายแล้ว

เรื่องนี้ ถ้าฟังอาจารย์อานันท์ (ดร. อานันท์ กาญจนพันธุ์ อาจารย์ประจำคณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่) เขาคิดว่าอาจารย์อานันท์พูดถูก อาจารย์พูดว่า กฎหมายป่าไม้ประเทศไทยเป็นกฎหมายที่บ่งชี้เข้าใจชีวิตชาวบ้าน เจ้าหน้าที่ไปลอกมาจากประเทศอังกฤษ ลอกเขามาแล้วก็ลอกบ่หมด ลอกมานิด ๆ หน่อย ๆ ลอกอย่างบ่งเข้าใจด้วย เรื่องรักษาป่า ที่อังกฤษ เขาให้ชาวบ้าน ให้ชุมชนรักษาป่ามานาน ๔๐๐-๕๐๐ ปีแล้ว ประเทศไทยลอกมา เอาเฉพาะป่าไปเป็นของรัฐ พอทำเป็นกฎหมาย เจ้าหน้าที่ก็อ้างกฎหมาย พอชาวบ้านใช้ป่า เจ้าหน้าที่ก็บ่บอก ทำผิดกฎหมาย ศาลถึงโทษชาวบ้าน ดิดคุกก็มี ปรับเป็นเงินก็มี เขาอ้างกฎหมายทั้งหมด ถ้ากฎหมายบ่ถูกต้อง เรื่องอย่างนี้ แน่แน่นอนชาวบ้านผิดเต็มประตู ที่สำคัญ ถ้าสังคมมีแต่เรื่องที่ยบ่ถูกต้อง กฎหมายบ่ถูกต้อง สังคมก็บ่มีความเป็นธรรม ถ้าเกิดปัญหามากขึ้น เรื่องอย่างนี้ ความรุนแรงก็เกิดขึ้นได้

2. เรื่องของคน และการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

ปัญหาทุกวันนี้ เพราะว่า คนคิดง่ายเกินไป ผู้ปกครองก็คิดง่าย นักวิชาการก็คิดง่าย ๆ ชาวบ้านก็คิดง่าย ๆ ทำอะไรก็ทำง่าย ๆ คิดเหมือนไก่ ทำเหมือนไก่ ลองผ่อดูให้ดี ๆ เวลาแม่ไก่หาอาหารเลี้ยงชีวิต เลี้ยงลูก มันเขี่ยหาอาหาร ออกตัวเอง อันใดบ่ชอบบ่ดี มันเขี่ยออกไป เขี่ยทิ้งไป

ข้างหลังด้วย อันใดชอบอันใดดีกิน บางทีมันก็เรียกลูกมากิน เรียกกูก ๆ ๆ สมัยนี้คนคิดแบบไก่อมีเยอะ อย่างเรื่องรักษาป่า เรื่องอนุรักษ์ป่า เอาไปเอามา ที่บนดอยกลายเป็นพื้นที่ป่า พื้นราบเป็นป่า แล่นบ่พอ บอกว่าพื้นที่บนดอยเป็นป่าต้นน้ำ มีต้นน้ำ ปลายน้ำ รักษาบนดอย ก็บอกว่า รักษาป่าต้นน้ำ ความจริงแล้ว พื้นที่ป่ามีทั้งบนดอย และพื้นที่ราบ ถ้าให้พื้นที่ป่าเป็นบนดอยอย่างเดียว คิดอย่างนี้ ยุ่งแน่นอน ฝนบ่ตก น้ำมีน้อย แห้งแล้ง ก็บอกว่าเพราะบ่มีป่า ฝนตกน้ำท่วมก็บอกว่า เพราะบ่มีป่า เอาไปเอามาก็สรุปว่า เพราะชาวเขา เพราะคนบนดอยทำลายป่า ทำให้เป็นปัญหายังนี้ คิดอย่างนี้ พุดอย่างนี้ ชาวเขาชวยลูกเดียว คิดดูดี ๆ ถ้าให้คนบนดอยรักษาป่า น้ำจะมีอยู่อย่างเดิมไหม เรื่องนี้ ซับซ้อน เกี่ยวข้องกันหลายอย่างหลายเรื่อง

อย่างน้ำห้วยแม่สะป๊อก เมื่อ ๓๐-๔๐ ปีก่อน สมัยก่อนมีป่าเยอะ มีป่าดี แต่สาหร่ายน้ำก็แห้งเหมือนกัน แห้งเป็นช่วง ๆ เรื่องนี้เข้าใจยาก รักษาป่าอย่างเดียว คงช่วยได้น้อยหนึ่ง เรื่องธรรมชาติ เรื่องทรัพยากร เกี่ยวข้องหลายอย่าง ปัญหาแห้งแล้ง ปัญหาน้ำ คิดว่าสาหร่ายน้ำได้ดินอาจมีปัญหา อาจร้อนเกินขนาด น้ำหน้าดิน กลายเป็นไอลอยในอากาศง่าย อาจเกี่ยวข้องกับการทดลองปรมาณู อันนี้เกี่ยวกับ สังเกตดูเมื่อ ๓๐ ปีก่อน คนบ้านหนองเต่า หุ่นหลวง ห้วยตอง ป่วยกันเยอะเลย ป่วยเป็นไอลอยจนเป็นเลือด ตายไปก็เยอะ บางคนป่วยเป็นผิวหนังบด เป็นผื่นขึ้นทั้งตัว ทีหลังก็รู้ว่าที่ประเทศจีน ทดลองระเบิดปรมาณู สารพิษมาตามลม ตอนนั้นเดือนเมษา ลมหมุนมาจากประเทศจีน เรื่องนี้สังเกตได้อย่างชัดเจน บางคนบ่นว่าจะตาย ตายไปก็มี ตอนนั้นปี ๒๕๐๒-๒๕๐๓ เขาเป็นหนุ่มอยู่เล็ดจมูกไหล ๓ เดือนบ่หยุด ไหลนิด ๆ หน่อยตลอด บางคนผื่นคันขึ้นเต็มตัว คันแล้วก็เกา เกาจนเป็นแผล อันนี้เป็นอย่างหนึ่ง เรื่องธรรมชาติเรื่องสิ่งแวดล้อม บัรรมดา ซับซ้อนน่าดู

อย่างหนึ่ง เดี่ยวนี้หมู่เขาใช้น้ำได้ดินมาก ในเมืองก็สูบน้ำได้ดิน นอกเมืองก็เหมือนกัน ที่จอมทองอำเภอเดียว มีบ่อบาดาลบ่รู้จักบ่รู้ สวนลำไย บ่รู้จักบ่รู้ก็พันไร่ เลี้ยงหมูบ่รู้จักหมื่นตัว สูบน้ำได้ดินทั้งหมด ทำอย่างนี้น้ำแห้งแน่นอน น้ำได้ดิน น้ำบนดินไหลหากันหมด เรื่องนี้ คนเฒ่าคนแก่ปากกะญูแล้วว่า ได้ดินบ้านหนองเต่า มีแม่น้ำสามสายไหลผ่าน สายต้นสุด เป็นน้ำเย็น อันนี้ไหลอยู่บนดิน ไหลออกที่นั่นที่นี้ กลายเป็นห้วยเป็นแม่น้ำ ลึกลงไปน้อย เป็นน้ำอุ่น ไหลออกที่นั่นบ้าง ที่นี้บ้าง เช่นที่บ่อแก้ว สะเมิง อันนี้เป็นน้ำอุ่น ที่อยู่ลึกสุด เป็นสายน้ำร้อน ไหลออกที่นั่นบ้าง ที่นี้บ้างเหมือนกัน ไหลออกที่ฝาง ที่เชียงดาว ที่แม่แตง ลอดผ่านหนองเต่าไปไหลที่แม่แจ่ม ดูดี ๆ สายน้ำนี้อยู่ระดับเดียวกัน สายน้ำหมู่นี้ เกี่ยวข้องกัน ถ้าสูบน้ำได้ดินใช้ แนนอน ก็กระทบน้ำบนดินด้วย กระทบน้ำในอากาศด้วย กระทบทรัพยากร กระทบธรรมชาติอันอื่นอีกเยอะ คิดอย่างนี้ เรื่องทรัพยากร เกี่ยวข้องหลายเรื่อง รักษาป่าอย่างเดียว บัรรมดาธรรมชาติอย่างอื่น สิ่งแวดล้อมอย่างอื่น ประเทศที่ร่ำรวย ยังทดลองระเบิดปรมาณู จะทดลองที่ไหนบ่รู้ ในทะเลลึก กลางทะเล

ทราย แน่นอนบ้านเฮา ก็ได้รับผลกระทบเหมือนกัน เฮาได้ยินหลายคนพูดว่า เต็ดดอกไม้บนดิน ยังกระเทือนถึงดาวบนฟ้าได้ เฮาคิดว่าอันนี้เป็นความจริง ทุกอย่างมันเกี่ยวกัน

เรื่องทรัพยากรธรรมชาติ ที่แน่นอน ความยั่งยืนของป่าสำคัญมาก อย่างที่ประเทศอินเดีย เฮาเคยไปดูมาแล้ว มี ๒ จังหวัด ตั้งอยู่ปะใกล้กัน ตั้งอยู่บนภูเขาทั้งคู่ รัฐหนึ่งจังหวัดหนึ่งปลูกแลรักษาป่า ขายป่า ใช้ป่าจนหมด รัฐนี้มีคนประมาณ ๕๐๐,๐๐๐ คน เป็นคนขอทานทั้งหมดเลย แต่รัฐหนึ่งมีคนอยู่เท่า ๆ กัน ปลูกแลรักษาป่าด้วย เป็นคนจนเหมือนกัน แต่ก็อยู่อย่างยั่งยืน มีคนขอทานเหมือนกัน แต่ก็น้อยกว่าอีกรัฐหนึ่ง รัฐนี้มีป่า มีทรัพยากรธรรมชาติ เขาก็อยู่อย่างยั่งยืนได้ แท้จริงแล้ว คนจนต้องอาศัยธรรมชาติ อาศัยป่าเลี้ยงชีวิต คือหากินกับป่า พูดอย่างนี้ บ่ใช่ว่าทรัพยากรธรรมชาติ จะช่วยแก้ไขปัญหาชีวิตคนจนได้ ๑๐๐ เปอร์เซ็นต์ แต่มันก็แก้ไขได้ ๓๐-๔๐ เปอร์เซ็นต์ อันนี้แน่นอน ชีวิตคนในป่า ถ้ามีทรัพยากรธรรมชาติ มีผักมีพืช มีป่า มีแม่น้ำ บ่มีอะไรจะกิน ก็ไปเก็บไปหาในห้วย ในป่าได้ หาผักหาไม้ หาแมลง สัตว์ป่า สัตว์น้ำ ตัวเล็กตัวน้อย มาทำกิน อยู่อย่างนี้ ทำเท่านี้ คนจนก็มีชีวิตรอดอยู่ต่อไปได้ อาจจะเดือดร้อนบ้าง แต่ก็มีชีวิตอยู่ได้

การอนุรักษ์ธรรมชาติ มองเชิงวิทยาศาสตร์ก็ได้ ความจริงแล้ว คนอยู่ป่าเกี่ยวข้องกับอะไรอย่างเลียงผาป่า ก็เกี่ยวข้องกับสิ่งที่คนนับถือ มันเป็นเรื่องวิญญาณ ลึก ๆ แล้ว ชีวิตคน เกี่ยวข้องกับพวกนี้ ป่ามีน้อยลง สัตว์ป่าก็เกือบหมดแล้ว อย่างนี้ต้องช่วยกันรักษาแน่นอน ในป่ามีแก่งอยู่ ๑ ตัว บางครั้งคิดว่า อยากจะได้ อยากเอามากิน ถ้าคิดอย่างนี้ ก็ต้องคิดถึงคนรุ่นหลังด้วย คนเฮาต้องการอะไร อยากได้อะไร ก็จะเอาให้ได้ในช่วงชีวิตตัวเอง อย่างนี้คงบ่ได้ อย่างบ้านหนองเต่า หมู่บ้านที่อยู่บริเวณนี้ เมื่อก่อนชาวบ้านก็ขายเนื้อแก่ง เนื้อกระทิง ดันห้วยก็ขาย เปลือกก่อกก็ขาย หน่อไม้อยู่ในดินก็ขุดขาย ขายทุกสิ่งทุกอย่าง ขายหมดแล้ว ชีวิตคนแถวนี้ ก็จนอยู่เหมือนเดิม บ่มีใครรวยขึ้น ที่นี้บ่มีอะไรจะขาย ก็ไปเอาอะไร ดอกไม้ที่ขึ้นตามคันไม้ (กล้วยไม้) ก็แกะเอาไปขายหมด ขายอย่างนี้ ก็ยังไม่รวยอีก คนหนองเต่า คนทุ่งหลวงก็ยังจนเหมือนเดิม ขายจนหมดอย่างนี้ ต่อไปคนรุ่นหลังที่เกิดมานี้ เขาจะทำยังไง เขามีอะไรขาย อย่างที่จอมทองขัดแย้งกันทุกวันนี้ ก็เพราะว่าขายเหมือนกัน ขายบรู๊จักหยุด สมัยก่อนพื้นที่ราบอำเภอจอมทอง ปลูกยาสูบได้ทีหนึ่งเลย อาจจะปลูกเยอะที่สุดในจังหวัดเชียงใหม่ก็ได้ เมื่อปลูกยาสูบ ป่ามีที่ไหน ดันไม้มีที่ไหนก็ไปตัด เรียกว่า “ไม้เมตร” คือ ตัดไม้เป็นท่อนสูง ๑ เมตร กว้าง ๑ เมตร ยาว ๑ เมตร เอาไปเผาอบยาสูบ หมายความว่า ปลูกยาสูบจนป่าหมดไปก็ได้ พอปลูกยาสูบบ่ได้ พื้นที่จอมทองก็ช่วยกันเผาถ่าน ส่งเวียงเชียงใหม่ พอตันไม้หมด เผาถ่านบ่ได้ ก็บุกเบิกพื้นที่ปลูกลำไย ปลูกกันบรู๊ก็หมื่นก็พันไร่ พอน้ำบ่พอ ก็เริ่มเจาะบ่บาดาล สูบน้ำรดต้นลำไย บ่ถึง ๑๐ ปีที่ผ่านมา นายทุนข้างนอก ก็มาลงทุนเลี้ยงหมูอีก บรู๊เลี้ยงก็หมื่นตัว นายทุนสูบน้ำบาดาลใช้อีก บรู๊ว่าสูบน้ำก็สิบบ่อ อยู่ไปอยู่มา สวนเกษตร

ของคนรวยมาอีก เมียมนตร์ (นายมนตร์ พงษ์พานิช) ยังมีสวนลำไยที่จอมทองเลย ถ้าใช้ธรรมชาติ
อย่างนี้ ใช้แบบบ่สนใจฟ้า บ่สนใจดิน มันบ่เดือดร้อนก็ให้รู้ไป

เมื่อ ๕-๖ ปีแล้ว ตอนนั้นเขามีโอกาสไปต่างประเทศ ไปลอนดอน ขึ้นเครื่องบิน ๑๔ ชั่วโมง ถึงเวลากินข้าว นั่งคิดคนเดียว ฝรั่งเศสเอาอะไรให้กิน ตัวเก่าบ่เคยขี่เครื่องบิน เครื่องบินอยู่บนฟ้าตลอด ผู้หญิงทำงานบนเครื่องบิน ถามว่า จะกินอะไร เขาก็บอกไปว่า กินปลา ฟิช ๆ ๆ ผู้หญิงนั้น ก็เอาปลามาให้กิน เขาดูปลา พลิกไปพลิกมา ดูแล้วก็เหมือนปลาบ้านหนองเต่า ดูไปดูมา กินแล้ว ก็เหมือนได้กินปลาแถวห้วยแม่สะป๊อก อาหารมีผักสลัดให้ด้วย ได้กินลูกสุกีนี่ด้วย เขาก็คิดเอ ! ลูกสุกีนี่ มาจากบ้านหนองเต่าหรือเปล่า ดูใบผักสลัด ก็เหมือนผักสลัดที่ปลูกบ้านหนองเต่า คิดมากขึ้น เอ ! แน่นอน ผักหมู่นี้ ต้องปลูกที่บ้านหนองเต่า เห็นอย่างนี้ เรื่องนี้อยู่ในใจแล้ว

เขาอยู่ในเครื่องบินต่อ จนถึงเวลากินข้าว ผู้หญิงอีกคนก็ถามว่า จะกินอะไร เขาก็บอกว่าอยากจะกินเนื้อไก่ ที่นี้คิดอยู่ในใจว่า จะได้กินไก่แบบไหน เขาเอาไก่มาให้ ดูไก่ ดูไปดูมา ไก่พวกนี้ก็เหมือนไก่บ้านหนองเต่า ที่นี้ก็คิดมากขึ้น อยู่บนเครื่องบินเป็น ๑๐ ชั่วโมง ดูทางล่งก็บ่ใช่บ้านหนองเต่า บ่ใช่ประเทศไทย พอจะกินอะไรก็เหมือนที่บ้าน คิดดูแล้ว ฝรั่งเศสดี นักวิทยาศาสตร์ก็ดี สร้างคอมพิวเตอร์ได้ สร้างเครื่องบินลอยอยู่ฟ้าได้ ดวงจันทร์ก็ไปได้ ดาวอังคารก็ไปได้ ในน้ำทะเล ลึกบ่ลึกสิ่งมีชีวิตอยู่บ่ได้ ก็สร้างเรือดำน้ำลงไปอยู่ได้ พอกินอาหาร ปลาตัวเล็ก ๆ ก็สร้างบ่ได้ ไก่ตัวเล็ก ๆ ก็สร้างบ่ได้ อยู่บนฟ้า อยู่ในน้ำ ยังเอาอาหารจากพื้นดินมากินอยู่ คนเขาสร้างได้หลายอย่าง แต่แน่นอน สร้างธรรมชาติบ่ได้ คิดดูแล้ว นักวิทยาศาสตร์ ก็บ่ได้ฉลาดเท่าไร

เมื่อ ๒๐๐-๓๐๐ ปีแล้ว ประเทศไทยมีป่าไม้ดี อยู่ไปอยู่มารัฐบาลก็ขายป่าไม้ ทำไม้ขายให้ฝรั่งหมด ที่ประเทศฝรั่ง ดูบ้านดูเมือง ดึกเก่า ๆ บ้านเก่า ๆ หลังงาม ๆ ทำด้วยไม้สักหมด บ้านเมืองฝรั่ง หนาวบ่หนาว ขนาดน้ำยังเป็นน้ำแข็ง ไม้สักอยู่บ่ได้ เติบโตบ่ได้ บ้านเมืองฝรั่ง อยู่ได้มีไม้สน ไม้สักนี้ฝรั่งต้องเอาไปจากประเทศไทย จากเอเชียอย่างแน่นอน ฝรั่งทำบ้าน ทำใหญ่บ่ใหญ่ ขนาดชานบ้าน ใช้ไม้หน้า ๘ หน้าเกือบ ๒ นิ้วปูพื้น บ้านเมืองเอเชีย บ่ทำอย่างนี้แน่นอน เปลืองไม้ บ้านหลังหนึ่งทำ ๔-๕ ชั้น ใช้สักทุกชั้น ไม้แป้นปู (ไม้กระดานปูพื้น) ใช้ไม้หน้า ๑๐ หน้า ๒-๓ นิ้ว ฝรั่งทำบ้านอย่างนี้ ต้องใช้ไม้เยอะมาก ทำบ้านแบบนี้ ป่าไม่มีเท่าไร ดันไม่มีเท่าไร หมดแน่นอน ดันไม่มีที่ฟันล้านดัน ก็ต้องหมด มีเท่าไรก็สร้างบ่พอ อยู่อย่างนี้ ทำอย่างนี้ เดือดร้อนแน่นอน ฝรั่งวัฒนธรรม ทำอะไรก็ทำใหญ่ บ่ทำเล็ก ๆ สร้างตึก สร้างบ้านก็ทำหลังใหญ่ คิดแบบนี้ ทำแบบนี้ แน่นอนว่า ต้องใช้คนเยอะ ต้องใช้ทรัพยากรเยอะ ที่เมืองฝรั่งบ่มี ก็ต้องไปเอาจากที่อื่น เอาจากบ้านเขา จากพม่า อินเดีย จากหลายที่ วันนี้นบ้านเมืองที่ฝรั่งไปเอาทรัพยากรเดือดร้อนหมดเลย

เขาเห็นอย่างนี้ คิดได้เลย ต้องกลับมารักษามุมชนหมู่บ้าน รักษาไว้ให้ลูกหลาน อันนี้เป็นป่า อันนี้เป็นนา อันนี้เป็นบ้าน อันนี้เป็นสวน อันนี้เป็นเมล็ดพันธุ์นี้ มีสัตว์ป่า สัตว์น้ำ เมล็ดพันธุ์พืช ผลเผือก ผลมัน ต้องเก็บรักษาไว้ ดูแลแล้ว มันแพ้เทคโนโลยี คนไทยก็เหมือนกัน แพ้เทคโนโลยีเหมือนฝรั่ง แพ้จริง ๆ แพ้อย่างไม่มีเงื่อนไขด้วย สมัยนี้ สาว ๆ บ้านบนคอย ก็เป็นแบบนี้ ถ้าเห็นบ่าวขี่รถเครื่อง (รถจักรยานยนต์) ใหม่ ๆ งาม ๆ ก็คุยดีด้วย ไปไหนมาเจ้า ถ้าบ่าวเดินมาบมีอะไรสักอย่าง ก็บ่อยากพูดด้วย วัยรุ่นตอนนี้เป็นอย่างนี้ ถ้าเห็นคนในเมืองคนไหนมีเงินมา ก็สวัสดีเจ้า เห็นรถเครื่องงาม ๆ ดี ๆ ก็ท้าวหาไม่ออก เป็นอย่างนี้แล้ว อันนี้เป็นปัญหาจิตสำนึก เป็นสำนึกที่แพ้เทคโนโลยี ปัญหาอย่างนี้ อนุรักษ์ป่าอย่างเดียวยกพอ ต้องฟื้นฟูวัฒนธรรมด้วย เรื่องนี้ทำยาก แต่ยากแล้วก็ต้องทำ บ่ใช่ยากแล้วบ่ทำ ต้องเริ่มที่อนุรักษ์ธรรมชาติก่อน

3. การจัดแบ่งพื้นที่ และการจัดการพื้นที่ป่า

การอนุรักษ์ป่า หมู่เขาเริ่มทำชัดเจนประมาณปี ๒๕๓๕-๓๖ ตอนแรก คนในหมู่บ้านก็กัดหูกันพอสมควร พอขึ้นไปตรวจป่า หมู่เขาก็เริ่มคุยกัน จะรักษาอย่างไร ที่นี้เป็นที่ป่าช้า พอถึงเวลาตายทุกคนตายแล้ว จดจบก็จะอยู่ที่นี่ อย่างนั้นก็ต้องรักษาไว้ ก็พูดคุยกันอย่างนี้ แรก ๆ ก็เริ่มอนุรักษ์วงเดียว บริเวณเดียว คว้ามีปัญหาอะไร ต่อมาเยาวชนก็ขยายพื้นที่อนุรักษ์มากขึ้น ต่อมาก็มาถึงในหลวงฉลอง ๕๐ ปี หมู่เขาคนจน บ่รู้จะเอาอะไรถวาย ก็ช่วยกันอนุรักษ์ป่าถวาย คนบนคอย คนพื้นราบ ช่วยกันอนุรักษ์ป่า บวชป่า ๕๐ ล้านต้น ถวายให้ในหลวง อย่างบ้านหนองเต่า มีพื้นที่ ๘,๐๐๐ ไร่ ก็แบ่งคร่าว ๆ ว่าอนุรักษ์ไว้ประมาณ ๔,๐๐๐ ไร่ เอาแถวขุนห้วย ต้องการรักษาน้ำ อันนี้สำคัญมีในประเพณี มีความเชื่ออยู่แล้ว คนปกากะญอเชื่อว่า ป่าขุนห้วยนี้มีผีร้ายแรง เป็นที่อยู่ของเจ้าป่าเจ้าเขา ครอบงำได้ ตัดฟันบ่ได้เด็ดขาด อันนี้ต้องอนุรักษ์ไว้ ดูแลรักษาเอาไว้

พื้นที่ใช้สร้างบ้านสร้างเรือนล้อมรั้ว ประมาณ ๑,๕๐๐ ไร่ พื้นที่เกี่ยวกับความเชื่อ ป่าช้า อันนี้ต้องอนุรักษ์แน่นอน ประมาณ ๑,๐๐๐ ไร่ พื้นที่ไร่ ที่สวนที่นา ที่ทำกินประมาณ ๑,๕๐๐ ไร่ แบ่งคร่าว ๆ อย่างนี้แล้วก็ค่อย ๆ สร้างกฎสร้างเกณฑ์ขึ้นมา ทำตรงนี้ได้หรือไม่ได้ ก็คุยกัน คอยนี้โล้น คอยนี้เป็นที่ทำกิน และกัคคอยนี้เนินนี้อนุรักษ์เอาไว้ อันนี้เป็นที่ไร่ หรือว่าที่นาที่แบ่งเอาไว้ ไม่ใช่ว่าปัญหาจะหมดไป ปัญหาเกิดขึ้นมา ทำเฉพาะคนเฒ่าคนแก่ไม่ไหว ก็ให้เยาวชนเข้ามาช่วย เมื่อ ๕-๖ ปีก่อน ไฟป่าแรงมาก มีคนจุดไฟเผาป่ามาก ทำแนวกันไฟที่ไหน ไฟก็ลุกลาม ทำแนวโน้นไฟก็ลุกลาม ทำแนวนี้ไฟก็ลุกลาม เยาวชนก็เลยไปนอนเฝ้า ทำอย่างนี้ก็แก้ปัญหไฟป่าได้บ้าง เดียวนี้พื้นที่ป่าแก่ บางแห่งไฟก็บ่เข้าแล้ว แต่บางพื้นที่ก็มีปัญหาอยู่ เรื่องแนวกันไฟ หมู่เขาก็นัดกัน ทำในวันเดือนดับเดือนเป็ง ช่วยกันหมดทั้งหมู่บ้าน แบ่งเป็นผู้หญิงผู้ชาย เด็กผู้ใหญ่ คนไหน

ชอบก็ไปช่วยกันเลย บางครอบครัวชอบ คนในบ้านทุกคนไปหมด ไปช่วยกันทำ มี ๒ คนก็ไป ๒ คน มี ๕ คนก็ไป ๕ คน เรื่องนี้เป็นสำนึก จิตสำนึกรักบ้านตัวเอง รักท้องถิ่นตัวเอง หมู่บ้านหนองเต่า ก็มี ๒-๓ ครอบครัว บ่เคยทำ บ่เคยไป บ่เคยช่วยคนอื่น ถ้าดูลึก ๆ คนหมู่บ้านนี้ ย้ายมาจากที่อื่น บ่ใช่คนบ้านหนองเต่า บ่ใช่คนท้องถิ่นดั้งเดิม บ่ใช่ที่เกิดที่ตายของเขา พุดยากสักน้อย

เรื่องทำแนวกันไฟ ต้องประสานกับคนในเมือง อย่างปีนี้ (๒๕๔๓) เขาก็ร่วมประชุมกับพี่น้องพื้นราบ หมู่เขามีกองทุน ปีนี้เขาจะมาทอดผ้าป่าที่วัดหนองเต่า เงินส่วนหนึ่งก็จะเอาไปซื้ออาหาร กินร่วมกันในวันทำแนวกันไฟ หรือวันดับไฟป่า อีกส่วนหนึ่ง ก็กันไว้เป็นค่ารักษาพยาบาล บางทีตอนดับไฟป่า อันตรายมาก บางคนตกคอยเจ็บ แขนหัก ขาหัก เงินส่วนนี้ก็จะเอาไปช่วยเป็นค่ารักษาพยาบาล ซื้อยาเหลืองยาแดง ยาแก้ปวด ส่วนนี้จำเป็นมาก เรื่องนี้ ถ้าจะให้ดีจริง ๆ อ.บ.ต. (องค์การบริหารส่วนตำบล) ต้องเข้ามาช่วยเหลือ ต้องจัดงบประมาณให้ เดือนนี้ อ.บ.ต. ยังบ่ได้คิด ต่อไปต้องคุยกัน ทำเป็นเรื่องราว การทำแนวกันไฟ อ.บ.ต. ต้องรับผิดชอบด้วย

การอนุรักษ์ป่า ชาวบ้านเป็นคนท้องถิ่น ต้องช่วยกัน คิดเอาเงินตัวเดียวก็บ่ได้ หวังพึ่งคนข้างนอกก็บ่ได้ อย่างเจ้าหน้าที่ป่าไม้ บ่ใช่คนท้องถิ่น เขาดับไฟป่า เขาต้องการเงินเดือน บ่มีเงินเดือนให้ เขาก็ทำ หมู่เขาเป็นคนท้องถิ่น ต้องทำ บ้านเขาอยู่ที่นี่ เกิดที่นี่ ต่อไปก็ฝังที่นี่ คนจนอย่างหมู่เขา จะไปซื้อบ้านที่กรุงเทพฯ ก็บ่ได้ ไปซื้อบ้านที่เมืองฝรั่งก็บ่ได้ อันนี้แน่นอน ซื้อบ่ได้ อย่างนี้ก็ต้องอยู่ที่นี่ ต้องเห็นความสำคัญของบ้านตัวเอง ชีวิตเขาอยู่ที่นี่ ตายที่นี่ ลูกหลานอยู่ที่นี่ อันนี้ชัดเจน บ้านของเขาจะให้คนอื่นมาดูแล อันนี้บ่ถูกแน่นอน ที่อยู่ที่ตายตัวเอง ต้องดูแลเอง บ้านตัวเองให้คนอื่นมาบังคับ ให้คนข้างนอกบังคับ ให้ป่าไม้มาควบคุม อันนี้บ่ถูกต้อง บ้านเขาเรือนเขา คนอื่นดูแลรักษาบ่ได้ ต้องทำเอง บ่ต้องให้คนอื่นมาควบคุม บ่ต้องให้คนอื่นมาดูแล

4. เครือข่ายชาวบ้าน และสำนึกในการรักษาป่า

การอนุรักษ์ป่า เขาทำแห่งเดียวหมู่บ้านเดียวบ่ได้ อนุรักษ์บ้านหนองเต่าที่เดียวบ่ได้ ต้องพยายามขยายไปบ้านอื่นป่าอื่นด้วย อย่างลุ่มน้ำแม่วาง ก็ค่อย ๆ ขยายไปบ้านอื่น อย่างหนึ่งเพราะเป็นเขตติดต่อกัน เป็นพื้นที่ป่าติดต่อกัน จาก ๑ หมู่บ้านก็เป็น ๒-๓ หมู่บ้าน ขยายไปหมู่บ้านอื่นเรื่อย ๆ คิดว่าเดี๋ยวนี้อาจมี ๒๐ หมู่บ้าน กลายเป็นเครือข่ายลุ่มน้ำแม่วาง ตอนนี้ การอนุรักษ์ป่า ก็ลงไปถึงหมู่บ้านพี่น้องคนเมืองแล้ว ปีนี้พี่น้องคนเมือง ก็มาประชุมร่วมกับพี่น้องบนดอย ๒ รอบแล้ว

ถ้าจะให้ดี การรักษาป่า อย่างที่หนึ่ง ต้องกำหนดขอบเขตหมู่บ้าน กำหนดขอบเขตพื้นที่ อนุรักษ์ให้ชัดเจน ถ้าบ่ทำอย่างนี้ เมื่อมีปัญหาแล้ว มันจะแก้ปัญหาบ่ได้ ขอบเขตป่าอนุรักษ์ บ่ใช่

ทำคนเดียว ต้องประชุมชาวบ้านอย่างน้อย ๕๐ ครั้ง ที่ไหนจะอนุรักษ์ ที่ไหนจะใช้สอย ที่ไหนจะทำไร่ ต้องถอยเข้าถอยออก จากห้วยนี้ถึงห้วยนั้น ถึงสันคอยนั้น พื้นที่นี้ห้ามเด็ดขาดไม่ให้ล่าสัตว์ จากห้วยนี้จนถึงห้วยนั้นไม่ให้ตัดต้นไม้ เรื่องอย่างนี้ต้องคุยกัน ทำความเข้าใจกับพี่น้องชาวบ้านให้ดี ผู้หญิงผู้ชาย เยาวชน คนเฒ่าคนแก่ เด็กนักเรียน ต้องเอามาคุย มาปรึกษา ตกลงกันให้หมด ใครเห็นด้วยไม่เห็นด้วย คุยกันแล้วคิดกันได้ บ่เป็นที่ตกลงกันคึกคักเดินสำรวจป่า เดินให้เห็นของจริง เมื่อทำของเขตชัดเจนแล้ว ก็แก้ไขปัญหามาบางอย่างได้ อย่างที่บ้านขุนวาง การขัดแย้งกับพี่น้องม้ง ถ้าแบ่งเขตชัดเจน พี่น้องม้งก็ต้องอนุรักษ์เหมือนกัน บ่ออนุรักษ์ก็อยู่ได้ ไปที่ไหน หมู่บ้านอื่น ทางเหนือทางใต้ เขาอนุรักษ์หมด หมู่บ้านตัวคนเดียวบ่ออนุรักษ์ อยู่ได้อย่างไร ไปตัดไม้บ้านอื่น เขาก็บ่ให้ เป็นอย่างนี้ ไม้จะใช้ก็บ่มี จะทำลายป่า จะตัดไม้ที่ไหนก็ทำบ่ได้ อย่างนี้พี่น้องม้ง ก็ต้องเริ่มอนุรักษ์ เดียวนี้พี่น้องม้งก็ตั้ง เครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากร และสิ่งแวดล้อมม้งแล้ว อันนี้ชัดเจน

เรื่องอย่างนี้ต้องประสานงาน ต้องใช้เวลาแก้ไขนาน อย่างเรื่องการเกษตรของชาวบ้าน ก็พยายามประสานงานกับโครงการหลวง ตั้งแต่ปี ๒๕๑๕ เมื่อ ๖-๗ ปีก่อน เจ้าหน้าที่โครงการหลวง ไปดูที่ไร่หมุนเวียนของคนปกากะญอ ไปดูเมล็ดพันธุ์พืชในไร่หมุนเวียน ช่วยกันนับดูด้วย มีเมล็ดพืชถึง ๓๐ กว่าชนิด ทำแบบนี้ก็คือ การพยายามให้ความรู้กับเจ้าหน้าที่โครงการหลวง ทุกวันนี้เจ้าหน้าที่ก็ยังบ่เข้าใจเท่าใด ยังส่งเสริมปลูกพืชเงินสด ปลูกพืชชนิดเดียว ไล่ปุย ไล่ยา ใช้น้ำก็เยอะ ทำอย่างนี้มาก ๆ ระยะเวลา ไปปรอด ถ้าเสียหาย ถ้าขายบ่ได้ แน่นอนคนบนคอยมีปัญหา

คนปกากะญอเป็นคนอยู่ในป่าดั้งเดิม เรื่องอนุรักษ์เป็นชีวิตเป็นวัฒนธรรม การเกษตรก็บ่ใช่เกษตรแบบทำลาย ปัญหาที่เกิดขึ้นต้องเข้าใจประวัติศาสตร์ หมู่เฮาสืมตัวเก่าไประยะหนึ่ง บ่ใช่คนปกากะญอสืมตัวเก่าคนเดียว คนเมือง คนไทยก็สืมตัวเก่าด้วย อย่างกรมป่าไม้ เคยขายไม้ให้ฝรั่งมานาน ๑๐๐ กว่าปีแล้ว ขายไปเรื่อย ๆ ก็ได้เงิน พอมาขายไม้บริเวณนี้ ชาวบ้านก็เห็นว่าได้เงินมาก ได้เงินง่าย ได้เงินดี ระยะหนึ่งชาวบ้านก็ทิ้งมิด ทิ้งขวาน ทิ้งจอบ ทิ้งเสียม ไปทำงานรับจ้างกรมป่าไม้ เข้าป่าตัดไม้ขาย ลุยเข้าในป่า ขายไปเรื่อยไปเท่อย เห็นต้นไม้ก็คุยกันเป็นเงิน บ่ได้คุยกันว่าเป็นที่อยู่ของนางไม้เทวดา บ่สนแล้ว ต้นนี้บอกว่า ๒๐๐ บาท ต้นนี้ ๕๐๐ บาท ๓๐๐ บาท ลุยอย่างนี้จนไม้หมดป่าเลย ทำอย่างนี้ป่าใหญ่แก่ไหน หมดไปไม่ถึง ๑๐ ปี

ถ้าว่ากันตามจริง จะทำทะเลทรายให้เป็นป่าก็ได้ ป่าใหญ่จะทำให้เป็นทะเลทรายก็ได้ อยู่ที่จิตสำนึก คนบ่ว่าอยู่ที่ไหน ฝรั่งเศสที่ว่าง คนญี่ปุ่น คนจีน คนไทยที่ว่าง ถ้าจิตสำนึกมีปัญหา ใช้ทรัพยากรอย่างบ่คิด แบบนี้เก่งแต่ฉลาดแบบสั้น ๆ บ้านหนองเต่าก็เป็นอย่างนี้ มีคนเก่ง แต่ก็ฉลาดสั้น ๆ หลายคน การดูแลรักษาป่าอนุรักษ์บ้านหนองเต่า บ่ใช่ว่าจะสมบูรณ์ ๑๐๐ เปอร์เซ็นต์ มีคน

ส่วนหนึ่ง ต้องการเงินอย่างรวดเร็ว บ่ยอมลงทุนเวลานาน ก็ไปตัดไม้ในป่าเลื้อยขายก็มี เคยขายไม้ได้ประโยชน์ พยายามไปปลักเลื้อยไม้ในเขตป่าอนุรักษ์ ชาวบ้านรู้ กรรมการรู้ก็ไปจับ ต่อสู้กันอย่างนี้ ๒-๓ ครั้ง คนเลื้อยไม้ ก็บ่ทำแล้ว เรื่องรักษาป่า ต้องช่วยกันดูแลจริง ๆ ถึงจะเป็นไปได้ การอนุรักษ์ จิตสำนึกสำคัญมาก สำนึกรักท้องถิ่น ต้องรู้ตัวเก่าว่าเป็นคนท้องถิ่นที่นี่ เกิดที่นี่ บรรพบุรุษตายที่นี่ ฝังที่นี่ ตัวเก่าก็ฝังที่นี่ ลูกหลานก็จะอยู่ที่นี่ ตัวเขาไปทั่วโลก ที่อื่นบ่ใช่ที่เขา ที่ของเขาอยู่ที่หนองเต่า มี ๘,๐๐๐ ไร่ มีคนอยู่ ๕๐๐ กว่าคน ๕๐ กว่าครอบครัว คิดได้อย่างนี้ ต้องช่วยกันรักษาบ้านหนองเต่าจนสุดชีวิต ปลา ปู หอยอยู่ในน้ำก็เป็นของหมู่เขา สัตว์ในป่าก็เป็นของหมู่เขา มีคนไปล่าไปขโมย ก็ต้องป้องกัน บางทีคนในหมู่บ้าน บ่มีสำนึกท้องถิ่น ไปติดต่อกับกลุ่มนักเลงชวนนักเลงจากหมู่บ้านอื่น ไปล่า ส่องสัตว์ในเขตป่าอนุรักษ์ มีครั้งหนึ่ง ไปชวนพี่น้องคนพื้นราบเป็นเจ้าหน้าที่ไปล่าสัตว์ในเขตป่าหวงห้าม ชาวบ้านก็ไปยึดรถ และก็ปรับไหม ก็เลิกไป มีอีกครั้งหนึ่ง ก็เอาไฟฟ้าไปช็อตปลาในลำห้วย ปลาตายเยอะแยะเลย ชาวบ้านก็รวมตัวกันไปจับ ปรับไหมอีก พอทำอย่างนี้ ทำจริง ๆ ที่หลังเลิกเลย ยอมรับกฎเกณฑ์ของหมู่บ้านแล้ว

กฎเกณฑ์อนุรักษ์จริงจัง มีมาตั้งแต่ปี ๒๕๑๕ ตั้งแต่ตั้งเป็นหมู่บ้าน อ.พ.ป. (หมู่บ้านอาสาพัฒนาและป้องกันตนเอง) คนเป็น อ.พ.ป. มีอำนาจ มีอาวุธด้วย พูดไปแล้วก็ต้องฟังกันบ้าง คิดว่าระเบียบบ่สำคัญเท่าใด เป็นเรื่องของจิตสำนึก และการมองเห็นประโยชน์ระยะไกล อันนี้หมู่เขาต้องคุยกัน ต้องมองเห็นว่าเกี่ยวข้องกับความสุข วัฒนธรรมด้วย เศรษฐกิจด้วย บางทีถ้าคุยมาก คำกันก็มี อันนี้บ่เป็นหยั่ง เรื่องการงานในหมู่บ้าน ถ้า ๗๐ คนเอาด้วย อีก ๓๐ คนบ่เอาด้วย แบบนี้เป็นเรื่องดี เพราะมีทำงานกับฝ่ายค้าน ฝ่ายทำงานก็เหมือนโดนจับตา ทำบ่ดีก็อาจจะโดนค่า ที่สำคัญฝ่ายทำงาน ต้องยึดหลักศีลธรรม ใจต้องมีศีลมีธรรม ระเบียบกฎหมายก็ดี ถ้าจะให้ดีจริง ๆ ต้องยึดหลักศีลธรรม อันนี้ดีที่สุด ถ้าคนยึดหลักศีลธรรมเป็นที่ตั้ง ปัญหาทั้งหลาย ก็บรรเทาลง

อีกอย่าง การรักษาป่า ต้องแบ่งบทบาทให้ดี คนเฒ่าคนแก่มีบทบาทอย่างไร กลุ่มเยาวชนมีบทบาทอย่างไร เรื่องเหล่านี้ต้องทำให้ชัด ตูเจ้า (พระสงฆ์) วัดศรีโตดา มาอยู่ที่นี่ มีงานก็ประสานกัน ตูเจ้าไปเดินป่าด้วย ประสานงานกันตั้งแต่ตู่ต้องคัก่อน ตู่องค์นี้มาอยู่ต่อก็ไปเดินป่า อันนี้ต่อเนื่องกันมา ตูเจ้านี้ก็ดี เยาวชนมีเรื่องประชุมกัน ตูเจ้าก็เข้ามาช่วยเยาวชน เยาวชนทำอะไร ตูก็สนับสนุนเต็มที่ กลางคืนก็สอนหนังสือให้ชาวบ้าน เรื่องของหมู่บ้าน เรื่องช่วยกันทำให้คนดีขึ้น แก้ปัญหาของครอบครัว ของหมู่บ้าน อย่างนี้ต้องช่วยกัน ต้องประสานกัน ต้องประสานกับเจ้าหน้าที่ ประสานกับครู กับหมอ คนหมู่บ้านบางคนเข้าใจชาวบ้าน ช่วยทำงานพัฒนาหมู่บ้านได้ คนบ่เข้าใจขัดขวางก็มี เรื่องแบบนี้เป็นธรรมดา บ่ใช่ปัญหาใหญ่ ที่สำคัญเขาต้องตั้งใจให้ดี พูดคุยกันให้เข้าใจอาจจะบ่ใช่ ๑๐๐ เปอร์เซ็นต์ คุยกันได้ ๖๐-๘๐ เปอร์เซ็นต์ ก็ดำเนินการได้แล้ว

การดูแลรักษาป่า การดูแลรักษาทรัพยากร ต้องเป็นเรื่องของท้องถิ่น ถ้าคนในท้องถิ่นบ่ช่วยกันรักษา บ่ช่วยกันดูแล เป็นไปบ่ได้ ความจริงแล้ว คนในท้องถิ่นเป็นคนที่ดูแลรักษาป่าดีที่สุด แต่รัฐบาลกำหนดนโยบายบ่ดี บ่เข้าใจชีวิตท้องถิ่น บ่ศึกษารายละเอียดของท้องถิ่น เรื่องป่าเรื่องทรัพยากร ก็กลายเป็นปัญหาที่รัฐบาลแก้บ่ตกจนถึงทุกวันนี้ เรื่องอนุรักษ์ทรัพยากรท้องถิ่นเป็นเรื่องยากที่คนภายนอก จะทำอย่างจริงจังได้ อย่างกรมป่าไม้ จ้างคนดูแล เอาคนนอกท้องถิ่นมาดูแลรักษาป่า คนหมู่บ้านนี้ ความจริงแล้ว เพียงทำงานรับจ้างเอาเงินเดือนเท่านั้น เรื่องรักท้องถิ่น รักสัตว์ป่า รักต้นไม้ อย่างนี้ไม่สนใจ ลุยแหลก เอาเงินเป็นใหญ่ ความรับผิดชอบพื้นที่ รับผิดชอบท้องถิ่น อย่างนี้ ถ้าจะว่าไปแล้ว เป็นเรื่องพูดยาก อย่างเรื่องไฟป่า ถ้าพูดมากก็ว่า โจมตีเจ้าหน้าที่ป่าไม้ โจมตีกรมป่าไม้ ไฟไหม้ป่าบางที่ อย่างที่ดอยอินทนนท์ เจ้าหน้าที่นั่นแหละคือ คนจุดไฟ เพราะว่า ตัวเองจะได้เงิน ได้เบี้ยเลี้ยง ได้งบประมาณ ไฟป่าหลายแห่งมีเหตุอย่างนี้

5. พิธีบวชป่าชุมชน : การรักษาป่าที่ยั่งยืน

การรักษาป่า เรื่องแบบนี้ บางทีต้องมีอุบาย อย่างบ้านหนองเต่า หมู่เฮาต้องหาอุบาย อย่างเรื่องบวชป่าชุมชน อันนี้ก็เป็นอุบายรักษาป่าอย่างหนึ่ง ก่อนหน้านั้น ก็คิดบ่ได้ พอตีเมื่อปี ๒๕๒๘ ไปดูงานที่พะเยา มีตุ้เจ้า ที่พะเยา ตอนนั้นที่ใกล้ ๆ กว๊านพะเยา รัฐบาลอนุญาตให้บริษัทสัมปทานไม้ ตุ้เจ้านี้เป็นคนพะเยา ปู่ตายยายของตุ้เจ้าก็เป็นคนพะเยา พอรัฐบาลอนุญาตสัมปทานป่า ตุ้เจ้าก็บ่ค่อยพอใจ ตุ้เจ้ากลัวน้ำบ่มี ตัวเก่าจะเดินขบวนประท้วงก็ทำบ่ได้ ไปขอเจ้านายไผ่กับฟ่ง ตุ้เจ้าก็เลยประชุมศรัทธาญาติโยม ทำพิธีบวชต้นไม้ เอาผ้าเหลืองไปห่มรอบต้นไม้ในป่าสัมปทาน ชาวบ้านมีเยอะสักหน่อย ตุ้เจ้ากับศรัทธาญาติโยม ก็ทำพิธีบวชป่า ช่วยกันเอาผ้าเหลืองไปห่มรอบต้นไม้ เต็มป่าเลย บริษัทก็กลัวชาวบ้าน บ่กล้าตัดต้นไม้ ป่านั่นก็บ่ถูกทำลาย บริษัททำได้อย่างเดียว ออกข่าวโจมตีตุ้เจ้าและทะเลเลย คนบ่มีแล้วกา ทำไมต้องไปบวชป่า ตุ้เจ้านี้เป็นผีบ้า บริษัททำหลายอย่าง แต่ทำอย่างใด ศรัทธาญาติโยมกับฟ่ง ในที่สุดป่าก็เหลืออยู่

ไปเห็นแล้ว ดูเจ้าท่า เข้ากับวัฒนธรรมประเพณีของคนปกากะญอ ความเชื่อดั้งเดิมมีอยู่แล้ว ต้นไม้บางอย่างตัดบ่ได้ ป่าบางพื้นที่ถางบ่ได้ พิธีบางอย่างก็มีอยู่แล้ว อย่างเลี้ยงผีป่า เลี้ยงผีขุนน้ำ เลี้ยงผีดูแลหมู่บ้าน คุยกันไปคุยกันมา ก็เลยย้ายมาทำที่หนองเต่า พอตีปี ๒๕๓๖ ในหลวงเป็นพระเจ้าแผ่นดินครบรอบ ๕๐ ปี ชาวบ้านก็กัน ทุกปีที่ผ่านมา พอวันที่ ๕ ธันวาคม ก็ไปพัฒนาถนนจุดดินที่นั่น ถางหญ้าที่นี้ ถ้าจะว่า ดีทำแบบนี้ก็ดีอยู่ แต่ว่าดีแบบสั้น ๆ ปีนี้หมู่เฮาก็ตกลงกัน ทำพิธีบวชป่าชุมชน พอมีประชุม ค.ก.น. หมู่เฮาก็คุยกันเรื่องบวชป่า คุยกันไปคุยกันมา พื้นที่บวชป่าก็ขยายมากขึ้น เจ้าหมู่บ้านพื้นราบก็เอาด้วย หมู่บ้านที่มีป่าชุมชนเอาด้วยเกือบทุกหมู่บ้าน เป็นอย่างนี้

หมู่เฮา ก็เลยปริกษาหาหรือกันว่า ปีนีในหลวงเป็นพระเจ้าแผ่นดินครบ ๕๐ ปี หมู่เฮาคนจน คนอยู่ในป่า บ่มีอะหยังถวายให้ในหลวง หมู่น่าจะรักษาป่าถวายให้ในหลวงก็น่าจะดี หมู่เฮาก็ไปปริกษาผู้หลักผู้ใหญ่ที่กรุงเทพฯ เป็นก็เห็นว่าดี ในที่สุดก็เป็นพิธีบวงสรวงป่าชุมชน ๕๐ ล้านต้น ถวายในหลวง

จริง ๆ แล้ว ป่ากับชีวิตคน ผูกกันหลายระดับ อย่างหนึ่งก็เป็นอาหาร เป็นสิ่งทำให้ชีวิตอยู่รอด อย่างหนึ่งมีความเชื่อ อย่างหลังนี้สำคัญ เมื่อก่อนคนเชื่อจริง ๆ ในป่ามีผี มีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ จะเข้าในป่าก็ขออนุญาตผีเจ้าของป่า จะตัดต้นไม้ก็ขออนุญาต อยู่ไปอยู่มาความเชื่ออย่างนี้เปลี่ยน พอความเชื่อเปลี่ยน ที่นี้ยุ่งกันไปหมด เมื่อก่อนคนปกากะญอ เกิดมาต้องมีต้นไม้ประจำตัว ใครตัดบ่ได้ ตอนเกิด พ่อแม่เลือกเอาต้นไม้ใหญ่ แล้วเอาสายสะดือไปผูกไว้ คนอื่นเห็น คนอื่นรู้ก็บ่ตัด บ่ทำลาย เดียวนี้ใครเกิดลูกก็ไปโรงพยาบาล สายสะดือเด็กก็บ่เห็นแล้ว เด็กก็บ่มีต้นไม้ประจำตัวแล้ว เป็นอย่างนี้ข้อปฏิบัติเปลี่ยน ความเชื่อก็เปลี่ยน

อันนี้สำคัญ ถ้าความเชื่อคนเปลี่ยน ยุ่งมากเลย เมื่อก่อนในป่าในดง คนเฒ่าคนแก่ก็สอนว่า ป่าที่นั่น ดงที่นั่น ตัดไม้บ่ได้นะ ถางไร่บ่ได้นะ มีผีอยู่นะ ที่ภูเขานั้นผีภูเขาอยู่ ขุนห้วยนั้นก็มีผีขุนห้วยอยู่ บ่ดีไปทีนั้นนะ เมื่อก่อนอ้อยเฮา พ่อเฮาก็สอนอย่างนี้ เดียวนี้ไม่มีใครกลัวแล้ว คนบ่สนใจผีแล้ว สนใจเงิน ชาวบ้านก็เลื่อยไม้ขาย รัฐบาล นายทุน ขายต้นไม้ในป่าได้เงินทอง ขายกันอย่างสนุกสนาน ขายป่าก็มีหลายรูปแบบ อันนี้ก็ต้องดูให้ดี แบบหนึ่งขายต้นไม้ตรง ๆ เลย อีกแบบหนึ่งขายแบบกรมป่าไม้ แบบนี้เป็นการขายแบบลึก กรมป่าไม้บอกว่า พื้นที่นี้เป็นโครงการปลูกป่า จากนั้นก็ยึดพื้นที่ป่าเป็นของตัวเก่า แล้วก็ไปบอกว่า คนไทยต้องช่วยกันอนุรักษ์ป่า ช่วยกันปลูกป่า บางพื้นที่ก็เองบประมาณรัฐบาลมาทำ แบบนี้เป็นการปลูกป่าขายให้รัฐบาล บางทีก็เองบประมาณบริษัทมาทำ แบบนี้ก็เป็นการขายให้บริษัท จริง ๆ แล้วรักษาป่าแบบนี้ทำไม่ได้ ปลูกป่าทำไม่ได้ มนุษย์ปลูกป่าไม่ได้ ป่าบ่ใช้ต้นไม้ ป่าเป็นธรรมชาติ พระผู้เป็นเจ้าเป็นผู้สร้าง

6. ระบบของป่า : ธรรมชาติ และการเกื้อกูล²

ถ้าเฮาอยู่ในป่า ต้องฟังเสียงป่าให้ดี ๆ ดูป่าอย่างละเอียด ดูต้นไม้ ดูหิน ดิน ทราบ ผา ดูมด ดูแมง สิ่งมีชีวิตเล็ก ๆ น้อย ๆ ดูสิ่งมีชีวิตด้วย ป่าบ่ใช้ธรรมดา เป็นของพิเศษ อย่างพระสงฆ์ที่ดี ๆ ก็ชอบไปนั่งอยู่ในป่า ชาวบ้านที่บ่มีอะหยังสักอย่าง บ่มีไร่บ่มีนา ก็หากินกับป่า ถ้าดูอย่างนี้ แน่نون ป่าเป็นสิ่งที่พิเศษมาก ทุกสิ่งทุกอย่างอยู่ในป่า ร่วมกัน บางอย่างก็ร่วมกันที่จิตวิญญาณ บาง

² หัวข้อที่ ๖-๑๐ เรียบเรียงจากการพูดคุยของพะตือจอนิกับชาวบ้านแม่กิ๊ และคริสตชนจากกรุงเทพฯ ที่ไปเดินป่าตามโครงการเดินป่าในเขตตำบลแม่กิ๊ อ. ขุนยวม จ. แม่ฮ่องสอน เป็นเวลา ๓ คืน ๔ วัน โครงการดังกล่าวดำเนินการโดยคณะกรรมการคาทอลิกแห่งประเทศไทย เพื่อการพัฒนาชนพื้นเมือง สภาคาทอลิกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา

อย่างก็ร่วมกันหากิน มนุษย์ทำป่า ๗ ชั้นไม่ได้ ป่า บ่ใช่เอาต้นไม้มาปลูกเป็นแถว มีระบบของตัวเก่า เป็นธรรมชาติ ดูให้ดี ๆ ป่ามี ๗ ชั้น ช่วยเหลือกันด้วย ป่าชั้น ๑ ชั้นต่ำที่สุด ชั้นผิวดินหน้าดิน ชั้นนี้เป็นที่อยู่พืช เล็ก ๆ แมลงเล็ก ๆ อย่างเห็ด รา ไล่เดือน หนอนดิน จิ้งหรีด มด ปลวก พวกนี้สำคัญ ถ้าไม่มีแมลงพวกนี้ ป่าจะยุ่ง ปลวกกินใบไม้ กินกิ่งไม้ ช่วยทำให้ป่าโล่ง พืชอื่น สัตว์อื่นก็อยู่ได้ อย่างหนึ่ง ช่วยกินใบไม้หล่นอยู่บนหน้าดิน หน้าแล้ง ไฟป่าไหม้หน้าดินบ่ลึก ไม้บ่มเมิน (ไม้หมักไม้นาน) สัตว์เล็กสัตว์น้อย เชื้อเห็ด เชื้อราที่บ่ตาย พอฝนตกเชื้อเห็ด เชื้อรา เชื้อพืชเล็ก ๆ พืชย่อยที่ฝังตัวอยู่ในดิน กิ่งอก ออกลูกหลานต่อไป จริง ๆ แล้ว สิ่งอยู่ในป่า อยู่กันซับซ้อนน่าดู

ป่าชั้น ๒ เป็นต้นไม้เล็ก ๆ ไม้คลุมดิน เป็นไม้ชั้นนี้เฟิร์น ผักกูด ไม้หมุ่นี่สำคัญ มันคลุมดิน ทำให้ดินมีชีวิต บางทีเลื้อยไปเลื้อยมา ไม้ชั้นนี้หมู่เห็ดเก็บเป็นอาหารได้เกือบทุกอย่าง ในป่าขุนห้วย ที่ริมห้วย พืชอย่างนี้จะมามากที่สุด อย่างที่เรียกว่า “นุ้ย โฟ ข่อ หล่อ เต๊ะ” อันนี้กินกับน้ำพริกอร่อย บางอย่างก็เป็นยาสมุนไพร ในป่าลึก ๆ ก็มีอีกอย่าง ไม้พวกนี้ขึ้นกับชนิดป่า อย่างป่าผู้ชาย ป่า เก่อ เนอ พวก ก็เป็นอย่างหนึ่ง ป่าชั้น ๓ เป็นไม้พุ่มเตี้ย ส่วนมากมีหัวฝังตัวอยู่ในดิน หน้าแล้งลำต้นที่พื้นดินตายไป พอหน้าฝนก็แตกหน่อแตกกอ อย่างหน่อกล้วย ข่า เป็นต้นไม้พุ่มเล็ก ๆ ก็มี

ชั้น ๔ ชั้นต้นไม้ใหญ่ ต้นไม้ที่กิ่งก้านสาขาสูงขึ้นไป อันนี้ก็มีอีกหลายแบบ ไม้บางอย่างก็เป็นไม้แข็ง อายุนาน ไม้บางอย่างเป็นไม้อ่อน อายุสั้น ไม้บางอย่างตอนที่เล็ก ๆ พึ่งพาผู้อื่น พอแข็งแรง ใหญ่โตแล้ว กินไม้อื่นจนตาย อย่างต้นไทร คนปกากะญอมีบทดลองว่า

“เคล่อ ทำ ถ่อ บี เส่ เซอ ส่อ เส่อ เฮีย ลี เคลอ ลี แจ หลอ”

หมายความว่า สมัยก่อน เมล็ดไทรลอยไปในอากาศ ไปถึงต้นไม้อื่นหนึ่ง ก็พูดว่า “เฮาขออาศัยเธออยู่ ๓ วันนะ ความจริงแล้ว ต้นไทรอาศัยอยู่ จนต้นไม้นั้นตาย ต้นไม้นั้นตายแล้ว ต้นไทรก็บ่หนี กลายเป็นต้นไม้ใหญ่ต่อไป” ต้นไม้นี้ ถ้าว่าไปแล้ว เปรียบเหมือนระบบทุนนิยม ตอนแรกยังบ่เข้มแข็ง ก็ขออาศัยคนอื่นก่อน พอตั้งตัวได้บ้าง ค่อย ๆ กินคนอื่น ครอบงำคนอื่น หากินเองเป็นบางส่วนด้วย แล้วก็ค่อย ๆ ขยายพื้นที่ควบคุม ต้นไม้ที่ไปอาศัยอยู่ ในที่สุดต้นไม้นั้นก็ตาย อันนี้เหมือน ระบบทุนนิยม ที่ค่อย ๆ บอกให้ชาวบ้านเชื่อวัตถุ หาซื้ออย่างนั้นแล้ว ต้องซื้ออย่างนี้ แล้วก็ค่อย ๆ กินกำไร พอรู้ตัวอีกที ชาวบ้านก็โดนกิน ใกล้เคียงตายแล้ว จริง ๆ แล้ว ธรรมชาติก็สอนอยู่แต่คนบ่ค่อยได้คิด พอเห็นต้นไทร โดยทั่วไปก็คิดว่า ต้นไม้นี้สวย ไปยืนถ่ายรูปได้ต้นไทรก็มี

ชั้น ๕ ชั้นตะไคร่น้ำ ชั้นนี้ก็มีอีกหลายแบบ แบบหนึ่งต้นเล็ก ๆ เกาะที่เปลือกไม้ อันนี้ ทำให้เปลือกไม้ต้นไม้ชุ่มชื้น เป็นที่อยู่ของด้วง แมลงหลายชนิด แบบหนึ่ง เป็นเส้นยาว ๆ พวกที่เกาะ

คิดเปลือกไม้ บางทีก็ขึ้นคลุมต้นไม้ทั้งต้นเลย อย่างหนึ่งช่วยให้เป็นที่อยู่มดแมงเล็ก ๆ อย่างหนึ่งช่วยให้เปลือกไม้ขึ้น อาจจะช่วยให้อากาศบริเวณนั้นชื้นด้วย ถ้าเป็นอย่างนี้ ก็เกี่ยวข้องกับพืชอื่น ๆ อย่างพวกหวาย พวกตำว อะไรมากมายอย่าง เติบโตก็ได้

ชั้น ๖ ชั้นดอกเอื้อง ชั้นกาฝาก ชั้นนี้มีลักษณะพิเศษ ต้องพึ่งคนอื่น กาฝากมีชีวิตอยู่ได้ ขึ้นอยู่กับต้นไม้ที่ไปอยู่ด้วย อย่างดอกเอื้อง (กล้วยไม้) ก็เหมือนกัน มีชีวิตเพราะเกาะติดต้นไม้ ถ้าไม่มีต้นไม้เกาะติด ดอกเอื้องก็อยู่ไม่ได้ ดอกเอื้องบางอย่าง รากมันบ่ห้อย ก็อยู่ไม่ได้ อาจจะตายด้วยก็ได้

ชั้น ๗ ชั้นเถาวัลย์ มี ๒ แบบ แบบหนึ่งเลื้อยพันต้นไม้ไปทางขวา อีกแบบหนึ่ง พันไปทางซ้าย ชั้นเถาวัลย์นี้ก็มีลักษณะพิเศษ ต้องพึ่งพาต้นไม้อื่น ตั้งตัวเองคนเดียวบ่ได้ต้องเกาะคนอื่น อยากเห็นท้องฟ้า อยากได้แสงแดด ก็ต้องเกาะไม้ต้นอื่น เถาวัลย์บางอย่างก็พิเศษ จำชื่อได้ ภูเขาที่บ้านหนองเต่าบ่มี อยู่ทางแม่ฮ่องสอน ทางอำเภอขุนยวม ลูกของไม้เนี้ยเอาปิ้งไฟกินได้ มีน้ำมันออกมาเหมือนปิ้งเนื้อหมูเลย กินอร่อย ตอนที่ไปถึงเวลาออกดอกออกลูก เลื้อยไปบนดินอย่างเดียว พอต้องการออกดอก เลื้อยขึ้นบนต้นไม้ทันที อย่างนี้ก็มี

7. ไร่หมุนเวียน : การอนุรักษ์ป่าของคนอยู่กับป่า

เรื่องไร่หมุนเวียน จริง ๆ แล้วเป็นการอนุรักษ์ เรื่องนี้ต้องดูทั้งหมด บ่ใช่ดูตอนที่ถางพื้นที่ ถ้าดูตอนตัดต้นไม้ บ่ดูให้ครบ ก็ดูเป็นการทำลายป่า บ่ใช่การอนุรักษ์ เรื่องอย่างนี้ต้องดูให้ครบดูให้ตลอด พื้นที่ป่าทั้งหมด บ่ใช่ป่าแ่อย่างเดียว ต้องมีป่าเล็กป่าน้อย มีที่ป่าที่มีต้นไม้เล็กต้นไม้เล็กด้วย อย่างพื้นที่ป่าอนุรักษ์บ้านหนองเต่า เมื่อก่อนก็เป็นไร่หมุนเวียนหมด ต่อมาหมู่เฮาก็ทิ้งไร่หมุนเวียน บุกเบิกที่นาที่มี ปรับปรุงที่นาที่มี ตอนนี้อยู่บ้านก็อยู่ได้แล้ว ความจริงแล้ว พื้นนี้ปลูกกะญูกลางป่า ทำไร่ทำสวน เป็นพื้นที่นาคเดียว บ่ใช่ทำเป็นพื้นที่กว้าง อีกอย่างพื้นที่บนดอยก็จำกัด บ่เป็นพื้นที่โล่งเหมือนนา ถ้าทำไร่ปลูกข้าว ต้องถางป่าแน่นอน ปลูกข้าว ๑ ปีก็ทิ้งแล้ว พอทิ้งไว้ ๕-๖ ปี ที่ไร่ก็ฟื้นคืนเป็นป่าเหมือนเดิม เรื่องนี้นักวิชาการบ่เข้าใจ บางปีเห็นต้นไม้ลูกโคนล้ม พื้นที่ป่าบางแห่งกลายเป็นไร่ข้าว ไร่ข้าวโพด ก็สรุปว่าป่านี้ถูกทำลายแล้ว อันนี้แสดงว่า นักวิชาการส่วนหนึ่ง บ่เข้าใจชีวิตคนปลูกกะญู บ่เข้าใจชีวิตคนอยู่กับป่า

ถ้าคิดดูดี ๆ ไร่หมุนเวียนนี้สำคัญมาก เกี่ยวข้องหลายด้าน อย่างหนึ่งเป็นที่อยู่ของสัตว์ป่า อย่างไก่อป้า ช้าง เก้ง กวาง วัว ควาย อยู่ได้หมด อย่างหนึ่งเกี่ยวข้องกับคน อย่างการลงแขก ก็เป็นการช่วยเหลือกัน การถางไร่ เผาไร่ ปลูกข้าวก็ดี เกี่ยวข้าวก็ดี อันนี้เป็นความสุขที่เกิดจากไร่หมุนเวียน อย่างหนึ่งมีอาหารเยอะ มีแดงกวาง เห็ดอก ผักหลายสิบชนิด พืชผักไร่หมุนเวียนมีกินได้ตลอด

ปี อย่างหนึ่ง เลี้ยงวัว เลี้ยงควายก็ได้ จริง ๆ แล้ว ไร่หมุนเวียนนี้ ใช้ประโยชน์ต่อเนื่องกันตลอด บ่ ไร่ปล่อยทิ้งไว้เฉย ๆ แต่รูปแบบการใช้ เปลี่ยนไป อันนี้ต้องดูให้ดี ๆ ปีหนึ่งพื้นที่นั้นใช้ปลูกข้าว ปลูกพืชอาหาร ปีต่อไปก็เก็บพืชผักอาหารพริก มะเขือ หัวเผือก หัวมัน จากนั้นก็เป็นที่อยู่ของนก หนู หมูเฮาก็ไปจับนกจับหนูเป็นอาหาร รูปแบบการใช้พื้นที่เปลี่ยนไปตามระบบของธรรมชาติ

ไร่หมุนเวียนบ่ไร่มีรูปแบบเดียว อันนี้ต้องเข้าใจ อย่างพื้นที่ปลูกข้าว ปลูกผักอาหารในแต่ ละปี คนปกากะญอเรียกว่า “คี่” อันนี้สำคัญ “คี่” หมายถึง ไร่ เป็นไร่ที่กำลังปลูกข้าวอยู่ พื้นที่นี้ เกี่ยวข้องกันหลายเรื่อง เรื่องผู้ขายผู้หญิง เรื่องนิเวศน์ ถ้าจะพูดเรื่องไร่ ที่เรียกว่า “คี่” พูด ๓ วัน ๓ คืนก็จบ อย่างหนึ่ง เมื่อก่อนคนปกากะญอ บ่ไร่คนทำนา ทำไร่อย่างเดียว ความรู้เรื่องไร่ก็มีมากกว่าความรู้เรื่องนา อย่างเลือกพื้นที่ทำไร่ แบบนี้ต้องใช้ความรู้แล้ว ถ้าบ่มีความรู้เลือกบ่ได้ ทัวไป แล้ว คนปกากะญอเกือบทุกคนจะรู้ว่าพื้นที่ไร่แบบนี้ สูงขนาดนี้ ดินเป็นอย่างไร หญ้ามีอย่างนี้ จะปลูกข้าวพันธุ์อะไร พอลางไร่เผาไร่เรียบร้อยแล้ว พื้นที่ไร่แต่ละแห่ง ที่ตรงนั้นจะปลูกอะไร ตรงนี้ จะปลูกอะไร อย่างที่กอไผ่แก่นี้ปลูกยาสูบ ที่ตอไม้ันปลูกพริก ปลูกงา ที่ตอไม้แบบนี้ปลูกหัวเผือกหัวมัน พื้นที่ไร่ตรงนั้น ชันดินหน่อย ต้องเอามันสำปะหลังไปปลูก เอาอ้อยไปปลูก ไร่หมุนเวียนปลูกพืชหลายอย่าง เรื่องอย่างนี้ผู้หญิงรู้ดี ที่สำคัญไร่หมุนเวียนเป็นที่เก็บเมล็ดพันธุ์พืชด้วย

พื้นที่ไร่หมุนเวียนที่ทิ้งไว้ หมูเฮาบ่เรียกว่า “คี่” แล้ว เรียกว่า “ฉกั” อันนี้แปลว่า พื้นที่ที่คนเคยทำกินแล้ว บ่ไร่ป่า บ่ไร่ “ปก่า” แล้ว คนปกากะญอเรียก “ปก่า” หมายถึง ป่าที่ยังบ่เคยถูกใช้บ่เคยถูกถางให้เป็นพื้นที่ไร่ แต่ “ฉกั” เป็นพื้นที่ป่าที่คนเคยใช้ประโยชน์ ใช้ปลูกข้าว ปลูกผักแล้ว ถ้าให้พูดจริง ๆ ในหมู่คนปกากะญอ ถ้าพูดว่า “ฉกั” ทุกคนก็รู้ว่ามีความหมายหลายอย่าง เรียกตามเวลาที่ผ่านไป อย่างที่หนึ่ง ปรกติคนปกากะญอ ทิ้งไร่ไว้ประมาณ ๑-๒ ปี แล้วก็กลับไปถางปลูกข้าวครั้งหนึ่ง หมูเนี่ยนอย่างนี้ตลอด บ่มีที่ไหนที่ทำไมไร่ติดต่อกัน ๒ ปี แบบนี้คนปกากะญอบ่ทำ

พื้นที่ทำไร่ ที่ทิ้งไว้ ๑ ปี เรียกว่า “ฉกั อ่อ เม” แปลว่า ไร่เหล่ากินข้าว หมายความว่า ไร่นี้ยังเป็นไร่ที่ทิ้งไว้ใหม่ ทิ้งไว้ ๑ ปี ในไร่ยังมีพืชผักอาหารเยอะแยะ มีหัวเผือก หัวมัน พริก มะเขือ ชาวบ้านไปเที่ยวป่า ไปหาปลาในลำห้วย ก็แวะมาเก็บ มาขูดหาหัวเผือกหัวมันอยู่ “ฉกั อ่อ เม” ไร่เหล่ากินข้าว เป็นที่ทำกินของชาวบ้านทุกคน ใครก็มาเก็บพืชผักที่อยู่ไนนี้ไปกินได้ ผู้หญิงก็มาเก็บ ผักอาหารได้ ผู้ชายก็มาดกนก ไก่ป่า สัตว์พวกนี้ชอบหากินที่กองฟางข้าวเก่า

พื้นที่ไร่ที่ทิ้งไป ๒ ปี ก็เรียกว่า “ฉกั วา” แปลว่า ไร่เหล่าสีข้าว หมายความว่า ถ้าเฮาอยู่บนคอยสูง มองลงมาที่ไร่ ยังเห็นเป็นไร่เก่าอยู่ มีกองฟางข้าวสีขาวเป็นหย่อม ๆ ตอข้าวก็ดี ตอไม้ท่อนไม้ เป็นสีขาวหม่น ถ้าอยู่บนคอยสูง มองเห็นอย่างนี้ ลงมาได้เลย แน่นอนที่นี้มีอาหาร มีน้ำ

แน่นอน พริก มะเขือ หัวมัน หัวเผือก บางทีถั่วก็มี ความจริงแล้ว “ฉีก อ่อ เม” กับ “ฉีก วา” เป็นที่อยู่ของชาวบ้านด้วย เป็นที่อยู่ที่ดินของสัตว์ด้วย พวกนก หนู จะอยู่บริเวณพื้นที่นี้มากที่สุด ถ้าดูต้นไม้ บางต้นก็สูงท่วมหัว แตกกิ่งแตกใบเป็นพุ่ม เป็นที่อยู่ที่นอนของนกตัวเล็กตัวน้อยได้นกบางอย่าง ชอบนอนที่อย่างนี้ บ่นอนต้นไม้ใหญ่ บ่นอนป่าใหญ่

ถ้าถึงไว้ ๓-๔ ปี ก็เรียกว่า “ฉีก บ่อ พู” แปลว่า พื้นที่ไร่เหล่าต้นไม้งอกใหม่ ไร่เหล่านี้ถึงไว้ ๓-๔ ปีแล้ว ต้นไม้งอกจากตอ งอกจากรากคลุมพื้นที่แล้ว หญ้าก็ขึ้นรกเลย ต้นหญ้างับต้นไม้สูงพอ ๆ กัน พื้นที่อย่างนี้หมูป่าก็มาอยู่ ไก่ป่านี้ชอบหากินพื้นที่นี้มาก เก้งก็ชอบ เขาไปล่าไปยัง ก็ยากนิดหน่อย เถาวัลย์ก็เลื้อยขึ้นต้นไม้ต้นไม้แล้ว มองอะไรก็ไม่ค่อยเห็น พอหมูป่า สัตว์ป่าได้ยินเสียงคนเหยียบหญ้า เหยียบใบไม้ก็หนีทัน บางทีรกราก หญ้ากับต้นไม้เล็กขึ้นหนา เข้าไปเกี่ยวหญ้าเกี่ยวเถาวัลย์นิดเดียว ไก่ป่า หมูป่าก็รู้แล้ว สัตว์เหล่านี้หุ้มนิดมาก บางทีก็มีนกหลายอย่างอยู่เยอะ พื้นที่แบบนี้ จะมีนกอย่างหนึ่ง พอเห็นคนเดินมา ก็ร้องบอกให้สัตว์ป่าอื่น ๆ หนีไปก็มี ถ้าว่าไปแล้ว “ฉีก บ่อ พู” เป็นที่อยู่ที่ดินของสัตว์ป่า อีกอย่าง ถ้ามีพายุมีลมแรง ๆ ถ้านอนที่นี้ ก็ปลอดภัย กิ่งไม้กิ่งตอก ต้นไม้ใหญ่ต้นไม้แก่ ก็บหักโค่นได้

อีกอย่าง “ฉีก ลู อ่อ” อันนี้เป็นไร่เหล่าที่ทิ้งไว้ ๕-๖ ปี “ฉีก ลู อ่อ” แปลว่า พื้นที่ที่ต้นไม้เอาชนะหญ้าได้แล้ว ต้นหญ้าถูกต้นไม้คลุมไว้ ป่าได้แสงแดดเท่าไร ก็แห้งตาย พื้นดินก็ดูโล่ง ๆ “ฉีก ลู อ่อ” เป็นที่ไก่ป่า นกเขา กระรอก ชอบมาอาศัยนอน ถ้าไปเที่ยวในป่า อยากฟังเสียงนกร้องเพลงตอนเช้า ๆ ถ้าค่อย ๆ ย่องไปที่ “ฉีก ลู อ่อ” ก็จะได้ยินเสียงนกร้องเพลง ค่อย ๆ เยอะเยอะ พอเข้าหน้าแล้งดอกไม้ หนวยไม้ (ผลไม้) เล็ก ๆ น้อย ๆ ที่เป็นอาหารนก ก็มีมากด้วย อากาศก็ดูเย็นสบายด้วย “ฉีก ลู อ่อ” ก็เป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ ถ้าจะว่าไปเป็นที่อยู่ที่ดีสุดของมันก็ว่าได้

พอทิ้งที่ไร่เป็น ๗ ปี อย่างนี้เรียกว่า “ดู เหยาะ โพล” ต้นไม้โตเท่าแขนเท่าขา สูง ๒-๓ เมตรแล้ว พื้นดินก็อุดมสมบูรณ์พอสมควร ถ้าไม่มีที่ดิน บางคนก็ถางปลูกข้าว จริง ๆ แล้ว ยังไม่ดีเท่าไร ต้องทิ้งไว้อีก ๑ ปี ปล่อยให้ “ดู หละ” ก่อน หมายความว่า ทิ้งพื้นที่ไว้ ๘ ปี พอขึ้นปีที่ ๙ ก็ไปถางทำกิน ถ้าทำได้อย่างนี้จะดีมาก อย่างหนึ่งดินมีความอุดมสมบูรณ์มากแล้ว ไม่ต้องถางพื้นที่เยอะก็ได้ข้าวมาก ข้าวพอกิน อีกอย่างหนึ่ง ต้นไม้ รากไม้ที่อยู่ในดินก็แข็งแรง เข้มแข็ง เมื่อไปตัดก็ดี เผลอดีก็เสียหายไม่มาก มันต่อสู้อย่างมีชีวิตต่อไปได้ดี พุดง่าย ๆ มันพร้อมที่จะให้ตัดได้ เผลอได้ ตัดแล้วเผลอแล้วก็ไม่ตาย การทำไร่หมุนเวียนก็เหมือนทำไร่ดิน ๑ ปี เว้นไว้อีก ๗-๘ ปี ใน ๑ ปีแรก ที่เขาปล่อยทิ้งไว้ ต้นไม้ก็ล้มตาย มันก็เติบโตอย่างรวดเร็วเลย ต้นไม้บางอย่าง กลัวตายมาก พอมันมันแตกกิ่งแตกตอได้ในปีนั้น พอใกล้สิ้นปี มันออกดอกออกลูกเลยก็มี

ถ้าว่าไปแล้ว ไร่หมุนเวียน เป็นระบบการใช้ป่าอย่างยั่งยืน เสาตัดต้นไม้ แล้วทิ้งต่อไว้ ปีต่อไปต้นไม้ก็โผล่ขึ้นอีก ถูกตัดครั้งที่หนึ่ง ตอก็เตี้ยติดดิน สูงขึ้นมาก็เป็นการตัดครั้งที่สอง สูงอีกหน่อยก็เป็นการตัดครั้งที่สาม สูงอีกหน่อยก็เป็นการตัดครั้งที่สี่ อย่างพื้นที่ที่เขาเห็นนี้ ถูกใช้ทำไร่มาไม่น้อยกว่า ๒๕ ปี คนที่ไม่รู้จักคิดว่าที่นี่เป็นป่า ความจริงแล้วเป็นพื้นที่ทำไร่หมุนเวียน ปรกติคนปกากะญอจะทำไร่หมุนเวียน ๑ ปี เว้น ๓-๔ ปี การทำไร่แบบนี้ มันเป็นการเปลี่ยนรูปแบบการใช้ประโยชน์ มันไม่ใช่การทำลายป่า ทำลายธรรมชาติ มันเป็นรูปแบบการอนุรักษ์ป่าอย่างหนึ่ง

เรื่องนี้แน่นอน อย่างแรก พอพื้นที่นี้ถูกปล่อยไว้ ต่อไม้ก็จะโผล่ยอดทันที รากไม้ก็จะโผล่ต้นอ่อนทันที อย่างที่สอง ลูกไม้ที่อยู่บนยอดคอยจะกลิ้งตกลงมา พอได้ฝนได้แดดก็งอกเป็นต้นไม้ พอเป็นอย่างนี้ทิ้งไว้ ๑-๒ ปี ก็เป็นป่าแล้ว ป่าอย่างนั้นก หนู จะเข้ามาอยู่เยอะเยอะ มีอาหารเยอะ อีเก้งก็เข้ามาอยู่ หมูปาก็มาอยู่ ถ้าเป็นป่าใหญ่ ต้นไม้ใหญ่ สัตว์ป่าพึ่งไม่ได้ ทำไม้พึ่งไม่ได้ เพราะว่าเดือนเมษา-พฤษภาคม ลมมาแรงกิ่งไม้ก็หักที่แห้ง จะตก สัตว์ป่ารู้ จะหลบไปอยู่ที่ไร่หมุนเวียน จะรวมมาอยู่ที่นี่ ทำไมมาอยู่ที่นี่ เพราะว่า ลมจะแรงขนาดไหน ต้นไม้ จะไม่หัก ถ้าหักก็ไม่ล้ม ไม่ทับใส่เขา กิ่งไม้ก็ไม่ตกใส่ เพราะต้นไม้ กิ่งไม้ยังน้อยยังอ่อน ไม่ล้ม ถ้าเป็นไม้ใหญ่ไม้แก่ จะล้ม สัตว์ป่าทุกตัว ถ้าถึงช่วงลมพัดแรง ช่วงหน้าร้อนต่อหน้าฝน พายุจะแรง สัตว์ป่าจะหนีมาพึ่งที่ไร่หมุนเวียนหมด อย่างนก พื้นที่ไหนมีไร่หมุนเวียน นกหนู สัตว์ป่า ก็จะอยู่เยอะ อันนี้ชัดเจน

เขาคิดว่าสำคัญที่สุด ไร่หมุนเวียนรักษามะล็ดพันธุ์พืชด้วย อย่างพวงา ยาสูบ ผักกาด มะเขือหลายอย่าง มะเขือส้ม (มะเขือเทศ) บวบ พืชผักหลายชนิด ทิ้งไร่ไว้นาน ๑ ปี หลังจากถางไร่ เผาไร่เรียบร้อยแล้ว พอฝนตกพืชพวกนี้ก็จะเริ่มงอกเลย บมีใครเอาไปหว่าน เอาไปปลูก พืชพวกนี้จะงอกคนเดียว เมล็ดพวกนี้ฝังตัวอยู่ในดิน พอได้โอกาสก็งอก พันธุ์พืชพวกนี้แข็งแรงมาก ข้าวก็เหมือนกัน ในไร่หมุนเวียนมีพันธุ์ข้าวแปลก ๆ เยอะ บางชนิด บได้ปลูกเล็กน้อย พอถึงเวลาเกี่ยวก็จะเห็น คิดว่า ข้าวบางชนิดอาจเป็นข้าวป่า เชื้อพันธุ์เดิมฝังตัวอยู่ในดิน พอมีโอกาสมะสม ก็งอกขึ้นมา แล้วผสมข้าวที่เอาไปปลูก ข้าวพันธุ์ใหม่ก็เกิดขึ้น คิดว่าเป็นแบบนี้ ข้าวป่าหลายชนิดฝังตัวอยู่ในดินได้นาน ถ้าที่ไหนมีคนที่คัดพันธุ์ข้าวเก่ง หมู่บ้านนั้นจะมีข้าวพันธุ์ใหม่ทุกปี

พูดอย่างนี้ คนที่เคยทำไร่หมุนเวียนอาจจะเข้าใจได้ นักวิชาการก็เหมือนกัน ถ้าบสนใจเรื่องไร่หมุนเวียนจริง ๆ ก็บเข้าใจได้ เพราะว่าไปศึกษาไร่หมุนเวียนปีเดียว บางทีก็ไปถามชาวบ้านวันเดียว บศึกษา บถามละเอียด เจ้าหน้าที่ป่าไม้ ก็บเข้าใจ พอชาวบ้านย้อนกลับมาทำไร่ กลับมาถางพื้นที่ที่ทิ้งเอาไว้ ทุกคนก็บอกว่า ชาวเขาทำลายป่า ทำอย่างนี้ผิดกฎหมาย ทำไม่ได้ต้องจับกุม อีกอย่างเจ้าหน้าที่ป่าไม้ ชอบถ่ายรูปทางอากาศ เห็นพื้นที่ไร่หมุนเวียนก็บอกว่าเป็นป่า พอเห็น

พื้นที่ทำไร่ บ่มีคันไม้กับบอกว่าชาวเขาทำลายป่า ไม่ได้บอกว่า พื้นที่นี้เป็นที่ไร่ที่บ่ทันพื้นตัว ชาวบ้านกลับมาทำใหม่ แต่บ่บอกอย่างเดี๋ยว่า ชาวเขาทำลายป่า ตัดป่า เผาป่า ความจริงแล้ว การทำไร่หมุนเวียนเป็นแค่การขอฟังฟังธรรมชาติ ขอฟังฟังเจ้าป่าเจ้าเขา เพื่อเลี้ยงดูชีวิตเท่านั้น

8. ลูกช้าง: กอไฟ และวิญญาณข้าว

การเลือกที่ไร่ถ้าเป็นไปได้ คนปกากะญอจะเลือกที่ป่าไฟก่อน หมายความว่า พื้นที่ทำไร่ ถ้าบ่มีกอไฟขึ้นอยู่ โดยทั่วไปหมู่เขาจะบ่ถาง พื้นที่ทำไร่ ต้องมีกอไฟขึ้นแทรกอยู่กับคันไม้เลือกถ้าเป็นป่าไฟอย่างเดี๋ย หมู่เขาบ่ค่อยทำ พื้นที่ไร่ถ้ามีคันไม้ ข้าวก็จะดี อันนี้ก็มีคำชอว่า

บ่อ หมื่อ ที	โอ เพอ แร	บ่อ พอ ที	โอ เพอ แร
บ่อ หมื่อ ที	เลอ หว่า แร	บ่อ พอ ที	เลอ หว่า แร
อ่า โบ โค	ลา จุ่ย แย	ก๊ย หมื่อ แม	ที โผย แค

บทชอนี้แปลว่า “คันข้าวมาจากที่ไหน ตอข้าว จะสวย จะงาม มาจากที่ไหน” อีกคนก็ตอบว่า “คันข้าว จะสวยจะมาจากที่ป่าไฟ ใบข้าวจะสวย ก็มาจากที่ป่าไฟ คันข้าวจะมีลำงาม มีเมล็ดเยอะ พอให้คนเฒ่าคนแก่ แม่ม่าย และเด็กกำพร้า กินตลอดปี เป็นที่ป่าไฟ” หมายความว่า การทำไร่หมุนเวียน ถ้าจะให้ดี ไร่ข้าวควรทำในพื้นที่ที่มีคันไม้ขึ้นอยู่ ที่บริเวณป่าไฟ คันข้าวนี้งามแน่นอนได้ข้าวเลี้ยงคนเฒ่าคนแก่ เลี้ยงเด็กกำพร้า และแม่ม่ายได้ คนปกากะญอเชื่อว่า คันไม้เป็นวิญญาณของคันข้าว มาจากที่เดียวกัน อันหนึ่งอันเดียวกัน เป็นชีวิตเดียวกัน แต่เป็นชีวิตคนละรูปแบบ แต่จิตวิญญาณเป็นอันเดียวกัน อาจารย์ ฮี ไล แอนท์ บอกว่าคันไม้กับคันข้าว เป็นพืชที่อยู่ในตระกูลเดียวกัน เป็นพืชตระกูลหญ้า หมายความว่า เป็นหญ้าเหมือนกัน

อีกอย่างต้องดู “คันสู่ เล โบ” คันเหมือนคันไม้ แต่เล็กกว่า คันมันเป็นปล้องยาวสัก ๒ คืบ ฟัน้องคนเมืองเรียกอะไรเขาบ่รู้ คนปกากะญอเชื่อว่า คัน “สู่ เล โบ” มันเป็นเหมือนปู่ของคันข้าว ช่วยดูแลรักษาคันข้าวให้งอกงาม ถ้าคันหญ้าแบบนี้ขึ้นในไร่ของคนปกากะญอ เขาจะไม่ถาง ไม่ตัด ไม่ถอนทิ้ง แต่ปล่อยให้ขึ้นอยู่กับข้าว อยู่ที่ไหนก็ให้อยู่อย่างนั้น คนเฒ่าคนแก่บ่บอกว่า คันสู่ เลโบเป็นเหมือนปู่เฝ้าดูแลลูกหลาน ดูแลคันข้าวให้งอกงาม บ่มีแมลงรบกวน

ไร่หมุนเวียน จริง ๆ แล้ว เกี่ยวข้องกับความเชื่อด้วย คนปกากะญอเชื่อว่า ตัวเองเป็นลูกช้าง การทำไร่หมุนเวียนของคนปกากะญอ คูดี ๆ จะทำเหมือนช้างหากิน พื้นที่ไร่หมุนเวียน เขาต้องเลือกพื้นที่ให้ดี ไร่หมุนเวียนมีประวัติศาสตร์ คนปกากะญอเป็นลูกช้าง การทำไร่หมุนเวียน คูดี ๆ ก็เหมือนรอยเท้าช้าง ทำเป็นหลุม ๆ ทำที่นี้ กระโดดไปที่นั่น เหมือนช้างเดิน เหมือนรอยตีน

ช้าง บางพื้นที่ก็ทำเป็นฝืน เหมือนช้างหากิน มันเป็นอย่างนี้ ช้างมันจะค่อย ๆ กิน กินเป็นฝืน รูปร่างของไร้หมุนเวียน ก็เป็นรูปรอยเท้าช้าง เป็นวงกลมเหมือนเท้าช้าง บ่เป็นรูปสามเหลี่ยม รูปสี่เหลี่ยม เขาทำไร้เป็นวงกลม ถ้าอธิบายแบบวิทยาศาสตร์ เป็นการลดการพังทะลายของหน้าดินได้ อย่างหนึ่ง น้ำฝนที่ไหลจากป่า บ่ไหลเป็นทางยาว แต่ค่อย ๆ ไหลออกจากป่า ตรงนั้นนิด ตรงนี้หน้อย อย่างนี้น้ำฝนก็ไหลไปที่ไร้ไม่แรง หน้าดินก็ไม่ไหล อันนี้มีบทกลอนว่า

“จ่อ เก่อ ซอ โค แห่ ช่อ หมื่อ แซ ช่อ เต่อ อ่อ หมื่อ”

แปลว่า “อ้ายเป็นลูกช้าง รักถิ่น ค่อย ๆ กิน ค่อย ๆ เขี่ยบ ทีละก้าว สองก้าว ทีละหย่อม สองหย่อม” หมายความว่า การทำไร้หมุนเวียนของชาวกะเหรี่ยง ทำเหมือนช้างหากิน ไร้หมุนเวียนบางที จะเห็นเป็นเหมือนรอยเท้าช้าง ถอยเข้าถอยออก เป็นหลุม ๆ คนปกาเกญอ ไม่ทำไร้บนสันเขา เป็นทางผิผิน กว้างก็เป็นทางผิผิน คนเฒ่าคนแก่ห้ามทำไร้ ห้ามตัดต้นไม้เด็ดขาด ที่ไร้ต้องเลือกให้ดี เลือกสูงเกินไ้ก็ไ้ไม่ เลือกติดลำห้วยก็ไ้ไม่ ต้องเลือกตรงกลาง

วิธีเผาไร้หมุนเวียน อันนี้ก็สำคัญ ต้องเผาจากข้างบนลงข้างล่าง หมายความว่า เขาต้องจุดไฟเผาข้างบนลงมาก่อน แล้วก็ค่อย ๆ เผาข้างล่าง ให้ไฟไปพบกันกลางไร้พอดี เผาอย่างนี้ ไฟไม่แรง ต้นไม้ที่อยู่ใกล้ไร้ไม่ตาย ถ้าเผาไปเรื่อยไปเรื่อย ต้นไม้ในป่าที่อยู่ใกล้ไร้ก็ตายหมด อย่างนี้คนปกาเกญอไม่ทำ พื้นที่ขอบไร้หมุนเวียน ต้องทำแนวกันไฟทั้งหมด ไร้หมุนเวียนปกาเกญอ จะไม่ขุดดิน พอถางไร้ เก็บเศษไม้ในไร้เสร็จ ก็จะเอาเสียมเล็ก ๆ เจาะเป็นหลุมเล็ก ๆ หยอดเมล็ดข้าวในหลุม หยอดเมล็ดพืชต่าง ๆ ในหลุม ปล่อยให้งอก เขาทำไร้ทำอย่างนี้ รากไม้ก็ไ้ไม่เสียหาย ต่อไม้ก็ไ้ไม่เสียหาย ทำอย่างนี้ ถ้าปล่อยให้ไร้หมุนเวียนทิ้งไว้ ๑-๒ ปี ต้นไม้ใหญ่ขึ้นแน่นอน

เวลาเผาไร้ ไฟก็ไ้ไม่แรง มันบ่เหมือนทำไร้เป็นรูปสี่เหลี่ยม สามเหลี่ยม พอไฟลุ่กก็แรง เป็นวงกลม ก็มีน้ำหนักแบบหนึ่ง ถ้าเป็นเหลี่ยม ก็มีน้ำหนักแบบหนึ่ง รูปกลม เป็นรูปที่แสดงถึง ความไม่รุนแรง บ่เหมือนรูปเหลี่ยม สามเหลี่ยมก็ดี สี่เหลี่ยมก็ดี เป็นรูปมีด รูปดาบ รูปหอก เป็นเรื่องของการใช้อำนาจ การใช้ความรุนแรง เรื่องอย่างนี้ คนเฒ่าคนแก่สอนว่า

“คอ โล คุย ที งา ตื่อ โซ ซา หมื่อ โก โน ลา กือ โน”

หมายความว่า “ถ้าว่าคนที่จะใช้ความรุนแรงสู้กัน ในโลกนี้ตลอดชีวิต ตลอดชาติ ไม่มีใครแพ้ใครชนะ ถ้าว่าใช้หน้าแข้ง มาเตะกัน ตลอดชีวิตนั้รันคร บ่มีใครแพ้ใครชนะ การต่อสู้ที่ใช้ด้ามปีน ด้ามมีด เป็นกระดุก เป็นสอกเป็นเข้า สู้กันไม่มีใครชนะ” ผู้เฒ่าผู้แก่สอนอย่างนี้ แม้แต่หมู่เฮาถางพื้นที่ไร้ ก็จะบ่ถางเป็นรูป ๓ เหลี่ยม บ่ถางเป็นรูป ๔ เหลี่ยม หมายความว่า บ่ใช้ความรุนแรง

ความหมายลึก ๆ แล้ว ผู้เฒ่าผู้แก่บอกว่า คนเขาเป็นสัตว์เล็ก ๆ เท่านั้น ตัวเล็กนิดเดียว บ่ต้องทำตัวใหญ่ ต้องอ่อนน้อมถ่อมตน ต้องเคารพธรรมชาติ

การใช้ทรัพยากรก็ดี การใช้ธรรมชาติก็ดี บ่ใช้ว่าใช้ลูกเดียว จะเอาชนะลูกเดียว บ่สนใจว่าจะมีปัญหาอะไรเกิดขึ้น จริง ๆ แล้ว ชีวิตคนอยู่ได้ บ่ใช้ว่าใช้ความรุนแรง ความเอาชนะเป็นที่ตั้ง การทำไรก็เหมือนขอธรรมชาติกิน ขอพึ่งธรรมชาติ ขอสิ่งที่พระเป็นเจ้าสร้างขึ้นให้เลี้ยงดูชีวิต อันไหนอย่างไหน ที่ทำให้มีความรุนแรง ทำลายชีวิตอื่น ๆ อันนี้ต้องคิดแล้ว อยากรู้หมื่นเวียน อันนี้ชัดเจน เป็นการขอพึ่งพิงธรรมชาติ การใช้ป่าปลูกข้าว ก็ใช้อย่างเคารพ อย่างเข้าใจ หมูเขาเลือกพื้นที่ทำไร่ ถางไร่ เผาไร่ คนเฒ่าคนแก่สอนไว้หมดแล้ว เลือกพื้นที่ทำไร่ที่ไหน บ่ทำลายธรรมชาติ ถางไร่อย่างไร เผาไร่อย่างไร บ่ทำให้สิ่งอื่น ๆ มีความเดือดร้อน เรื่องนี้นักวิชาการต้องศึกษาให้ชัด ศึกษาความคิดชาวบ้านให้ชัด จากนั้นจะเอาอย่างไรก็ว่ากันได้ถูกต้อง ที่สำคัญเรื่องพวกนี้ ต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานความเป็นจริง คือ ชีวิตของชาวบ้าน ชีวิตของท้องถิ่นด้วย

9. ชีวิตเจียดแล้ว : ถิ่นใครถิ่นมัน³

ทำไมคนปกากะญอรักษาป่า มันตอบได้หลายอย่าง อย่างหนึ่งเป็นเรื่องของการรักถิ่นที่อยู่ รู้ว่าตัวเก่าเป็นคนที่นี่ที่นี่ อีกอย่างพื้นที่แต่ละแห่งก็อยู่กันนาน หลายชั่วอายุคน ถ้าจะว่าไปหมูเขาก็เหมือนเจียดแล้ว อยู่ที่ไหนก็อยู่ที่นั่น รู้เรื่องทีนั้น เมื่อก่อนมีพะติคนหนึ่ง ไปเที่ยวหาพื้นที่ซึ่งที่อำเภอขุนยวม ตอนกลับบ้านก็จับเอาเจียดแล้ว ๒ ตัว เอามาปล่อยที่ขุนวาง แต่เจียดแล้วบ่ต้องการอยู่ที่นี้ พยายามกลับไปอำเภอขุนยวม มีคนเห็นถูกรถทับตายที่ถนนขึ้นไปขุนวาง บริเวณนี้บ่ใช่ที่อยู่ของเจียดแล้ว ที่อยู่ของเจียดแล้วมีที่น้ำยวม น้ำสาละวิน พอข้ามมาทางนี้ เจียดแล้วบ่มี อาจจะอยู่บ่ได้ ถ้าอยากรู้เรื่องเจียดแล้ว ต้องไปถามคนอำเภอขุนยวม อย่างผู้หญิงคนหนึ่ง บ้านอยู่ที่บ้านเปียงหลวง ก่อนถึงบ้านห้วยต้นนุ่น (บ้านเปียงหลวง ต. แม่กิ๋น อ. ขุนยวม จ. แม่ฮ่องสอน) ผู้หญิงคนนี้รู้เรื่องชีวิตเจียดแล้ว ดีจริง ๆ รู้จักเจียดแล้วแบบองค์รวมก็ได้ ผู้หญิงคนนี้เล่าให้ฟังว่า

เดือนนี้ (เดือนกุมภาพันธ์) เจียดแล้วจะฝังตัวในน้ำ จะฝังตัวอยู่ข้าง ๆ ฝังแม่น้ำ ตอนกลางคืนจะลงมา และขุดหลุม ตอนนี้นำตัวเข้ในน้ำ เรียกว่า “อาหู่” ไปขุดหลุมไว้ อยู่ช่วงระยะหนึ่ง หลังจากนั้นก็จะลงมาฝังไข่ ฝังไข่แล้ว ก็เอาทราย ก่อทับไข่ไว้ ตัวจะไปอยู่ที่ตาฝัง ไข่ไข่ ส่องดูไข่ที่ฝังไว้ ไข่เฝ้ามองไข่ ในช่วงนี้ สมัยก่อนคนเฒ่าคนแก่บ่ให้จับเจียดแล้ว ให้ปล่อยไว้ ให้เฝ้าน้ำ แชน้ำไว้ ตอนที่เฝ้าไข่ จะอยู่เป็นคู่ กกไข่ไว้ จนลูกออกมา ก็กลับขึ้นไปอยู่บนฝั่งเหมือนเดิม

3

เจียดแล้ว คือ กบฏเขษณิดหนึ่ง อาศัยอยู่ใกล้กับแม่น้ำสาละวิน และแม่น้ำสาขา เช่น น้ำยวม น้ำปาย

ช่วงเดือนที่ผ่านมา เดือนธันวาคม มกราคม จะอยู่ที่หลุม จะบโผล่มาให้เห็นตัว เจียดแล้ว จะโผล่ตัวออกมาแค่ ๒ เดือน พอไข่แล้ว ลูกออกแล้ว ก็จะหายไป ตอนนี้นี้ต้นเดือนกุมภาพันธ์ จะแช่ตัวในน้ำ ช่วงนี้ไปจับมาก็ได้ แต่ต้องเลือกเอาตัวแก่ ๆ ตัวใหญ่ ๆ อีกหน่อยจะขุดหลุม ขุดหลุม อีกหน่อยจะไข่ ไข่แล้วจะกกหลุม จะเผ้าดู จนลูกออกกว่ายน้ำได้ ถ้าตัวใหญ่ จะทำหลุม ๑ สอก จะช่วยกัน ๒ ตัว ร้องเสียง บือ ๆ บือ ๆ บือ ๆ บือ ๆ บือ ๆ บือ ๆ เมื่อก่อนคนปลากะตูด จะกินเจียดแล้วตัวที่เฒ่า ๆ แก่ ๆ ตัวเล็ก ๆ คนเฒ่าคนแก่ห้ามจับกิน แต่เดี๋ยวนี้พี่น้องพื้นราบ พี่น้องไทใหญ่ ชอบกิน ตัวเล็กตัวน้อยก็จับกินหมด คิดว่าต่อไปเจียดแล้วอาจจะสูญพันธุ์ได้

ถ้าอยากรู้ก็ต้องไปถามคนขุนยวม บริเวณนี้มีเจียดแล้ว เขาก็รู้เรื่องของ คนที่ไหนก็จะรู้เรื่องที่นั่น คนบ้านเมว้างก็รู้เรื่องเมว้าง คนแม่แจ่มก็รู้เรื่องแม่แจ่ม คนขุนยวมก็รู้เรื่องขุนยวม รู้เรื่องต้นไม้ต้นตอก เครือไม้เครือตอก อันนี้ก็บ่เหมือนกัน ต้นไม้บางอย่างที่แม่แจ่ม ไปดูแล้วบ่รู้จักก็มี บางทีหมอาสาบุญไพรคนแม่แจ่ม มาดูต้นไม้บ้านเขาบ่รู้จักก็มี คนปลากะตูดก็เหมือนเจียดแล้ว ถิ่นอยู่ไหนก็อยู่ที่นั่น รู้เรื่องที่นั่น บ่ใช้ถิ่นตัวเก่าก็อยู่บ่ได้ เรื่องอย่างนี้สำคัญ ว่าไปแล้ว ถ้าเจ้าหน้าที่เข้าใจท้องถิ่น เข้าใจชาวบ้าน รู้ว่าชาวบ้านคิดอะไรทำอะไร รู้จริง ๆ ปัญหาความขัดแย้ง ปัญหาทะเลาะกันก็บ่เกิดขึ้น ชาวบ้านก็บ่ต้องลำบากอย่างทุกวันนี้

10. ป่า : ความหลากหลายของสรรพสิ่ง

ถ้าถามว่า อะหยังคือป่า เรื่องนี้ตอบยาก ที่แน่ ๆ ป่า ที่ภาษาปลากะตูดเรียก “ปกา” บ่ใช้มีต้นไม้อย่างเดียว มีสิ่งที่มองเห็นด้วย มีจิตวิญญาณด้วย อย่างต้นไม้ก็บ่ได้มีต้นไม้ชนิดเดียว มีหลายชนิดอยู่ด้วยกัน สิ่งที่มองเห็นอย่างอื่น ก็อยู่กันหลายอย่าง ต้นไม้ สัตว์ป่า แมลง บ่ใช้มีอยู่อย่างเดียว สิ่งต่าง ๆ อยู่คนเดียวบ่ได้ อย่างบริเวณพื้นดิน ผิวหน้าดิน ก็มีด้วงในดิน ไส้เดือน หนอน แมลง งู หนู มด ปลวก พวกนี้อยู่ด้วยกัน สัตว์แมงพวกนี้เป็นอาหารนก หนู กระรอก พอบนต้นไม้ ก็เป็นที่อยู่ของนก ลิง ชะนี ค่าง บ่าง พวกนี้อยู่บนต้นไม้ หากินบนต้นไม้

สัตว์ใหญ่ก็อยู่ในป่า สัตว์หมูนี้ ที่อยู่ต้องกว้าง อยู่ในป่าทึบ ป่าแก่ป่าดงอย่างเดียวบ่ได้ ป่าก็มีหลายแบบ ป่าทึบก็แบบหนึ่ง ป่าทุ่งหญ้าก็เป็นอีกแบบหนึ่ง อย่างที่บริเวณปางอุ๋ง เขตแม่แจ่มต่ออำเภอขุนยวม บริเวณนั้น เมื่อก่อนอุดมสมบูรณ์มาก ป่าทึบอยู่ล้อมรอบป่าหญ้า พื้นที่นี้ คนเฒ่าคนแก่ปลากะตูด ห้ามอยู่อาศัย ห้ามวางพื้นที่ทำไร่ รักษาไว้เป็นที่อยู่ของสัตว์ป่า เป็นที่เลี้ยงช้างด้วย พี่น้องปลากะตูด ที่ตั้งบ้านเรือนอยู่บริเวณนี้ อย่างเช่น บ้านห้วยบง ห้วยผักกูด แม่หยอด (ต. แม่ศึก อ. แม่แจ่ม จ. เชียงใหม่) ชาวบ้านแถวนี้ เลี้ยงช้างเยอะ ต้องรักษาป่าไว้ให้ช้างด้วย ก่อนที่พี่น้องม้งจะย้ายมาอยู่ ที่บริเวณนี้อุดมสมบูรณ์มาก สัตว์ป่าก็มาก ชอบที่นี้จริง ๆ หากินป่าทึบก็ได้ ทุ่งหญ้าก็

ได้ ไร่เหล่าก็ได้ ป่ามีหลายแบบ สัตว์ป่าก็มีหลายชนิด พื้นที่บริเวณนี้คนปกากะญอ ก็นุรักษ์ด้วย ตอนที่พี่น้องม้งอพยพมาบุกเบิกที่ปางอุ้งใหม่ ๆ บางคนบ่อยากให้พี่น้องม้งอยู่ เอาควายไปไล่ชีวิตก็มี จริง ๆ แล้วคือ บ่อยากให้พี่น้องม้งมาอยู่ คนปกากะญอที่อยู่ในพื้นที่บริเวณนี้ มีชีวิตอยู่เพื่อไร่ หมุนเวียนเท่านั้น บ่มีที่ทำนา ต้องทำไร่หมุนเวียนอย่างเดียว ชีวิตเป็นแบบนี้ก็ต้องพึ่งป่า ต้องเข้าป่า ลูกเดียว ต้องอาศัยป่า อาศัยทรัพยากรธรรมชาติ ถ้าป่าบ่ดี ป่าบ่สมบูรณ์ ชีวิตก็อยู่บ่ได้

ถ้าชีวิตเป็นแบบนี้ ป่าก็มีหลายอย่าง ป่าไม้ก็มี ป่าสัตว์ก็มี ป่าน้ำ ป่าปลา เป็นอย่างนี้ ป่าพวกนี้ต้องอยู่ร่วมกัน แยกกันบ่ได้ ถ้าบอกว่า ป่าอุดมสมบูรณ์ ต้องมีป่าไม้ด้วย ป่าสัตว์ด้วย ป่าน้ำ ป่าปลาด้วย ต้องอยู่ร่วมกัน ทุกอย่างในโลก อาศัยกัน อย่างหมูที่อยู่ในป่า นอกอาศัยต้นไม้ ต้นไม้ก็อาศัยนก คนอาศัยป่า ป่าก็อาศัยคน เป็นกฎธรรมชาติ ต้นไม้บางอย่าง ถ้าบ่มีนก หนู ลิง กระรอก ขยายพันธุ์บ่ได้ อย่างต้นไทร ถ้าบ่มีนกไปกินลูก แล้วบินไปจี๊ดไวนั่นต้นไม้อื่น ก็ขยายพันธุ์บ่ได้ ลูกไม้อย่างหน่วยซ้อ หน่วยก่อ มะขามป้อม หน่วยสำน เก้ง กวาง กินลูก กินที่นี้ไปถ่ายที่โน่น ต้นไม้นั้นถึงอกเป็นต้นไปเรื่อย ไม้หมุนี่ ถ้าแก้งกวางบ่กินลูก ถึงอกบ่ได้ เพราะว่า ลูกไม้พวกนี้ต้องการความร้อนในท้องสัตว์ด้วย บ่ได้ความร้อน ถึงอกยาก ธรรมชาติเป็นอย่างนี้ ต้องพึ่งพากัน เดียวนี้ สัตว์ป่าตัวใหญ่ ๆ บ่เหลือแล้ว สัตว์ป่าตัวเล็ก พยายามหลบหนีคนไปอยู่ไกลมาก บางคนก็ตามไปยิงเอามากิน กระรอกตัวเล็ก ๆ นกตัวเล็ก ๆ ก็ยิงหมด ถ้าสัตว์เหล่านี้ ถูกล่าเอามากินจนบ่เหลือ ต้นไม้บางอย่าง โอกาสที่จะสูญพันธุ์มีมาก เรื่องนี้แก้ไขยากสักน้อย

ถ้าป่าสมบูรณ์ ชีวิตคนอยู่ในป่าจะสมบูรณ์ เป็นไปบ่ได้ ชีวิตคนในเมืองก็เหมือนกันต้องอาศัยป่า บ่ใช่ว่าอยู่ในเมืองแล้ว บ่ต้องดูแลรักษาป่า ทุกอย่างเชื่อมโยงกัน คนอยู่บนดอยก็ต้องกินอาหารจากทะเล คนทะเลก็กินอาหารจากบนดอย เมื่อปลายปี ๒๕๔๒ พี่น้องประมงพื้นบ้าน มาร่วมประชุมกับหมู่เฮา เอาปลาเกะตักมาด้วย ปลานี้ตัวเล็ก ๆ อร่อยมาก ปลาทะเลก็ต้องกิน ช่วยให้หมู่เฮาบ่เป็นโรคคอพอก พี่น้องประมงพื้นบ้านทำมาหากินกับทะเล บ่ใช้กินปลา กินอาหารจากทะเลอย่างเดียว กินน้ำจืดด้วย กินข้าวด้วย คนบ่ทำนา แต่ก็กินข้าว คนบนดอยบ่ทำประมง แต่ก็ชอบกินปลาเกะตัก ชอบกินปลาทุ ทุกสิ่งทุกอย่างในโลกต้องพึ่งอาศัยกัน

บทที่ ๗
การวิเคราะห์ปัญหาของสังคม
และการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนท้องถิ่น

“....คิดอะไร คุณอะไรต้องคิดแบบองค์รวม แยกดูบนค้อยอย่างเดียว ดูที่ราบอย่างเดียว ดูที่ทะเลอย่างเดียว ดูอย่างนี้แก้ปัญหไม่ได้ ต้องดูใหม่ คิดใหม่ อย่างดูแลรักษาป่า ต้องดูแลทั้งหมด ดูแลเท่านั้น บ่ต้องปลูกก็ได้ ป่าฟื้นตัวเองได้ คนบ่ต้องยุ่งป่าฟื้นคืนชีวิตได้.....”

ในสถานการณ์ที่คนบนภูเขาต้องปรับตัวให้เข้ากับระบบเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม ซึ่งกำลังเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว รวมทั้งยังต้องต่อสู้เรียกร้องสิทธิพื้นฐาน ทั้งสิทธิในการตั้งถิ่นที่อยู่ทำกิน และสิทธิที่จะมีชีวิตอยู่อย่างมีศักดิ์ศรีในความเป็นมนุษย์ ในสถานการณ์ดังกล่าว ความคิดเห็นและแนวทางการวิเคราะห์ปัญหาสังคมของพะตือจอนิ ซึ่งประสมประสานระหว่าง วัฒนธรรมหรือความคิดความเชื่อของท้องถิ่นกับ ระบบความรู้และข้อคิดเห็นของนักวิชาการจากภายนอก อาจจะกล่าวได้ว่ามีความโดดเด่นและน่าสนใจยิ่ง คำบอกเล่าของพะตือจอนิ ไม่เพียงชี้ให้เห็นถึง มุมมองและความคิดของคนที่กำลังเผชิญหน้ากับปัญหา ซึ่งคิดและมองถึงแนวทางการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นนี้ได้อย่างไรแล้ว หากยังชี้ให้เห็นถึง รากเหง้าของการคิดและมุมมองนั้นด้วย มากไปกว่านั้น ความคิดและการมอง ในบางเรื่องบางกรณี เช่น ความคิดและมุมมองที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ชายหญิง (gender relations) ซึ่งหากพิจารณาในวงวิชาการทางสังคมศาสตร์แล้ว อาจจะกล่าวได้ว่ามีความก้าวหน้าและทันกับเหตุการณ์ค่อนข้างมาก ทำนองเดียวกันในเรื่องอำนาจ ซึ่งโดยข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ ชาวบ้านคือ กลุ่มคนที่อยู่ในฐานะผู้ถูกกระทำมาโดยตลอด แม้ว่าคำบอกเล่าของพะตือจอนิ จะไม่ใช่ชุดถึงเรื่องของการสร้างอำนาจ แต่ก็ดูเหมือนว่า ชาวบ้านเป็นผู้มีอำนาจ และอำนาจของรัฐไม่ได้มีความศักดิ์สิทธิ์อีกต่อไป ความคิดและคำบอกเล่าของพะตือจอนิในฐานะ “ชาวบ้าน” ต่อเรื่องเหล่านี้ จึงมีนัยยะสำคัญยิ่ง

1. ความขัดแย้ง และอำนาจ

เรื่องความขัดแย้งเป็นเรื่องใหญ่ มีที่มาที่ไปลึกซึ้ง เป็นเรื่องที่แก้ยาก คนอยู่ด้วยกันเป็นกลุ่ม เป็นหมู่บ้าน เป็นประเทศ ความจริงแล้ว เป็นร้อยพ่อพันแม่ แน่นนอนที่สุด เป็นกฎธรรมชาติ ต้องทะเลาะกันบ้าง ขัดแย้งกันบ้าง บางทีก็รักกัน ร่วมมือกันบ้าง เป็นธรรมชาติ คนปากกะญอ คนฝรั่ง คนไทย คนลัวะ เหมือนกันทั้งหมด คนอยู่ด้วยกัน รักกันก็มี ขัดแย้งกันก็มี เรื่องนี้มีสาเหตุอยู่

๕ อย่าง ความขัดแย้ง เกิดจากสาเหตุอย่างใดอย่างหนึ่งนี้ ขัดแย้งตัวที่ ๑ เรื่องอำนาจ คนทุกคนต้องการอำนาจ อยากมีอำนาจ ใครก็อยากมีอำนาจ ชวนก็อยากมีอำนาจ เขาวลิตก็เหมือนกันอยากมีอำนาจ ความขัดแย้งชาวบ้านกับป่าไม้ ก็เป็นเรื่องของอำนาจ ป่าไม้อยากมีอำนาจควบคุมป่า ชาวบ้านอยู่ในป่ามาก่อน บ่สนใจ ก็บอกว่าชาวบ้านทำลายป่า ตัดต้นไม้ เผาป่า แต่หมู่ป่าไม้ให้สัมปทานป่า บ่พูดถึง พอชาวบ้านอนุรักษ์ป่า ช่วยกันทำป่าชุมชน ทำแนวกันไฟ แล้วไปบอกป่าไม้ว่า ป่าที่นี้ชาวบ้านช่วยกันรักษา ป่าไม้ก็บ่ให้ทำ นักวิชาการ นักพัฒนา ชาวบ้าน ช่วยกันร่างกฎหมายป่าชุมชน กฎหมายนี้เป็นกฎหมายอนุรักษ์ป่า ป่าไม้ให้บ่ได้ ชาวบ้านจะทำอันนี้บ่ได้ ผู้กันอย่างไรป่าไม้ยอมบ่ได้ ต้องการอำนาจเอาไว้คนเดียว บ่แบ่งให้คนอื่น เรื่องนี้เป็นเรื่องอำนาจ

ขัดแย้งกันตัวที่ ๒ เรื่องความเชื่อ คนมีความเชื่อวิญญูณอย่างนี้ หากินอย่างนี้เชื่ออย่างนี้ ทุกวันนี้มีความเชื่อทางด้านวิทยาศาสตร์อย่างเดียว ความเชื่อของกูนี้ต้องใหญ่กว่าคิง ยอมกันบ่ได้ วิทยาศาสตร์ดี ต้องเชื่อแบบวิทยาศาสตร์ อันนี้ขัดแย้งกันเรื่องความเชื่อ ความเชื่อนี้มีหลายความหมาย ความเชื่อแบบวิทยาศาสตร์อันหนึ่ง ความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์อันหนึ่ง ความเชื่อเรื่องผี มีเลียงผิบ้าน ผีดอย ผีป่า เลียงผีครอบผิครว อันนี้เป็นความเชื่อที่บ่ใช่วิทยาศาสตร์ ลึกไปกว่านั้น บางคนนี่เชื่อศาสนาคริสต์ ศาสนาพุทธ ศาสนาอิสลาม พระเจ้าอะไรบ่รู้ เยอะแยะ อันนี้เป็นเรื่องความเชื่อเหมือนกัน อันนี้เป็นสาเหตุการขัดแย้งกัน ความเชื่อแบบนี้มีสงครามแล้ว สงครามของความเชื่อ เกิดเมื่อ ๒,๐๐๐ ปี มาแล้ว เดียวนี้ก็ยังมียู่ ความเชื่อเรื่องคริสต์กับความเชื่ออิสลาม ขัดแย้งกันมานานแล้ว อิรัก อิหร่านสู้อเมริกา ส่วนหนึ่งก็เป็นเรื่องความเชื่อ อันนี้ขัดแย้งกันตัวที่สอง

ขัดแย้งกันตัวที่ ๓ ก็คือ ขัดแย้งกันเรื่องทรัพยากรธรรมชาตินี้แหละ ดิน น้ำ ป่า เหมือนแร่ภูเขา ก้อนหิน อะไรอีกหลายอย่าง อย่างเรื่องปลา ทางใต้ขัดแย้งกันเรื่องปลา เรื่องปลากะตัก คิดว่าบ่ต้องเอาไฟฟ้าไปล่อก็ได้ จับแต่เฉพาะกลางวันก็พอ ชาวประมงที่ภาคใต้บอกว่อย่างนี้ ถ้านายทุนจับปลา จะเอาทั้งกลางวันทั้งกลางคืน จะเอาให้รวยในชีวิตนี้ให้ได้ อันนี้ขัดแย้งกันเรื่องทรัพยากรธรรมชาติ เรื่องดิน น้ำ ป่า เรื่องใหญ่เลย บางทีชาวบ้านด้วยกัน ขัดแย้งกันก็มี กูจะทำสวนที่นี้ คิงจะทำที่นี้เหมือนกัน ก็ทะเลาะกันในหมู่บ้าน ขัดแย้งเรื่องทรัพยากรธรรมชาติ บ่ว่าดิน น้ำ ป่า หรือว่าได้ดิน หรือว่าได้ฟ้า อันนี้ตัวที่สาม

ตัวที่ ๔ ก็คือ เงินหรือผลประโยชน์ อันนี้ก็สำคัญ อย่างผลประโยชน์เรื่องที่ดิน บางคนต้องการที่ดินทำสวน ก็เอาที่กว้าง ๆ ปลูกผัก ปลูกไม้ คนที่บ่มีที่ดิน ถ้าเป็นลูกจ้างได้เงิน ปัญหาขัดแย้งก็บ่มีนัก แต่ถ้าบ่ได้รับจ้าง บ่มีเงิน อันนี้ขัดแย้งกันแน่นอน บางคนเป็นพ่อเลี้ยง ก็แย่งเงินกันแย่งที่ดินกัน ฮาเป็นพ่อเลี้ยงใหญ่ ฮาต้องมีที่ดินใหญ่กว่าคิง ถ้าคิงจะเอาที่ดินใหญ่กว่า นกกว่า ฮา

ยอมบ่ได้ ยอมกันบ่ได้ อันนี้เรื่องของผลประโยชน์ จึงจะมีเงินมากกว่าฮาไฉ่ยังงิ ฮาเป็นผู้ว่า จึงเป็นชาวบ้าน อันนี้ก็ขัดแย้งเรื่องผลประโยชน์ ฮาเป็นผู้ว่านะ ในจังหวัดนี้ ฮามีอำนาจใหญ่ที่สุด จึงจะต้องฟังฮา ผลประโยชน์หรือว่าเงินตรา อันนี้ตัวที่สี่

อีกตัวหนึ่งตัวที่ ๕ ขัดแย้งกันเรื่องผู้หญิงกับผู้ชาย ตัวผู้ชายนี้สำคัญ บางคนเมียตัวเองคนเดียว ยังเลี้ยงบ่ได้ อยากจะได้เมีย ๓-๔ คน บ่คิดถึงตอนอยู่ในท้อง แม่ต้องยากเย็นลำบากแค่ไหน เกิดเป็นผู้หญิงลำบากอยู่แล้ว ผู้ชายบางคนก็บ่คิด คิดอยากจะเอาเมียเยอะ อันนี้ขัดแย้งกันเรื่องที่จะเอาเปรียบเมีย เอาเปรียบผู้หญิง ผู้ชายจะเอาเปรียบผู้หญิง บางทีผู้หญิงก็อยากจะเอาเปรียบผู้ชาย ผู้หญิงบางคนอยากจะได้สามีรวย ๆ ทั้ง ๆ ที่มีคู่ของตัวเองอยู่แล้ว เหมาะสมอยู่แล้ว อยากได้สามีที่รวย มีสามีหนึ่งคนก็อยากได้อีกคน ต้องเอาแบบหลบ ๆ ซ่อน ๆ อันนี้ก็เลยขัดแย้งกัน บางทีผัวเมียก็ทะเลาะกัน ทะเถกันตีกันเหมือนนักรมวย เลิกกันก็มี พอเลิกกันก็ต่างคนต่างไป

การแก้ปัญหาแบบนี้ หมายความว่าแก้ปัญหาเล็กกัน บ่อยด้วยกัน ถ้ามีลูก เด็กต้องมีปัญหาแน่นอน ขัดแย้งกันเรื่องตรงนี้ ผู้หญิงกับผู้ชายขัดแย้งกันแบบนี้ มีผลกระทบเยอะ ต้องคิดให้ดี ๆ หรือบอกว่าผู้หญิงกับผู้ชายนี้ ขัดแย้งกันนี้ จะเลิกยังงิ เรื่องนี้ยากมาก คูตี ๆ ตัวเฮานี้เป็นผู้ชายมีคลำ มีหู มีตา มีจมูก มีหมด แต่ว่าแม่ของเฮาเป็นผู้หญิง ผู้หญิงกับผู้ชายมาอยู่ด้วยกันก็มีตัวเฮา จริง ๆ แล้วตัวเฮามีทั้งผู้หญิงผู้ชายอยู่ด้วยกัน เป็นอย่างนี้ก็ขัดแย้งกันตรงนี้ บ่หมดลัทธิ อันนี้เป็นธรรมชาติ หมายความว่า ในตัวเฮามีทั้งผู้หญิงผู้ชายอยู่ด้วยกัน ก็จะขัดแย้งอยู่ในตัว บ่มีจบสิ้น

ถ้าจะลบความขัดแย้งตรงนี้ คิดว่า ถ้าผู้ชายมองเห็นคุณค่าของผู้หญิง ผู้หญิงก็มองเห็นคุณค่าของผู้ชาย ถ้าผู้ชายมองผู้หญิงว่าเป็นคนสำคัญ มีวิญญาณ มีชีวิตทุกข์ยากลำบากมา ถ้าว่าผู้ชายคนหนึ่งคิดว่า การที่เขาได้ผู้หญิงคนนี้เป็นเมีย นับว่าเฮาโชคดีที่สุดแล้ว การที่ได้เมีย มีลูกมีครอบครัว ถือว่าโชคดีแล้ว ถ้าคิดอย่างนี้ปัญหาก็คงเกิดขึ้นน้อย ดูบางคนอายุ ๔๐ ปี ยังหาบ่ได้ เรื่องมีลูกมีเมียบ่ใช่ง่าย ๆ อย่างคนในเมืองก็คิดว่า ก่อนจะได้เมีย ถ้าบ่มีเงิน ๓๐๐,๐๐๐ บาท ก็จะได้เมียแล้ว คนอยู่ระดับอาจารย์ ต้องการเมีย จะต้องเสียค่าเมียแพง จะเอาเมียชาวบ้านก็ดูบ่เหมาะสม ต้องการเมียที่มีระดับ มีความรู้เท่ากัน ก็ต้องเสียแพง อันนี้เป็นธรรมดา

ผู้ชายต้องเห็นคุณค่าของผู้หญิง บ่อยอย่างนั้นผู้ชายก็เอาจะเอาเมีย ๒-๓ คน แต่งงานอยู่ด้วยกันวันสองวันก็หย่าแล้ว ผู้หญิงบางคน ก็พยายามเอาใจสามี เพื่อให้สามีเป็นที่รับผิดชอบต่อครอบครัว ผู้หญิงส่วนใหญ่ ๖๐-๗๐ เปอร์เซ็นต์ ต้องการมีผัวคนเดียว แต่ผู้ชายนี้ ๖๐-๗๐ เปอร์เซ็นต์ อยากจะมีหลายเมีย ขัดกันตรงนี้ จะทะเลาะกันตรงนี้ เพราะอย่างนั้นถ้าจะไปเอาลูกเอาผัว ผู้หญิงจะต้องเข้าใจตรงนี้ให้ชัดเจน ส่วนผู้ชายต้องคิดให้มาก เมียตัวเองยังรับผิดชอบบ่ได้ จะรับผิดชอบ

เผ่าพันธุ์ของตัวเองได้อย่างไร รับผิดชอบพ่อแม่ตัวเองยังบ่ได้ จะไปประท้วงผู้ว่าได้อย่างไร ต้องเข้าใจดี ๆ ต้องทำความเข้าใจกับครอบครัวให้ได้ บางคนเป็นผู้ใหญ่บ้าน เป็นผู้นำ ต้องสร้างหลายสิ่งหลายอย่าง ต้องอดทน ต้องต่อสู้เรียกร้อง อันนี้คือความจริง เป็นความจริงในสังคม บ่ใช่เพิ่งมาเรียกร้อง เกิดขึ้นมานานแล้ว เพราะฉะนั้นความขัดแย้งตัวที่ห้ามนะ ผู้ชายผู้หญิงต้องพยายามเอาหัวเดียวเมียเดียว มี ๑ คนก็พอแล้ว บ่ใช่ไปหมู่บ้านโน้น เห็นอินี่งามจริง ๆ ก็อยากเอา ไปอยู่ที่นั่นเห็นอีกคนนั้นก็งาม อยากได้มาเป็นเมียอีก ถ้าคิดอย่างนี้ทำอย่างนี้ ปัญหาแก้บ่ได้แน่นอน

ความขัดแย้งเรื่องผลประโยชน์ จัดผลประโยชน์หรือว่าเงินตรา หมู่เขาเป็นผู้หลักผู้ใหญ่ต่อไปในอนาคต ต้องมีหน้าที่การงานทำต่างกันไป เขาต้องกระจายผลประโยชน์ บ่ต้องให้ตัวเองรวยคนเดียว แต่คนอื่นจน ตัวเองรวยขึ้นรวยมากขึ้น เรื่องความรวยในโลกนี้บ่หมดซักที เพราะฉะนั้นต้องกระจายรายได้ อันนี้บ่ใช่ว่าจะแก้ปัญหาได้ แต่จะบรรเทา เรื่องทรัพยากรธรรมชาติ ต้องกระจายดูแล บ่ใช่ว่าตัวเองจะมีที่ดินกว้างกว่าคนอื่น พื้นที่ปากกว้าง ป่าไม้ก็บ่ใช่ว่าจะดูแลได้ ต้องกระจายการดูแล กระจายการรับผิดชอบ กระจายบทบาทหน้าที่ ถ้าทำอย่างนี้ ทำได้ไหม กระจายอำนาจกระจายการดูแล กระจายการประชุม กระจายทั้งหมดสิ่งที่หาอย่างทีพูดเมื่อกี้

บ่ว่าในดิน บ่ว่าในป่า อันนี้เป็นเรื่องความเชื่อ บางทีไปด้วยกันบ่ได้ เพราะแตกต่างกัน แตกต่างกันตรงที่ว่า เออ พวกนี้เป็นคริสตณะ พวกนี้เป็นพุทธนะ จริง ๆ แล้วต้องเข้าใจว่าในโลกนี้มีหลาย ๆ ความเชื่อหลาย ๆ ศาสนาอยู่แล้ว บ่ต้องคิดเรื่องนี้ เอาความเป็นจริงที่ชีวิต เอาสิ่งที่คนส่วนใหญ่ในชุมชนได้รับประโยชน์ เอาอย่างนี้ เอาตัวนี้เป็นที่ตั้ง เป็นไปได้ไหม ถ้าเป็นไปบ่ได้ ทำบ่ได้ให้กลับไปถามเมียตัวเองนะ ผู้หญิงนี่กลับไปถามสามีตัวเอง อันสุดท้ายนี้ที่เมื่อกี้ขัดแย้งกันเรื่องอำนาจ ก็ต้องแบ่งอำนาจเหมือนกัน ถ้าเอาอำนาจตัวเองใหญ่ที่สุด เอาอำนาจไว้ที่ตัวเองคนเดียว ก็บ่ได้ ต้องแบ่งอำนาจ กระจายให้คนอื่นมีอำนาจ ทำอย่างนี้ก็แก้ไขได้

ปัญหาขัดแย้งเรื่องอำนาจควบคุมป่า ก็ต้องกระจายการดูแลป่าไปสู่ระดับหมู่บ้าน ระดับตำบล แต่ตอนนี้ ชาวบ้านบ่มีอำนาจ ชาวบ้านรักษาป่าก็ต้องขออนุญาต ต้องการทำแนวกันไฟ ถ้าป่าไม้บ่อนุญาต บางพื้นที่ก็ทำบ่ได้ อย่างเช่นที่บ้านขุนกลาง ดอยอินทนนท์ ชาวบ้านต้องการทำแนวกันไฟ แต่ป่าไม้บ่อนุญาตก็ทำบ่ได้ ป่าไม้ยังบ่กระจายอำนาจให้ชาวบ้าน ชาวบ้านต้องเรียกร้อง ชาวบ้านอยู่ในป่า ตั้งบ้านเรือนอยู่ในป่าก่อนตั้งกรมป่าไม้ บ่สู้ก็ร้อยปี กรมป่าไม้อายุได้ ๑๐๐ กว่าปี อันนี้ป่าไม้ใช้อำนาจบ่ถูก ชาวบ้านอยู่ก่อน ป่าไม้ต้องชัดเจน ต้องให้อำนาจชาวบ้าน ถ้ายังบ่กระจายอำนาจ บ่กินอำนาจให้ชาวบ้าน การเดินขบวน การประท้วงก็เกิดขึ้นอย่างแน่นอน อย่างเดินขบวนที่ศาลากลางเชียงใหม่ อันนี้ก็เป็นกรเรียกร้องป่าไม้ ให้กระจายอำนาจจัดการควบคุมป่า

ชาวบ้านอยู่ในปามานานแล้ว รู้ว่าจะทำอะไร ชาวบ้านแบ่งพื้นที่ทำกิน แบ่งพื้นที่ป่าได้ การจัด การ การดูแลป่าใบใหญ่ปัญหาใหญ่ ป่าไม้ต้องให้โอกาสชาวบ้าน ชาวบ้านรู้ว่าต้องดูแลจัดการตัวเอง อย่างไร เรื่องนี้ต้องให้ความสำคัญกับคนในหมู่บ้านทุกระดับ

2. ครอบครัว : ชุมชน และสิทธิชุมชน

ในระดับครอบครัว คนเฮถ้าครอบครัวมีปัญหา ครอบครัวขัดแย้งกัน อันนี้ยากที่สุด คน เฮเมื่อครอบครัวมีความสุข มีเรื่องทะเลาะกันใหญ่ขึ้น จนครอบครัวแตก ในที่สุดก็หมู่บ้านแตก ชุมชนก็แตก แล้วก็จะแตกไปหมด ถ้าพูดถึงสิทธิชุมชน ถ้าครอบครัวแตกแยก สิทธิชุมชนก็จะ แตก ตอนนี้ชุมชนหลายชุมชนก็จะแตกอยู่แล้ว ถ้าจะแก้ไขตัวนี้ น่าจะเริ่มที่ครอบครัว พื้นฟูจาก ระดับครอบครัว แต่บ่ไปจะได้ ๑๐๐ เปอร์เซ็นต์ พยายามให้เป็นสัก ๖๐ เปอร์เซ็นต์ได้ก็ดีแล้ว ถ้า ครอบครัวดี ครอบครัวเข้าใจกันดี ชุมชนตรงนั้นจะดีขึ้น

ถ้าเอาตัวอย่างแบบนี้ พูดถึงสิทธิชุมชน พูดถึงสิทธินี้ คนเกิดมาต้องมีสิทธิ ต้องมีตั้งแต่ตัว บุคคล ครอบครัว เครือญาติ หมู่บ้าน ถ้าพูดถึงสิทธิชุมชนแล้ว ชุมชนนี้หมายถึงชุมชนในเมืองก็ได้ ชุมชนในป่าก็ได้ ชุมชนระดับตำบลก็ได้ ระดับหมู่บ้านก็ได้ ตรงนี้ขึ้นอยู่กับสิทธิตัวนี้ ถ้าตัวบุคคล รวมความเป็นคนเข้าด้วยกัน อันนี้ก็มีสิทธิชุมชนได้ บ่ใช่ว่าถึงเป็นมุเซอ ก็อยู่บนคอบบได้ ต้อง ย้ายลงไปอยู่ที่อื่น ก็เป็นคนจนแล้ว ก็อยู่ในป่า ก็ต้องเข้าคุก ฮาเป็นคนรวย อันนี้ปกติคนรวย บ่ ได้ถูกจับเท่าไร บ่ได้นอนคุกเท่าไร แล้วก็ไปอยู่ในคุกนี้คนรวย ๆ บ่ค่อยมี แต่คนจน ๆ นี่เต็มคุก จนจะล้นแล้ว สิทธิชุมชนตรงนี้ ต้องมีครอบครัวดีหลายครอบครัวอยู่ด้วยกัน หมายความว่า ครอบครัวดีเป็นฐานสิทธิชุมชน ชุมชนเข้มแข็งได้ ต้องแก้ไขที่ครอบครัวก่อน ครอบครัวต้องมีกิน มีความอบอุ่น พ่อแม่บ่ขัดแย้งกันรุนแรง ง่าย ๆ ก็คือ บ่ตีกัน อีกอย่างถ้าครอบครัวอยู่บ่ได้ ชุมชนอยู่ บ่ได้ คนจนถูกจับกุม ทำไรทำนาบ่ได้ อันนี้ก็จะทำให้เกิดปัญหาอื่นแน่นอน ขยายบ้ายาบอ ที่ผีบ้า ผีบอ บางทีสาเหตุมาจากครอบครัวด้วย เรื่องนี้เห็นกันแล้ว สาเหตุมาจากครอบครัว เมื่อครอบครัว เสียไป ชุมชนก็เสียไป เรื่องนี้ อาจจะเน้นตัวนี้ ตัวผู้หญิงกับตัวผู้ชาย ต้องรู้ถึงคุณค่าของกันและ กัน พูดง่าย ๆ อาจจะให้เป็นผัวเดียวเมียเดียวเท่านั้นแหละ ผู้ชายก็ต้องไปหาเมียคนที่ ๒ ที่ ๓ ผู้ หญิงก็ต้องเห็นคุณค่าผู้ชาย บ่ต้องทำในสิ่งที่บ่ดี บ่ต้องทำให้สามีทอดทิ้ง

เรื่องผู้ชายผู้หญิงนี้ซับซ้อน บางทีสังคมก็ให้อำนาจผู้หญิงกับผู้ชายบ่เท่ากัน บางทีใน ครอบครัว ในชุมชน ผู้หญิงก็มีสิทธิเท่ากับผู้ชาย อันนี้บางทีก็แฝงอยู่ในวัฒนธรรมประเพณี ผู้ หญิงตัดสินใจปัญหาบางอย่างบ่ได้ ผู้ชายบ่หือสิทธิตัดสินใจ ส่วนมากผู้ชายจะเป็นคนทำเอง อย่างขัด แย้งเรื่องที่ทำกิน อันนี้ถ้าให้ผู้หญิงตัดสินใจน่าจะดี แต่ส่วนมากผู้หญิงบ่ได้เกี่ยวข้องกับ ผู้ชายบ่หือ

สิทธิ เรื่องนี้อาจเป็นเรื่องจิตสำนึกทางวัฒนธรรมก็ได้ บางทีผู้หญิงถูกเอาเปรียบ ด้วยยอมรับก็มี บางทีผู้ชายก็หลอกผู้หญิง บางทีผู้หญิงก็หลอกผู้ชาย หลอกกันไปหลอกกันมา การหลอกก็ซับซ้อน อย่างเรื่องประกวดนางงาม เรื่องนี้คิดให้ดี ๆ ผู้ชายหลอกผู้หญิงแน่นอน หลอกบ่หลอก ให้ผู้หญิงใส่เสื้อผ้าน้อยเดียว เดินแอ่นไปแอ่นมา แล้วบอกว่า ผู้หญิงคนนี้งามที่ ๑ คนนี้งามที่ ๒ งามที่ ๓ คิดไปลึก ๆ ผู้หญิงงาม บ่งามมีความหมายอะไร ผู้ชายหลอกผู้หญิงแบบนี้ ผู้หญิงก็คิดบ่ทัน คิดบ่ได้ว่าตัวเองถูกหลอก สุดท้ายก็คิดว่าทำอย่างนี้ดีแล้ว เรื่องใหญ่ เรื่องยาว พุดสามวันสามคืนก็จบ

พอพุดถึงผู้หญิง เรื่องนี้บ่ใช่ธรรมดา ผู้หญิงนี้ลำบากจริง อย่างผู้หญิงปกากะญอ เป็นคนในป่า ส่วนใหญ่ผู้หญิงจะเข้าไปในป่า ใช้ป่าเลี้ยงลูกเลี้ยงผัวนี่เยอะเลย บางทีผัวนั้นนอนสูบยากระแด็ก กระแด็ก บางทีก็แบกปืนขึ้น ๆ ล่อง ๆ ยิงนกยิงหนู บ่ได้เรื่องได้ราวซักอย่าง ผู้หญิงไปเก็บเห็ดเก็บหน่อ หาไข่มดส้ม (ไข่มดแดง) เก็บใบตองตึงไปขายเอาเงินซื้อข้าวกินก็มี ไปเอาผักเลี้ยงหมูเลี้ยงไก่ แล้วก็เอามาเลี้ยงลูกเลี้ยงผัว ถ้าเป็นอย่างนี้ ถ้าบ่มีป่า ผู้หญิงก็คงลำบากมากขึ้น ไปเกี่ยวข้องกับตรังนี้ แม้แต่ตัวเฮา เมื่อบ่กี่วันมานี้ ฟืนที่บ้านบ่มีสักคืบ เรายังบ่เดือดร้อน เมียเฮานี้ฝนตกชุก ๆ เอาฝ้ายางคลุมหัว เข้าไปในป่า ไปแบกฟืน ถ้าบ่ไป กลัวลูกหลานจะบ่ได้กินข้าว ก็ไปแบกฟืนไปหาฟืน ไปหาในป่า ถ้าบ่มีป่า ไม้ฟืนหายาก เมียเฮาก็ลำบากมากขึ้น แล้วไปเกี่ยวข้องกับป่าตรังนี้

ถ้าพุดถึงสิทธิชุมชน ต้องพุดให้ครบ ต้องพุดถึงผู้ชายผู้ชาย บ่ใช่ว่าพุดแยกส่วน ต้องพุดให้เป็นองค์รวม ต้องคิดให้มีความเท่าเทียม เรื่องผู้หญิงถูกผู้ชายเอาเปรียบ ถูกผัวเอาเปรียบ เรื่องนี้ต้องเปลี่ยนแปลงเหมือนกัน แต่บางทีการเอาเปรียบนี้ มันอยู่ได้จิตสำนึกไปเลย อยู่ลึกไปในจิตได้สำนึก ผู้ชายบางคนเอาเปรียบผู้หญิง ก็รู้ว่าตัวที่กำลังเอาเปรียบ เป็นจิตสำนึกว่า เมียต้องเป็นอย่างนั้น ต้องเป็นอย่างนี้ สุดท้ายก็ขัดแย้งกัน อยู่ด้วยกันบ่ได้ เรื่องนี้เรื่องใหญ่เรื่องยาว ปัญหานี้คนปกากะญอทดลองมาแล้ว แยกผู้ชายผู้หญิงให้อยู่คนละฝั่งแม่น้ำ เป็นอย่างนี้

3. เรื่องเล่า : ผู้หญิงผู้ชายชาวปกากะญอ

เรื่องของผู้หญิงผู้ชายขัดแย้งกัน ผู้เฒ่าผู้แก่เคยทดลองมาแล้ว ให้แยกกันอยู่ ในที่สุดก็อยู่บ่ได้ ต้องกลับมาอยู่ร่วมกันเหมือนเดิม เรื่องนี้ผู้เฒ่าผู้แก่เล่าว่า

สมัยก่อน ผู้ชายกับผู้หญิงอยู่ด้วยกัน อยู่กันไปอยู่กันมา ผู้ชายก็อยากเป็นใหญ่ อยากมีอำนาจควบคุมผู้หญิง ส่วนผู้หญิงก็อยากเป็นใหญ่ อยากมีอำนาจควบคุมผู้ชาย ทะเลาะกันทุกวัน วันหนึ่งทนบ่ไหวแล้ว ก็ประชุมกัน สุดท้ายก็ตกลงกันว่า ให้ผู้หญิงอยู่ฝั่งแม่น้ำทางนี้ ให้ผู้ชายย้ายไปอยู่ฝั่งแม่น้ำทางโน้น ให้แยกกันอยู่ ๓ ปี ให้แยกกันอยู่คนละฝั่งน้ำ พอแยกกันแล้ว ฝ่ายชายก็คิด

ว่าเก่ง แข็งแรง พอถึงเวลาถางไร่ ก็ถางไร่ที่เป็นป่าต้นไม้ใหญ่ ๆ ป่าใหญ่ ๆ ในที่สุดเผาไร่ ไฟก็ไหม้ดี ปลุกข้าวก็บ่ได้กิน ฝ่ายผู้หญิง ก็คิดว่าเป็นผู้หญิง บ่แข็งแรง เวลาทำไร่ ก็ถางไร่ที่ต้นไม้อเล็ก ๆ ต้นไม้บ่ใหญ่ แล้วก็ปลุกข้าว พอถึงเวลาเกี่ยวข้าว ปีนี้ผู้ชายข้าวบ่พอกิน ข้าวบ่ดี บ่งาม ฝ่ายผู้หญิง ได้ข้าวดี ปีที่สอง ปีที่สาม ก็เป็นเหมือนเก่า

อีกเรื่องหนึ่ง ซ่อมแซมบ้าน ฝ่ายผู้หญิง คิดว่าเป็นคนอ่อนแอ ตัดไม้ใหญ่ ตัดไม้เยอะ ๆ บ่ได้ ก็ตัดไม้ไผ่มาเป็นซีก มุงหลังคาบ้าน กว่าไปคว่มา ฝ่ายผู้ชาย คิดว่าตัวเองเก่ง เอาไม้ไผ่ใหญ่ ๆ ใส่เป็นท่อน ๆ ซ้อนกัน ๒ ชั้น พอฝนตก บ้านผู้ชายฝนรั่ว นอนก็ไม่ได้ บ้านผู้หญิงสบาย ฝนไม่รั่ว ข้าวก็มีกิน ฝ่ายผู้ชายต้องไปขอผู้หญิงกิน

ฝ่ายผู้ชาย อยู่กับผู้หญิง บ่พอใจเท่าใด พออยู่ด้วยกันได้ ๑-๒ ปี ก็บอกให้ผู้หญิงไปเป็นพ่อค้า ผู้หญิงก็ไปกัน ๓๐ คน พอกลับมา เหลืออยู่บ่ถึง ๑๐ คน ที่นี้ก็ให้ผู้ชายไปอีก ๓๐ คน พอกลับมา เหลือมากกว่าผู้หญิงไป พอเป็นอย่างนี้ ก็แบ่งงานกัน ๒ บทบาท ในหมู่บ้าน ในครอบครัว ให้ผู้หญิงรับผิดชอบ ใช้งานนอกหมู่บ้าน ให้ผู้ชายรับผิดชอบ แบ่งงานกันอย่างนี้ชัดเจน ทุกวันนี้เวลาเลี้ยงผีหมู่บ้าน ผีป่าผีดอย ผู้ชายเป็นคนทำ การติดต่อพูดคุยกับคนแปลกหน้า เจ้าหน้าที่บ้านเมือง อันนี้เป็นหน้าที่ผู้ชาย แต่ในผีครัวเรือน “บ่กะ” เรื่องต่าง ๆ ในครอบครัว อันนี้ผู้หญิงรับผิดชอบ ผู้ชายยุ่งเกี่ยวบ่ได้ ผู้หญิงเป็นคนทอเสื่อทอผ้าให้ผู้ชาย ส่วนผู้ชายก็ต้องสานถ้วย สานหลายอย่างแลกเปลี่ยนผู้หญิง แบ่งกันแบบนี้ ในบ้านในครัวถือว่าเป็นของผู้หญิง คนปกากะญอ ถือว่าถ้าผู้หญิงตาย บ้านต้องรื้อทิ้ง ต้องสร้างบ้านใหม่ และหาที่อยู่ใหม่ ถ้าพ่อตาย เอาจี๊ดโรยตามศพก็เสร็จแล้ว ถ้าแม่ตาย ต้องรื้อบ้านทิ้งหลัง ต้องสร้างบ้านใหม่ ย้ายที่ตั้งบ้านด้วย บางหมู่บ้าน ถ้าแม่ตายบ่ค่อยดี ต้องย้ายหมู่บ้าน ย้ายที่อยู่อาศัยก็มี

เรื่องผู้ชายผู้หญิง มีอยู่ในตัวเขาเป็นธรรมชาติ ตัวของผู้ชายก็มีผู้หญิง ตัวของผู้หญิงก็มีผู้ชาย ถ้าสองคนสองอย่างมาอยู่ด้วยกัน ก็ขัดแย้งกันบ้าง ทะเลาะกันบ้างเป็นธรรมดา ที่สำคัญถ้ารู้บทบาทกันอย่างชัดเจน แบ่งบทบาทกัน เรื่องอย่างนี้ปัญหาบ่ใหญ่ ถ้าบ่ชัดเจน ผู้หญิงก็อยากมีอำนาจควบคุมผู้ชาย ส่วนผู้ชายก็อยากมีอำนาจควบคุมผู้หญิง แย่งกันมีอำนาจอย่างนี้ แน่นอนในบ้านก็บ่มีความสงบ นอกบ้านก็บ่สงบ หมู่บ้านก็ยุ่งด้วย

4. ชีวิตโลก : องค์กรรวมและความเกี่ยวพันของชีวิต

ชีวิตโลกเกี่ยวข้องกันทั้งหมด แยกกันอยู่บ่ได้ ต้องเกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน เดี๋ยวดอกไม้ดอกหญ้าบนดิน ดาวก็ร้องไห้ โลกก็มีชีวิตของโลก หมู่เขาบ่เข้าใจชีวิตโลกเท่าไร หมู่เขาช่วยกันทำลาย

ชีวิตโลกทุกอย่าง น้ำก็มีชีวิตของน้ำ เสาต๋องก็ได้ น้ำไหลไป น้ำก็คืนด้วย อยู่ดี ๆ หมูเสาต๋องก็ให้น้ำอยู่นิ่ง ๆ ทำอย่างนี้ น้ำก็บ่มีชีวิตแล้ว ในโลกนี้สิ่งมีชีวิตอยู่นิ่ง ๆ บ่ได้ ต้องคืน ต้องเคลื่อนไหว ของตายแล้วเท่านั้นจะอยู่นิ่ง น้ำไหลได้คืน อยู่ลึกลับลึกลับต้องพูด หมูเสาต๋องดูมาใช้ แร่ธาตุอยู่ที่ไหน น้ำอยู่ที่ไหน หมูเสาต๋องเอาออกมาใช้อย่างบ่คิดยาว ๆ ต้องการอะไรก็เอาทันทีทันใด บ่คิดรอบคอบรอบด้าน คิดกำไรเป็นเงินอย่างเดียว คิดอย่างนี้ชีวิตโลกตายแน่นอน

อย่างต้องการก๊าซจากประเทศพม่า ป.ต.ท. (การปิโตรเลียมแห่งประเทศไทย) ต้องวางท่อผ่านป่าใหญ่ ต้องขุดภูเขา ตัดต้นไม้ ผ่านป่าอุดมสมบูรณ์ คิดแต่กำไร คิดเป็นเงินอย่างเดียว อะไรเสียหายก็บ่สนใจ สัตว์ป่าจะตาย ต้นไม้จะตาย ชาวบ้านที่เมืองกาญฯ (จังหวัดกาญจนบุรี) บอกว่าทำไม่ได้ ทำลายระบบนิเวศ ทำลายสิ่งแวดล้อม ป.ต.ท. บ่สนใจ รัฐบาลก็บ่สนใจ แลบบ่พอ ยังจับคนที่ไปบอก ไปห้าม แล้วก็บอกว่า คนหมู่นี้ทำผิดกฎหมาย รัฐบาลเป็นอย่างนี้ คนเสาต๋องอย่างนี้ ทำอย่างนี้ ถ้าหมูเสาเข้าไปในป่า นั่งอยู่เงียบ ๆ ฟังเสียงต้นไม้ได้ ฟังเสียงธรรมชาติ ฟังเสียงโลกให้ดี ๆ จะได้ยินเสียงร้องไห้ เดียวนี้โลกหวัระบ่ได้แล้ว คิดว่าโลกกำลังเสียใจ

เรื่องอนุรักษ์ป่า ต้องเข้าใจ ต้องรู้เรื่องป่าจริง ๆ สมมติอย่างพื้นที่บ้านหนองเต่า บางส่วนเป็นป่าแบบ “เกอ เนอ หมื่อ” แปลว่า ป่าผู้หญิง อยู่สูง มีความชุ่มชื้นสูง เป็นป่าต้นน้ำ ใบไม้บ่ค่อยร่วงหล่น ถ้าจะฟันคั้นป่า ก็ต้องทำอย่างหนึ่ง ต้องทำแนวกันไฟ บ่ให้ไฟไหม้ ทำอย่างนี้ป่าจะฟันคั้นไว บางพื้นที่เป็นป่าสน อันนี้ทำแนวกันไฟก็มีประโยชน์น้อย อย่างพื้นที่อำเภอแม่แจ่ม ส่วนมากเป็นพื้นที่ป่า แบบ “เกอ เนอ พา” แปลว่า ป่าผู้ชาย ป่าอย่างนี้เป็นคล้าย ๆ ป่าพะยะ เป็นป่าแห้งแล้ง เป็นป่าไม้เต็งไม้รัง พอถึงหน้าแล้ง ใบไม้ร่วงมาก ป่า ๒ แบบนี้ มีธรรมชาติบ่เหมือนกัน ต้นไม้ในป่าก็บ่เหมือนกัน แมลงในป่า สัตว์ในป่าก็บ่เหมือนกัน ป่าไฟไหม้ง่าย ทำแนวกันไฟก็บ่ง่าย เชื้อไฟพะยะ ทำแล้วไฟก็ยังไหม้อยู่ ป่าแบบนี้บางที ไฟไหม้ดีกว่าไฟบ่ไหม้

ถ้าป่าบ้านเสาเป็นป่า “เกอ เนอ พา” การอนุรักษ์ ต้องคิดทำแบบอื่น ป่าแบบนี้บางทีไฟป่าก็เป็นธรรมชาติ บ่มีไฟป่าก็บ่ได้ ต้นไม้ พันธุ์พืช พันธุ์ไม้บางอย่าง ต้องการไฟป่าเหมือนกัน ถ้าบ่ได้ความร้อนไฟ เมล็ดต้นไม้บางอย่างออกบ่ได้ มันต้องการความร้อน อย่างเห็ดดิน ใบไม้ร่วงเต็มป่า ถ้าไฟบ่ไหม้ เห็ดบางอย่างก็บ่ออก ถ้าเป็นป่าแบบนี้ เสาต๋องต้องกำหนดพื้นที่ไฟไหม้ ป่าแบบนี้ถ้าจะป้องกันไฟป่าจริง ๆ ต้องช่วยกันเก็บใบไม้มาทำปุ๋ย เอาใบไม้ไปกองไว้เป็นที่เก็บแห้ง พอเน่ายุ่ยเป็นปุ๋ยแล้ว ก็ไปเอามาใช้ เอาใส่ที่ไร่ ที่นา ที่สวนก็ได้ ที่นาก็ได้ เสาต๋องจะซื้อปุ๋ยน้อยลง แทนที่จะซื้อ ๒ กระสอบ ก็เหลือ ๑ กระสอบ อันนี้ต้องกำหนดแผนในระยะยาว ต้องจัดการให้เหมาะสมเมื่อปุ๋ยดี ข้าวดี พืชผักดี ซื้อก็น้อยลง เลี้ยงดูชีวิตได้ดีขึ้น อย่างที่นา ถ้าใส่ปุ๋ยใบไม้ ๑ ไร่ แทนที่จะ

ได้ข้าว ๑๐๐ ถึง อาจจะเพิ่มได้ ๑๒๐ ถึง เพิ่มอาหารส่วนอื่นด้วย อันนี้ต้องคิดยาว ๆ ต้องกินยาว ๆ ถ้าคิดแบบสั้น ๆ กินสั้น ๆ ก็เหมือนเฮาเอาน้ำในถังไปเททิ้งเลย น้ำเทถังไหลแรง ไหลเร็ว เรื่องอย่างนี้ มันก็เหมือนขายที่ดินตัวเอง เอาไปลงทุนขนาดใหญ่ เอาอย่างนี้ก็ได้ ทำแบบนี้ถ้าแจ้งกับเหลื่ออะไรสักอย่าง ถ้าคิดอีกแบบยาว ๆ คิดถึงลูกหลาน ก็ต้องมีแผน

อย่างเรื่องรายได้ เรื่องทำมาหากิน ต้องมีรายได้ประจำวัน ประจำเดือน ประจำปี ต้องวางแผนให้ดี ที่สำคัญต้องวางแผนใช้ ปากีดี น้ำก็ดี ทรัพยากรธรรมชาติอย่างอื่นด้วย ต้องรู้จักรักษา รู้จักใช้ประโยชน์ อย่าคิดสั้น ๆ ให้คิดยาว ๆ การมีชีวิตอยู่ ต้องมีหลงข้าวข้างหน้าด้วย มีหลง ข้าวข้างหลังด้วย บ่ใช้จะกิน ก็กินอย่างเดียว กินแบบบ่ดูหน้าดูหลัง บ่คิดถึงลูกหลาน บ่คิดวางแผน คนเฒ่าคนแก่สอนว่า “ได้กินจากน้ำต้องรักษาน้ำ ได้กินจากป่าต้องรักษาป่า ได้กินปลาต้องรักษาผา” อันนี้สำคัญ บรรพบุรุษของคนปกากะญอ สั่งสอนให้ทำอย่างนี้ ทำแบบนี้ต้องคิดแบบของคร่อม ถ้าแก้ปัญหาได้ทั้งหมด ก็จะบรรเทาปัญหาได้ คิดเรื่องของคร่อมนี้สำคัญ ต้องคิด ๆ อย่างพี่น้องปกากะญอ คิดทำแบบของคร่อม บางทีบ่เข้าใจอย่างเรื่อง “ขวัญ” อันนี้เป็นความเชื่อคนปกากะญอ ก่อนถางไร่คนปกากะญอต้องทำพิธีมัดมือฮ้องขวัญ คนปกากะญอเชื่อว่า ขวัญอยู่กับคนทุกคน ถ้าขวัญบ่อยู่กับเฮา อาจจะอยู่บ่ดี ต้องเรียกเอาขวัญนก ขวัญหนู ขวัญปลา ขวัญอะไรบ่รู้ ที่หนีไปเรียกมาอยู่กับเฮา คนปกากะญอมีขวัญอยู่ ๓๗ ตัว มีขวัญบนหัว ขวัญมือซ้าย ขวัญมือขวา และขวัญเท้าซ้าย เท้าขวา ขวัญเหล่านี้อยู่กับเฮา ตลอด ขวัญ ๓๒ ขวัญ อยู่ในป่า ในแมงมุม อยู่ในสัตว์ป่าเล็ก ๆ ไปจนถึงสัตว์ป่าใหญ่ ขวัญนี้ เรียกอีกอย่างว่าเป็นวิญญาณก็ได้ อันนี้เป็นของคร่อมทางวิญญาณ

ถ้าว่าองคร่อมเป็นวิญญาณ องคร่อมอีกอย่างหนึ่ง ในตัวคนก็เป็นองคร่อมวิญญาณหลายอย่าง คนเฮากินน้ำด้วย กินพริกด้วย กินเกลือด้วย กินข้าวด้วย กินผลไม้ด้วย พ้องตัวเองมีแก่นี้ แต่มีอะไรทุกอย่าง อย่างอันนี้ก็เป็นองคร่อม อันนี้องคร่อมแบบวิทยาศาสตร์ ถ้าบ่มีองคร่อมแบบนี้ คนก็มีชีวิตอยู่บ่ได้ ตัวคนเป็นองคร่อมอย่างหนึ่ง ส่วนองคร่อมทางความเชื่อ เป็นมิติทางวิญญาณ อันนี้เป็นจิตวิญญาณไปเลย องคร่อมแบบวิทยาศาสตร์ อันนี้อันตราย เฮากินน้ำด้วย กินข้าวด้วย กินของหวาน กินของส้ม กินทุกอย่างทุกอย่างยังบ่พอ อยากได้อะไรด้วย อยากได้บ้าน มีบ้านยังบ่พอ อยากมีบ้านสวย ๆ อยากมีโทรศัพท์ อยากมีรถยนต์ อยากมีอะไรทุกอย่าง เป็นองคร่อมความอยาก มีเมีย ๑ คนแล้ว ก็อยากได้ ๒ คน อยากแบบนี้ยุ่งแน่นอน ถ้าพูดถึงองคร่อมครอบครัวนี้ ถ้าต้องการให้ครอบครัวสมบูรณ์ด้วย ต้องรวยด้วยนี้ ต้องมีลูกด้วย ต้องมีเมียด้วย อันนี้องคร่อมแบบนี้ เกี่ยวข้องกับที่ดินด้วย อากาศด้วย เกี่ยวข้องกับปลาด้วย เพราะว่า เฮามีครอบครัวแล้ว บ่ใช้มีชีวิตอยู่ได้ เฮาต้องกินปลา ก็ต้องดูแลปลาด้วย ดูแลแค่ปลายังบ่พอต้องดูแลปลาด้วย เพราะเฮาจะสร้างบ้านจะตัดฟัน อากาศอะไรอย่างนี้ ถ้าพูดถึงองคร่อมยาว พูดสิบวันสิบคืนก็บ่จบ

5. การจัดการป่า และการปลูกไม้ทำลายป่า

เรื่องนี้ต้องทำให้ชัด พุดให้ชัด เรื่องทรัพยากรเป็นเรื่องของทุกคน ชาวเขาอยู่บนดอย บ่ได้หมายความว่า ชาวเขาเป็นคนผิด ชาวเขาอยู่บนดอยมานานหลายร้อยหลายพันปีแล้ว ถ้ารู้ว่าเกิดบนดอยแล้วมีปัญหา ใครก็บ่อยากเกิด เลือเกิดบ่ได้ อย่างปัญหาทรัพยากร ปัญหาสิ่งแวดล้อม จะค่าชาวเขาอย่างเดียวบ่ได้ ต้องดูทั้งหมด ดูประเทศไทยทั้งหมด ดูบนดอยอย่างเดียวไม่ได้ ถ้าดูทรัพยากรสิ่งแวดล้อมของประเทศไทยเป็นเหมือนคนบ่สบาย ต้องดูแลรักษาทั้งตัว บ่ใช่ดูแลที่หัวที่ท้อง หรือที่ใดที่หนึ่ง ถ้าดูดี ๆ ส่วนหัวคนเป็นป่าบนดอย เป็นทรัพยากรบนดอย ส่วนท้องก็เป็นป่าพื้นราบ ทรัพยากรพื้นราบ ส่วนเท้าก็เป็นป่าทะเล ทรัพยากรทะเล ถ้าประเทศไทยจะอยู่สบาย ป่าประเทศไทยจะดี ป่าบนดอยจะดี ป่าพื้นราบก็ต้องดี ป่าทะเลก็ต้องดีด้วย บ่ใช่ป่าพื้นราบเป็นป่าลินจี ปาลำไย ปามะม่วง ป่าทะเลก็กลายเป็นป่าต้นปาล์ม ปามะพร้าว อย่างนี้ป่าบนดอยก็ดีไม่ได้

คิดอะไร ดูอะไรต้องดูต้องคิดแบบองค์รวม แยกดูที่บนดอยอย่างเดียว ดูที่ราบอย่างเดียว ดูที่ทะเลอย่างเดียว ดูอย่างนี้แก้ปัญหามิได้ ต้องดูใหม่ คิดใหม่ อย่างเรื่องดูแลรักษาป่า ต้องดูแลทั้งหมด ดูแลป่าในเมือง ป่าในที่ราบ ดูแลป่าที่ทะเล บ่ให้คนไปยุ่ง ขอให้ดูแลเท่านั้น บ่ต้องปลูกก็ได้ ป่าพื้นตัวเองได้อยู่แล้ว ถ้าไปถางป่าปลูกต้นไม้ ทำอย่างนี้บ่ใช้รักษาป่า อันนี้แน่นอน

เมื่อปี ๒๕๑๕ หมู่เฮาทะเลาะกับป่าไม้หลายครั้ง เจ้าหน้าที่ป่าไม้ ต้องการปลูกไม้สนที่บ้านหนองเต่า พอดีพื้นที่นั้นเป็นที่เลี้ยงวัวเลี้ยงควาย ถ้าป่าไม้ปลูกไม้สนวัวควายก็บ่มีที่อยู่ เจ้าหน้าที่ก็จะปลูกปลูกเดียว เที่ยงกันไปก็เถียงกันมา ครั้งหนึ่ง ชาวบ้านบอกว่า ปลูกไม้สนชนิดเดียวบ่ดี ถ้าไฟไหม้ไหม้แรง หญ้าตาย น้ำก็แห้ง เจ้าหน้าที่ก็ถามชาวบ้านว่า คุณเป็นไฟ คุณจะมาสอนอาจารย์ หรือ คุณเรียนจบที่ไหน ชั้นอะไร ชาวบ้านเถียงสู้บ่ได้เลย เที่ยงกันไปเถียงกันมา หมู่เฮาก็บ่ยอม ชาวบ้านส่วนหนึ่งเห็นตัวอย่างที่บ่อหลวง ถอนไปแม่สะเรียง (บ้านบ่อหลวง ต. กองลอย อ. สอดจ. เชียงใหม่) ป่าไม้ชนิดที่ไร่ที่สวนพี่น้องลัวะ ปลูกป่าสนหมดเลย ปลูกแล้วทำอะไรบ่ได้ กลับมาบ้านหนองเต่า หมู่เฮาก็บ่ให้ปลูก ให้ย้ายไปที่อื่น เจ้าหน้าที่ป่าไม้ก็ไปปลูกที่ขุนวาง ไปปลูกที่นั่น ปลูกไม้สนชนิดเดียว พอทำอย่างนี้ก็มีปัญหา จริง ๆ แล้ว พื้นที่บริเวณนั้น บ่ใช่ที่อยู่ป่าสน เป็นที่อยู่ของไม้หลายชนิด ดินดีดินสีดำ เป็นดินน้ำด้วย ปลูกสนบ่ดี

พอเจ้าหน้าที่ปลูกสนที่นั่น ประดิเมงบั้ง (ตัวหนอน, ตัวบุง) บ่กินใบสน แต่เมื่อ ๑๐ กว่าปีก่อน ป่าสนที่ถอนไปขุนวาง ที่ใกล้หน่วยปลูกป่า เมงบั้งอยู่ที่ไหน มาจากไหนบ่มีใครรู้ มากินใบสนที่นั่น กินแล้วกินใบกินบอด กินจนหมดเกลี้ยง เข้าไปในป่านั้นเกือบบ่ได้ ขนเมงบั้งเต็มไปหมด ตกใส่เนื้อตัวก็คันตามเนื้อตัว คิดดูแล้ว อันนี้เป็นปัญหาใหญ่ ธรรมชาติบอกให้รู้แล้ว ธรรมชาติ

ชาติบอกให้เจ้าหน้าที่แล้ว พื้นที่นั้นบ่ใช่ที่อยู่ของป่าสน เจ้าหน้าที่คิดว่า ตัวเก่ามีความรู้ ความจริง แล้ว บ่รู้จักน้อย ไปปลูก ๒๕ ปีแล้ว พอหน้าแล้ง ไฟไหม้ไม้สนที่ปลูกตายหมด ปี ๒๕๓๘ เขาไปเห็นที่อเมริกาได้ ป่าสนปลูกมานาน ๑๐๐ กว่าปี พอไฟเข้า ๑ ครั้ง ป่าสนไหม้หมดเกลี้ยงเลย ใบซ้อนกันมากขึ้น ใบมีน้ำด้วย พอไฟไหม้ เอาเครื่องบินพ่นน้ำดับไฟยังเอาบ่อยู่ ไหม้ได้คืนอีก ไฟไหม้หมดเกลี้ยงบ่เหลือ ตั้งอันมา (ตั้งแต่นั้นมา) เหนือบ่เชื่อเจ้าหน้าที่ป่าไม้ บ่รู้จักป่าไม้ บ่รู้จักธรรมชาติ บ่รู้จักประเทศไทย จำมาจากเมืองฝรั่ง เลียนแบบฝรั่ง

เจ้าหน้าที่หมู่นี้ สมอบบ่ได้ออกกำลัง สมอบบ่ได้ทำงานจริง ๆ จำจากคนอื่น บ่ได้คิดเอง ชีวิตเป็นชีวิตบ่จริง ทำงานเป็นเดือน ๆ สิ้นเดือนก็ได้เงินมาชื้อน้นชื้อนี้ บ่ได้ปฏิบัติชีวิต บ่รู้จักดิน บ่รู้จักหญ้า บ่รู้จักชีวิตอื่น ๆ อย่างชีวิตในป่า แท้จริงแล้ว ชีวิตในป่า ต้นไม้ในป่า อยู่ต้นเดียวบ่ได้ อยู่ชีวิตเดียว อย่างเดียวบ่ได้ คนเฒ่าคนแก่ปากกะญูสอนว่า “ไม้ต้นเดียวบ่เป็นป่า หญ้าต้นเดียวบ่เป็นเหล่า” บทกลอนนี้มี ๒ ความหมาย อย่างหนึ่งความหมายตรง ถ้าจะปลูกป่าจริง ๆ ปลูกไม้สน อย่างเดียวบ่ได้ ต้องปลูกไม้แบบผสมผสาน การปลูกไม้ชนิดเดียว เอาหัวเป็นประกันเลย ต้องมีปัญหาสักวันหนึ่ง อย่างหนึ่งหมายความว่า คนเขาอยู่คนเดียวบ่ได้ ต้องอยู่ด้วยกัน อยู่ร่วมกัน

ถ้าต้องการให้ป่าฟื้นตัวจริง ๆ บ่ต้องยุ่งกับ บ่ให้ไฟเข้า บ่ถึง ๒๐ ปี ป่าก็ฟื้นได้ อย่างบ้านหนองเต่า เมื่อก่อนสมัยจอมพล ป. (จอมพล ป. พิบูลสงคราม) ป่าบริเวณนี้เป็นไร่ฝิ่นของพี่น้องคนเมือง พี่น้องม้ง หมู่เขาช่วยกันอนุรักษ์ เดี่ยวนี้ก็เป็นป่าใหญ่ เป็นที่อยู่ของนกหนู ลิงก็มี หมู่ป่าก็มี หมู่เขาบ่ได้ปลูกสักต้น ก็ฟื้นเป็นป่าใหญ่ได้ อยู่ไปอยู่มา เจ้าหน้าที่ป่าไม้ก็บอกว่า บ้านหนองเต่าเป็นเขตอุทยาน หมู่เขาก็บอกว่า เป็นได้จะได้อ พ่อแม่เขาอยู่ที่นี่ ปู่ย่าตายายก็เกิดที่นี่ตายที่นี่ เป็นอุทยานบ่ได้ หมู่เขาก็ทะเลาะกับเจ้าหน้าที่ป่าไม้อีก ช่วงหลัง ๆ ประมาณ ๔-๕ ปีที่ผ่านมาบ่เจ้าหน้าที่ก็บอกว่า เรื่องนี้เป็นเรื่องหน่วยเหนือ เขาก็ถามว่า หน่วยเหนืออยู่ไหน ก็บอกว่าอยู่ที่กรมป่าไม้ หมู่เขาก็เดินขบวนเรียกร้องอธิบดีกรมป่าไม้ คุ้ยไปคุ้ยมาเขาก็บ่บอกว่าเป็นนโยบายของกระทรวง หมู่เขาก็เดินขบวนเรียกร้องที่กระทรวง แท้จริงแล้ว กระทรวงก็ทำอะไรบ่ได้ เกี่ยวข้องกับรัฐบาล ตอนนี้สรุปได้ว่า พื้นที่ป่าบ่ใช่ถิ่นที่อยู่ของเจ้าหน้าที่ป่าไม้ บ่ใช่พื้นที่ของป่าไม้ ถ้าเจ้าหน้าที่พูดถึงการอนุรักษ์ จริง ๆ แล้ว เจ้าหน้าที่ต้องการเอาผลประโยชน์ของตัวเองเท่านั้น

6. ความรู้จักพอ : หลักพื้นฐานของชีวิตคนจน

เมื่อปี ๒๕๒๐ เขาไปเที่ยวกรุงเทพฯ เห็นผู้หญิงคนหนึ่ง กำลังก่อสร้างบ้านหลังใหญ่ สูง ๒-๓ ชั้น เห็นเป็นผู้หญิงคนหนึ่ง แต่ทำงานเหมือนผู้ชาย หิ้วปูน แบกไม้ ก็สงสัย ทำอย่างนี้ผู้หญิง บ้านหนองเต่าบ่ทำ เขาก็นั่งรอ จนผู้หญิงนั้นลงมาข้างล่าง เขาก็ถาม สู้ทำไมทำบ้านหลังใหญ่แต่

ใหญ่ว่า (ทำไมถึงสร้างบ้านหลังใหม่มาก) อยู่กันกี่คน ผู้หญิงนั้นก็บอกว่า บ่ใช้บ้าน ตัวอยู่อีสาน โนน เสกถ้ามอีก สูอยู่ภาคอีสาน ทำไมมาสร้างบ้านที่นี้ มาทำงานรับจ้าง ที่บ้านจน บ่มีข้าวกิน บ่มีเงินใช้ เดี่ยวนี้อยู่ที่ไหน ผู้หญิงก็พาไปดูที่อยู่นอน โฮ !! นอนได้สะพานก็มี นอนบ้านยาว เหมือนศาลาวัดก็มี พื้นบ้านก็มีน้ำสีดำ เหม็นแต่เหม็นว่า เหม็นจนปวดหัวเลย บ่รู้หมู่เขาอยู่ได้อย่างไร

เห็นอย่างนั้นแล้ว เขาก็ขอให้พ่อนิพนธ์ (บาทหลวงนิพนธ์ เทียรวิหาร) ตอนนั้นทำงานที่ศูนย์สังคมฯ ช่วยพาหมู่เขาไปดูงานภาคอีสาน ไปที่อุดรธานี ที่อำเภอท่าแร่ ไปดูที่อุบล ที่ขอนแก่น เห็นชัดเจน โฮ !! ไปเห็นแล้ว ที่พี่น้องอีสาน ลงไปรับจ้างกรุงเทพฯ เป็นว่า พื้นที่ภาคอีสาน พื้นที่ป่าบ่มีแล้ว เป็นที่นาโล่ง ๆ แห้ง ๆ มองไปสุดหูสุดตา มีป่าเล็ก ๆ น้อย ๆ บ้าง แต่ภูเขาใหญ่ ๆ ป่าใหญ่ ๆ ครอบหั้นเล็กน้อย คนชวานาคนเกษตรกรบ่มีป่า จะเอาหยังมากิน ถ้าเป็นแบบนี้แน่นอน พี่น้องอีสาน ต้องไปหากินที่อื่น ถ้าอยู่ที่บ้านหากินที่บ้าน อดตายแน่นอน

ตอนนั้นภาคเหนือนี้สบายมาก ที่ป่าอุดมสมบูรณ์ เขาเดินไปจอมทอง แม่แจ่ม ดูที่ไหนก็มีแต่ป่า มีต้นไม้ใหญ่เต็มไปหมด ตอนนั้นคนบนคอยก็บ่ลงไปรับจ้างในเมือง คนภาคเหนือก็บ่ไปทำงานรับจ้างที่อื่น คิดว่า เอ !! ถ้าป่าอุดมสมบูรณ์ คนบ่ไปทำงานในเมือง เป็นอย่างนี้ แสดงว่าป่าบ่ให้ที่อยู่ของนก สัตว์ป่าอย่างเดียวนะ เป็นที่อยู่คนด้วย ชาวเขาชาวคอย ถ้าบ่มีป่า ก็อยู่บ่ได้ ที่สำคัญสมัยนี้คนบ่ได้คิด คิดแต่ทำลาย คิดเอาแต่ได้อย่างเดียว อย่างสัตว์ป่า เมื่อก่อนบริเวณนี้ หมู่ป่า วัวกระทิง แรด ช้างป่า สัตว์ป่ามีเยอะแยะ นักบ่นัก ถ้าเจ้าเมืองเชียงใหม่ ต้องการล่าสัตว์ป่า ก็มาล่าบริเวณนี้ มาตั้งค่ายพักที่โป่งลมแรง สัตว์ป่าที่อยู่แถวนี้ ลงมากินโป่ง เจ้าเมืองเชียงใหม่ก็เลือกได้เลยว่า จะเอาสัตว์อะไร เอาตัวไหน อย่างช้างก็สร้างคอกจับช้าง วัวกระทิงก็เลือกจับเลือกยิง สัตว์ป่าที่นี้มีเยอะ ตอนเป็นละอ่อน เสายังทันเห็นเสา เห็นซากค่ายพัก ซากคอกจับช้างใช้ไม้เสาเป็นคัน ยังเห็นอยู่ ถือว่าที่นี่เป็นที่จับสัตว์ป่าของเจ้าเมืองเชียงใหม่อยู่ เมื่อ ๓๐-๔๐ ปีที่แล้ว พี่น้องม้ง ย้ายมาจากสะเมิงมาอยู่ที่ขุนวาก มีคนหนึ่งชื่อ มั่งเฮ่อ ยังวัวกระทิงตายสัก ๑๐๐ ตัว จนบ่เหลือเลย

คนจนอยู่ในป่า ต้องคิดโหด ต้องรู้จักพอ เขาอยู่ในป่าบ่ต้องรวย แต่ก็มีชีวิตอยู่ได้ อยู่ได้อย่างยั่งยืนด้วย อันนี้ต้องคิดแบบนี้ ต้องคิดว่า ตัวเก่าเป็นคนที่นี่ เกิดที่นี่ พ่อแม่ปู่ย่าตายายเกิดที่นี่ ผังที่นี่ ในที่สุดแล้ว ตัวเก่าก็ตายที่นี่ อยู่ที่นี่ ผังที่นี่ด้วย ลูกหลานก็อยู่ต่อที่นี่อีก คนจนคนอยู่ป่าอยู่คอย บ่เหมือนคนอยู่ในเมือง อยู่บนคอยเงินก็เหมือนใบไม้ เหมือนเครือไม้ เครือดอก เหมือนต้นไม้ต้นหญ้า เขาต้องคิดอย่างนี้ สิ่งหมูนี้นั้นมีในป่า อันนี้เป็นต้นเงินต้นค้ำของเขา ต้นไม้ในป่าทุกอย่าง ไม้สนก็ใช่ ไม้ไผ่ก็ใช่ หญ้าทุกเส้น ไผ่ทุกกอ ต้นไม้ทุกต้น ไม้หมุนี่คือ ต้นเงินต้นค้ำ เขาต้องการอะไร บ่ต้องใช้เงิน บ่ต้องซื้อบ่ต้องขาย เขาไปเก็บเอา ไปตัดเอา ถ้ารักษาป่า ดูแลป่าดี เงินก็

อยู่ในป่ามีอยู่แล้ว เสาอยากได้อะไร ก็บ่ต้องจ่ายเงินซื้อ ถ้ารักษาป่าให้ดี จัดการป่าให้ดี ทำอย่างนี้ เป็นอย่างนี้ แก้ไขปัญหาพื้นฐานชีวิตได้ แก้บ่ได้ ๑๐๐ เปอร์เซ็นต์ ก็ได้ ๖๐-๗๐ เปอร์เซ็นต์

7. ปัญหาจิตวิญญาณ และการเรียกร้องตนเอง

ตอนนั้นมนุษย์ข้ามจีนธรรมชาติ ข่มจีนหลายรูปแบบ ข่มจีนด้วยจิตวิญญาณก็มี ข่มจีนด้วยเทคโนโลยีก็มี จิตวิญญาณที่เห็นต้นไม้มันเป็นเงิน เห็นอะไรเป็นเงิน อันนี้สำคัญ ตอนนั้นแม่น้ำตายด้วย โรงงานก็มี แม่น้ำตายหมดเลย แม่น้ำพอง ที่จังหวัดขอนแก่น ไปดูแล้ว โรงงานเอาน้ำเสียลง สิ่งมีชีวิตในน้ำบ่เหลือสักอย่าง อันนั้นมนุษย์เป็นคนทำ ถ้าเป็นอย่างนี้ปัญหาคณรวคนจน แก้บ่ได้แล้ว บ่มีรากฐาน เลี้ยงปลาในกระชังก็ทำบ่ได้ เศรษฐกิจพอเพียง ก็บ่รู้จะพอเพียงอย่างใดแล้ว บ่เหลืออะไร ตายหมด สิ่งมีชีวิตตายหมด ชุมชนอยู่บ่ได้ เป็นอย่างนี้ คนอยู่บ่ได้แน่นอน หนีลูกเดียว คนบนคอยก็หนีไปอยู่ในเมือง คนที่ราบก็หนีไปได้หัววัน ไปหลายที่หลายแห่ง ไปขายแรงงาน บ่มีอะยังขาย ก็ขายแรงงาน คนบนคอยไปขายแรงงานในเมือง เด็กผู้ชายไปอยู่ปั้มน้ำ เด็กผู้หญิงก็อยู่ร้านอาหาร ห้างहुตาพ่อแม่ อยู่บ้านเกรนิคหนองย พ่อไปอยู่ในเมือง ที่นี้เอาใหญ่เลย ได้เงินมาก็เที่ยวคาราโอเกะ ร้านอาหาร กินเหล้า ร้องเพลง ผู้หญิงก็ซื้ออันนั้นอันนี้ เทียนนั่นที่นี้ เทียนไปเที่ยวมากก็พบหนุ่ม เอาไปเอามา ผู้ชายก็เสีย ผู้หญิงก็เสีย เสียไปเลย ยุ่งอย่างนี้ เรื่องต่าง ๆ พันกันอย่างนี้

ปัญหาเกี่ยวกับคน พูดยาก แก่ยาก เป็นเรื่องใจ ถ้าใจดี ใจมีศีลธรรม อันนี้ง่าย เดี่ยวนี้ในใจคนแพ้อะหลายอย่าง แพ้ววิทยาศาสตร์ แพ้วเทคโนโลยี แพ้วแบบไม่มีเงื่อนไขใด ๆ ทั้งสิ้น คนบ่ได้นับถือความดี นับถือวัตถุ นับถือรถยนต์ นับถือบ้าน รถยนต์เอาไว้มั่วของ เอาไว้จีบที่นั่นที่นี้ ก็บ่คิดอย่างนี้ คิดเป็นหน้าตา รดเก็งดีกว่ารถปิคอัพ คนแพ้วแบบนี้ ธรรมชาติก็ดี ทรัพยากรก็ดี มีปัญหาแน่นอน อย่างป่าไม้ เมื่อก่อนเป็นป่าใหญ่ เมื่อเทคโนโลยีดีขึ้น ถนนดีขึ้น ต้นไม้หมด ป่าก็หมด อย่างปลาในน้ำก็เหมือนกัน ถ้าเสาค่อย ๆ หากิน ปลาก็คงบ่หมดไปอย่างนี้ อันนี้ชัดเจน อย่างประมงพื้นบ้านกับเรือปลากะตัก เปิดไฟฟ้า ส่องลงในทะเล จับปลาทั้งหมด ปลาเล็กปลาน้อยจับหมด เสาคุยกับพี่น้องประมงพื้นบ้าน บอกว่าจับปลาแบบนี้ ทะเลดิบหายแน่นอน ทะเลตายเลย หมายความว่า สิ่งมีชีวิตในทะเลตายหมด ถ้าทำมาหากินแบบนี้ ทุกสิ่งทุกอย่างบ่มีเหลือ สมัยนี้มีวิธีการ ใช้เทคโนโลยี บางคนก็ใช้ไฟฟ้าช็อตปลา บางคนก็ใช้ยาเบื่อ ทำอย่างนี้ ในที่สุดก็ฆ่าตัวเองนั่นแหละ

เสากินปลา วิญญาณปลา ก็ใส่เข้าไปในท้อง เมื่อทรัพยากรหลาย ๆ เสียไป ในที่สุดตัวเองบ่มีอาหาร บ่มีอะไรใส่ท้อง ก็ตายไปแน่นอน ทุกวันนี้แม่น้ำเจ้าพระยา แม่น้ำปิงนี้ จะทำให้น้ำทะเลตาย เมื่อทะเลตาย ปลาก็ตาย หงายท้อง เสาถึงหงายท้องเหมือนกัน พูดยังนี้ เป็นองค์รวม เกี่ยวข้องกัน แม่น้ำปิงกับทะเลอันเดียวกัน แยกกันบ่ได้ ทะเลอยู่ที่ภาคใต้ คนบนคอยบางคน ก็บ่เคย

เห็น แต่ทะเลก็เกี่ยวข้องกับชีวิตคนบนคอย ทุกวันนี้พอกินเกลือ เกลือบนคอยบ่มี โน่น !! ไปเอาที่ทะเล ปลาทุก็ไปเอาที่ทะเล บ้านบนคอยอยู่ห่างทะเลหลายร้อยกิโล แต่ว่าก็เกี่ยวข้องกัน เกี่ยวข้องกันทุกวันด้วย ทุกเวลาด้วย คนอยู่บนคอย เมื่อก่อนนี้บ่ค่อยได้กินปลาทุเท่าไร เป็นคอปอกกันเยอะ ช่วงหลังก็ได้กินปลาทุ กินปลา กินอาหารต่าง ๆ ที่มาจากทะเล กินเกลือทะเล เขาวามีไอโอดีน อันนี้ภาษาฝรั่ง คอปอกนี้ก็น้อยลง เมื่อก่อนนี้คนบนคอยมีคอปอกเยอะแยะ

ทุกวันนี้ คนบ่ค่อยคิดเท่าใด บ่ค่อยคิดเป็นองค์กรรวม บางคนมีโรงงานใหญ่ เป็นเจ้าของโรงงาน บ่คิดอย่างอื่น บ่คิดถึงคนอื่น บ่คิดถึงสิ่งมีชีวิตอื่น ทำอะไรง่าย ๆ คิดเอากำไรลูกเดียว ทำโรงงาน บ่ทำบ่อแก้น้ำ บ่กักน้ำ ใช้น้ำจนเน่าเสียแล้ว ก็ปล่อยลงแม่น้ำ ในที่สุดแม่น้ำตาย อันนี้เห็นชัดเจน ปี ๒๕๓๘ เขาไปเยี่ยมพี่น้องอีสาน ที่อุบล ที่ขอนแก่น ไปดูแม่น้ำมูล แม่น้ำพอง โรงงานปล่อยน้ำเสียจนแม่น้ำตายเลย ในที่สุดเมื่อสิ่งมีชีวิตทั้งหลายตาย เป็นอย่างนี้ แน่นอนที่สุด คนอีสานต้องตาย แม่น้ำตาย คนก็ตาย วิญญาณก็ตาย คนมีชีวิตอยู่บ่ได้ อยู่ได้อย่างไร กุ้ง ปลาอยู่บ่ได้ คนจะอยู่ได้อย่างไร เป็นอย่างนี้ คนก็หนีลูกเดียว หนีมาอยู่กรุงเทพฯ ก็มี บางคนก็หนีมาอยู่ภาคเหนือ ที่เชียงราย ก็มีพี่น้องอีสานเยอะ บางคน บางหมู่บ้านก็มาร่วมต่อสู้เรื่องป่าชุมชนด้วย

เรื่องอย่างนี้ คนท้องถิ่น ต้องทำความเข้าใจท้องถิ่นของตัวเองทุกระดับ ต้องเข้าใจความคิด ความเชื่อของเผ่าพันธุ์ตัวเอง ทำความเข้าใจกับพื้นที่ของตัวเอง บ่ใช่เข้าใจธรรมดา ต้องเข้าใจละเอียดรู้ละเอียด รู้เรื่องดินเรื่องน้ำ รู้เรื่องสิ่งต่าง ๆ อย่างไหนเป็นอย่างไร อยู่บนคอยก็ต้องรู้เรื่องป่า ป่ามีกี่อย่าง ในป่ามีอะไร อยู่ทะเลก็ต้องรู้เรื่องทะเล รู้เรื่องปลา รู้เรื่องสิ่งมีชีวิตในทะเล คนในที่ราบก็ต้องรู้เรื่องที่ราบ รู้เรื่องน้ำ สิ่งมีชีวิตในน้ำ เพราะทรัพยากรธรรมชาติ มีตั้งแต่บนคอย มีลุ่มน้ำมีในทะเล ธรรมชาติที่ไหนก็ดีเหมือนกันหมด ขึ้นอยู่ที่นั่นก็ดีขึ้นอยู่ที่นั่นก็ดี ที่สำคัญ หมู่เขาจะดูแลจัดการได้อย่างไร เข้าใจอย่างไร บางทีตัวเองบ่มีอะไรซักอย่าง บ่รู้อะไรซักอย่าง ได้แต่ไปโทษคนอื่น อย่างนี้ปัญหาก็แก้ไขบ่ได้ ถ้ารู้ว่าตัวเองมีอะไร รู้อะไร ปัญหาต่าง ๆ ก็แก้ไขได้ เรื่องนี้คนจนต้องต่อสู้ ต้องเรียกร้อง เรียกร้องคนอื่นบ่ได้ ก็เรียกร้องตัวเองก่อน เรียกร้องให้ตัวเองเข้าใจ

8. นิทาน : ความโลภ และความต้องการเอาเปรียบ¹

ปัญหาของมนุษย์ ดันเหตุจริง ๆ คือ ความโลภ ความอยากเอาเปรียบคนอื่น ถ้าใจคนมีความโลภนิดเดียว อยากเอาเปรียบคนอื่นนิดเดียว ก็เป็นปัญหาแล้ว บ่ใช่ปัญหาธรรมดา เป็นปัญหา

¹ หัวข้อนี้ ส่วนหนึ่งเรียบเรียงจากการสอนนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๕ และปีที่ ๖ โรงเรียนบ้านหนองเต่า ซึ่งพะต๋จอนิ จะไปสอนในทุกบ่ยวันพฤหัสบดี วิชาที่พะต๋จอนิและคณะรับผิดชอบจะเกี่ยวข้องกับหลักสูตรท้องถิ่น ๒๐ เปอร์

ที่ยิ่งที่สุด วุ่นวายที่สุด ยุ่งจริง ๆ ยุ่งบั่นสุดด้วย เรื่องความโลภ เรื่องความอยากเอาเปรียบคนอื่น ในพี่น้องคนปกากะญอสำคัญมาก เรื่องนี้คนเฒ่าคนแก่เล่าว่า

เดิมทีเดียวมีนาง ๒ นาง ชื่อ หน่อ ตา โฮ แปลว่า นางเก่ง กับ หน่อ แตะ กวอ แปลว่า นางเจียด ๒ คน เป็นเพื่อนกัน ทำไร่ไถกัน ช่วยกันไปช่วยกันมา ครั้งหนึ่ง นางเจียดไปเอาหม้อ (ลงแขก) นางเก่ง พอดอนเย็น ๔-๕ โมง ก็กลับบ้านทุกวัน ครบ ๗ วัน นางเก่งก็ไปใช้นางเจียด ทำไป ๒-๓ วัน นางเจียดก็เกิดความคิดขึ้นในใจ ว่าจะเอาเปรียบนางเก่งได้อย่างไร !! ปรกติ ๔-๕ โมงเย็น นางเจียดก็กลับบ้านแล้ว แต่วันนี้ดึกแล้ว บ่ยอมกลับเลย ต้องการถางหญ้าอีก พอนางเก่งบอกว่า นางเจียดเฮ้ย ! ดึกแล้ว กลับบ้านนะ ไม่เห็นอะไรแล้ว ทำงานบ่ได้แล้ว นางเจียดก็ตอบว่า ยังบ่ดึก เด็ก ๆ กำลังเล่นกันอยู่ พอดึกลง เดือนก็แจ่มเต็มฟ้า นางเก่งก็อยากกลับบ้าน ไปหุงข้าว กินข้าวเลี้ยงหมู เลี้ยงไก่ ก็เรียกร้องจะกลับบ้าน นางเก่งเรียกร้องมากเข้า นางเจียดก็มุดเข้าไปกอดหญ้า แล้วส่งเสียงร้องตะโกนเหมือนเสือ โห่ม ๆ ๆ ๆ ๆ

ปรกตินางเก่ง ก็กลัวเสืออยู่แล้ว ก็ร้อง กลัว ๆ ๆ ๆ ก็วิ่งหนี ๆ หนี กลับบ้าน วิ่ง ๆ ๆ วิ่งไปบ่คูอะหยั่งสักอย่าง วิ่งไปโดนใส่ฟักเขียว ฟักเขียวก็กลิ้งไปโดนใส่ต้นงา พอดีไก่ป่ากำลังหากิน เม็งดา ที่หล่นลงดิน ฟักเขียวกลิ้งใส่ต้นงา เม็งดาที่แตก กระเด็นใส่ตาไก่ป่า ไก่ป่าเจ็บตา ก็ตกใจ ก็บินไปเรื่อย พอดีมีไม้ไผ่แห้ง ห้อยบะหล่องต้องแดง ไกลจะตกอยู่แล้ว ไก่ป่าบินไปเรื่อย คูอะไรไม่เห็น ก็บินชนต้นไม้ พยายามจะเกาะต้นไม้ ต้นไม้ก็หล่นลงดิน พอดีงูเห่ากำลังเลื้อย หากินหนู ต้นไม้ก็ตกใส่หลัง หลังงูเห่าก็หัก พอหลังหัก เจ็บหลังด้วย ตกใจด้วย ก็เลื้อยไปเรื่อย เลื้อยเข้าไปรังหมู ป่า หมูป่านอนอยู่ในรัง พอถูกงูเห่าเลื้อยใส่อย่างบ่รู้ตัว ตกใจ ก็กระโดดวิ่งไปเรื่อย รังหมูป่าทำอยู่ในปากกล้วย หมูป่าวิ่งไปเรื่อย บ่ดูให้ดี ก็วิ่งไปชนต้นกล้วยต้นหนึ่ง ต้นกล้วยนั้น ก็หัก ไปทับใส่เจ้าผีน้ำ กำลังหากิน พอดีต้นกล้วยทับใส่ เจ้าผีน้ำก็ตาย

แม่เจ้าผีน้ำ อยู่บนฟ้า นาน ๖-๗ วันแล้ว บ่เห็นลูกกลับมา ก็ลงมาดู ก็เห็นลูกตาย โดนต้นกล้วยทับ ก็ถามต้นกล้วยว่า ทำไมทับลูกเขาตาย ต้นกล้วยก็ตอบว่า เขาอยู่เฉย ๆ ผิวอ่อนบาง ต้นก็อ่อน ใบก็อ่อน พอดีหมูป่าวิ่งใส่ เขาก็ล้มไป บ่ได้ตั้งใจ อันนี้ต้องไปถามหมูป่าสิ แม่เจ้าผีน้ำก็ไปถามหมูป่า ทำไม ! หมูป่าวิ่งใส่ต้นกล้วย หมูป่าก็ตอบว่า เขาอนอนในรังดี ๆ งูเห่าก็เลื้อยใส่ที่นอน เขาอนหลับอยู่ก็ตกใจ กระโดดไปเรื่อย วิ่งไปเรื่อย บ่ได้ตั้งใจ ไปถามงูเห่าสิ ! แม่เจ้าผีน้ำก็ไปถามงูเห่า เอ !!! งูเห่า ทำไมเธอเลื้อยเข้าไปในรังหมูป่า งูเห่าก็ตอบว่า จริง ๆ เขากลับหมูป่าจะตายอยู่แล้ว หมูป่าชอบกินเขาบ่อย ๆ ต้นไม้สิ ! ตกใส่จนหลังเขาหัก บังคับหลังก็บ่ได้ ต้องเลื้อยไปเรื่อยไปเพื่อเอาเขาบ่ตั้งใจ ไปถามต้นไม้สิ แม่เจ้าผีน้ำ ก็ไปถามต้นไม้ ต้นไม้ก็ให้ไปถามไก่ป่า พอแม่เจ้าผี

น้ำไปถามไถ่ป่า ไถ่ป่าก็ให้ไปถามเม็งดา พอถามเม็งดา เม็งดา也给ไปถามฟักเขียว พอถามฟักเขียว ฟักเขียว也给ไปถามนางเก้ง พอถามนางเก้ง นางเก้ง也给ไปถามนางเจียด พอเป็นอย่างนี้ นางเจียด รู้ตัวแล้ว ก็กลัว หนีไปซ่อนอยู่ในถ้ำ

ถ้ำนี้ก็พิเศษสักหน่อย ปากถ้ำแคบ เป็นรูลึกไปในภูเขา ข้างในใหญ่ ปากถ้ำแคบ ใครเข้าไปก็ บ่ได้ สัตว์ทั้งหลายก็ประชุมกันหน้าถ้ำนั้น พอสิบวันนั้น นางปู กับลูกกำลังหากินอยู่ที่นั่น แม่เจ้า ผีน้ก็ขอร้องให้นางปู ไปถามนางเจียดว่า ทำไมหนีไปอยู่ในถ้ำ นางปูตัวใหญ่ เข้าในถ้ำบ่ได้ ก็ให้ ลูกเข้าไปแทน นางเจียดอยู่ในถ้ำนั้นแล้ว ก็แปลงตัวเก่าเป็นผู้หญิงคนเฒ่า วันนั้นกำลังทอดผ้า เห็นปู ตัวเล็ก ๆ เดินเข้าไป ก็บ่กลัว ก็พูดคุยด้วย คุยกันไปคุยกมา ปูตัวเล็ก ก็ถามนางเจียดคนเฒ่าว่า แม่อยู่ เหวเล็กงามแต่ว่า ถ้าทำเอวเล็กลง แม่อยู่ถ้างามแต่ ๆ พอมีคนบอกว่า ถ้าเอวเล็กลงมาก นางเจียดก็บอกว่า เขาทำเล็กลงอีกก็ได้ ลูกปูก็บอกว่า งามจริง ๆ นางเจียดก็ทำเอวเล็กลง ๆ

ปูตัวเล็กก็บอกว่า เอ ! แม่อยู่อยู่ข้างใน มีคนนะ เขาดูไม่ค่อยเห็น แม่อยู่ถ้างามมากนะ แม่ อยู่ถอยออกมาข้างนอกอีกนิดได้ไหม ปูตัวเล็กคุยไปด้วย ถอยออกมาด้วย จนออกมาถึงปากถ้ำ นางปูคอยอยู่แล้ว อ้ามือรออยู่ที่ปากถ้ำ พอนางเจียดออกถึงที่นั่น ก็เอามือ จับที่เอวนางเจียดทันที จริง ๆ แล้วถ้านางเจียดบ่ทำเอวเล็ก แม่ปูก็จับเอวนางเจียดบ่ได้ พอแม่ปูจับนางเจียด หนูก็ช่วยกันตี นางเจียดจนตาย แล้วก็เอาเอานางเจียดไปแกงกิน จัดงานเดินรำ สัตว์ทุกตัวเดินรำหมด ยกเว้นงูเห่า สัตว์หมู่นั้น พยายามให้งูเห่าเดินรำ งูเห่าบ่อยากเดิน เดินบ่งาม สัตว์หมู่นั้นก็บอกงูเห่าว่า เดินรำซี ๆ งูเห่าอยากเอาใจเพื่อน ก็จะเดิน แต่บอกให้สัตว์หมู่นั้นว่า ถ้าเขาเดินรำแล้ว ห้ามใครหัวเราะ ถ้าใคร หัวเราะขอให้ฟันหลุดจากปากนะ

สัตว์หมู่นั้น ก็รับปาก งูเห่าก็เดินรำ เดินไปเดินมา ตัวลั่น (ตัวกินมด) หนีไม่ไหว ก็หัวเราะ ออกมา พอหัวเราะ ฟันหลุดจากปากหมดเลย ก็ไปขอร้องให้งูเห่าใส่ฟันให้ใหม่ หัวเราะ ๓ ครั้ง ฟันก็หลุด ๓ ครั้ง พอตัวลั่นหัวเราะอีกครั้งที่ ๔ งูเห่าโมโห บ่ยอมใส่ฟันให้ตัวลั่นอีก เดียวนี้ตัวลั่น จึงบ่มีฟัน ปากจึงยาว ๆ ยื่นออกมา ช่วยลูกอ๊อด มัวแต่ว่ายน้ำเล่น ชอบไปอยู่ในรูที่โหนบรู มาช้า บ่ทันได้กินเนื้อนางเจียด คนอื่นกินแกงเนื้อนางเจียดจนหมดเลย เหลือแต่น้ำ ลูกอ๊อดได้กินแต่น้ำ แกง ทุกวันนี้ดูให้ดี ๆ ที่ท้องลูกอ๊อด มีแต่น้ำเท่านั้น ส่วนตักแดนดำข้าว มาช้าเหมือนกัน เพราะว่า เอาแต่เที่ยว บ่อยู่เป็นที่เฝ้าทาง ก็ได้กินแต่กระดูก กินไปกินมา กระดูกนางเจียด ไปติดอยู่ที่คอ เอาออกก็บ่ได้ ทุกวันนี้คอตักแดนดำข้าว คอยาวเหมือนกระดูกนางเจียด

อันนี้เป็นนิทาน ถ้าวางกันจริง ๆ เรื่องเล่านี้ เป็นเรื่องสอนเด็ก เมื่อก่อนคนเฒ่าคนแก่จะนั่ง เล่าให้ลูกหลานฟังทุกคืน เด็ก ๆ ฟังไปทุกคืน ก็จะรู้ว่าอะยังดีบ่ดี อย่างนิทานเรื่องนี้ เป็นเรื่อง

ความโลภ ความต้องการเอาเปรียบคนอื่น นางเขียดต้องการเอาเปรียบนางแก้ง พอคิดเอาเปรียบ ทำเอาเปรียบ ปัญหาที่เกิดขึ้น พอปัญหาเกิดขึ้น ก็กระทบกันไปเรื่อย ยุ่งกันไปหมด ถ้าคนเขาเป็นอย่างนั้น คิดเอาเปรียบ คิดเอาความโลภ ก็ทำให้เกิดปัญหา คนอื่นก็มีปัญหา ตัวเองก็มีปัญหา เด็ก ๆ รู้แบบนี้ ก็ค่อย ๆ ปรับจิตปรับใจตัวเอง เรื่องที่โลกที่ดี เรื่องต้องการเอาเปรียบคนอื่นก็ดี ถ้าเกิดขึ้นในใจแล้ว ยุ่งแน่นอน คนเฒ่าคนแก่ปกากะญอ เมื่อก่อน พยายามสั่งสอนลูกหลาน สั่งสอนเด็ก ๆ ในเรื่องนี้มาก เดียวนี้เด็กเรียนหนังสือ ก็ยุ่งหน่อย

9. ความรู้ : ความรุนแรง และธรรมชาติ

สมัยก่อนเขาคิดว่า คนที่นั่งเครื่องบิน คนขี่เครื่องบิน เป็นคนมีความรู้ เป็นคนฉลาด ตอนที่ไปลอนดอน ต้องขี่เครื่องบิน ๑๔ ชั่วโมง เครื่องบินลอยอยู่บนท้องฟ้า นี่กว่า จะได้กินอาหารแปลกแบบเหมือนบ้านเขา ที่ไหนได้ คนหมูนั่นก็กินไก่ กินหมู กินผักสลัด แครอทเบบี๋ ลูกสุกนี่ เหมือนบ้านเขาเลย อันนี้จะบอกว่าฉลาด ก็บ๊วไซ่ ก็กินเหมือนเขา จากลอนดอนไปที่รัฐฟลอริดา อเมริกา (Florida State, U.S.A ผู้เรียบเรียง) จะไปอเมริกาได้ เครื่องบินไปแะสนามบินที่ฟลอริดา ถึงเวลากินข้าว ที่นั่นเจ้าหน้าที่ก็ให้กินปลา กินผัก ของหมูนี่ ก็เหมือนปลา เหมือนผักบ้านเขา คิดดูแล้วฝรั่งที่คิดว่าฉลาด คิดว่าเก่ง แท้จริงแล้วบ๊วได้ฉลาด ฝรั่งก็กินปลา กินไก่เหมือนคนบนดอย

คิดดูดี ๆ แล้ว คิดว่า คนฉลาดสั้น ๆ จะมีเยอะ ที่ประเทศอินเดีย จีน และประเทศฝรั่งหลายประเทศ แข่งกันสะสมระเบิดนิวเคลียร์ประมาณว่ามี ๑,๐๐๐ กว่าลูก ถ้าระเบิดพร้อมกัน โลกก็จะถูกทำลายในเวลาปึงนาที ทุกวันนี้ คนเขาสร้างสารเคมี สร้างหลายสิ่งหลายอย่าง ที่ทำลายโลก ทำลายธรรมชาติ อย่างสารเคมี อันนี้อันตรายมาก ไปที่ไหนก็เห็นแต่สารเคมี ไปบนดอยก็เห็นสารเคมี ไปที่ลุ่มก็เห็น พอถามว่า ไปเอาที่ไหนมา ชาวบ้านก็บอกว่าไปซื้อจากร้านในเวียง พอไปถามร้านในเวียง ก็บอกซื้อมาจากบริษัทที่กรุงเทพฯ พอไปถามที่กรุงเทพฯ ก็บอกเอามาจากบริษัทใหญ่ บางบริษัทเจ้าของอยู่ต่างประเทศโน่น อยู่อเมริกา อังกฤษ เยอรมันนี่เป็นปัญหาหลายซับซ้อน เกี่ยวข้องกันทั้งหมด ที่แน่ ๆ นักวิทยาศาสตร์ก็ดี ฝรั่งก็ดี คนไทยก็ดี ที่สร้างสิ่งหมูนี่ บ๊วฉลาดเท่าใด สร้างนิวเคลียร์ สร้างสารเคมี ทำลายโลก ทำลายตัว ว่าไปแล้ว อาจจะงาวยาว ๆ ก็ได้

เดี๋ยวนี้คนรุ่นใหม่ บรู๊วว่า อะไรเป็นธรรมชาติ อะไรบ๊วไซ่ธรรมชาติ กินไก่ ก็เป็นไก่ที่ซื้อจากในเวียง กินไข่ก็เป็นไข่ในเวียง ไก่บนดอยอร่อย ๆ บ๊วได้กินแล้ว พ่อแม่ เลี้ยงไก่เลี้ยงหมู ตัวอ้วน ๆ งาม ขายให้พี่น้องมั่งหมด ไปซื้อปลาเน่า ปลากระป๋องกิน ครอบครัวเป็นอย่างนี้ ก็บ๊วเข้าใจแล้วว่า ไก่บ้านเขา ไข่บ้านเขาอร่อย ดีที่สุด ดีมากกว่าไก่ที่ซื้อจากเวียง เลี้ยงอาหาร เลี้ยงสารเคมี คิดบ๊วออกแล้ว คิดได้อย่างเดียว เนื้อไก่ก็ดี ไข่ไก่ก็ดี เนื้อหมูในเมืองนี้อร่อย ยังบรู๊ว ที่ฮ่องกง ไก่เป็นผีบ้าผิบบอ

แล้ว กินไก่ เน้นอน ก็มีโอกาเป็นผีบ้าผีบอเหมือนไก่ อันนี้อาจจะเป็นได้ วัวก็เหมือนกัน ที่ลอนดอน ฝรั่งเศสเป็นเมืองที่เจริญที่สุด พัฒนาแล้ว พัฒนาไปพัฒนามา กลายเป็นวัวผีบ้าผีบอ เรื่องนี้ทะเลาะกันเกือบจะตาย มาว่าทั้งปู้ก็ล้านตัว สมัยนี้คนที่ชอบกินไก่ กินวัว บ่ได้กินเนื้อไก่ เนื้อวัวตามธรรมชาติ กินสารเคมี กินปุ๋ยกินยา อย่างนี้โอกาสที่จะเป็นผีบ้าก็มีด้วย

คิดอย่างนี้ บางทีก็คิดถึงคนเฒ่าคนแก่ คิดถึงความรู้ คิดถึงบทกลอน ความจริงแล้ว คนเฒ่าคนแก่ปกาเกอญอมีความรู้เยอะแยะ ความรู้นี้อยู่ในบทกลอน สมัยก่อนความรู้ที่สอนกันทั้งงานศพ งานแต่งงาน สอนที่พิธีเลี้ยงผีบ้านผีภูมิไปโน่นไป นั้งคุยกันก็มี เมื่อก่อนผู้หญิงบางคนก็ชอบเก่ง ๆ เรียกว่า “หม้อ โซ” ที่บ้าน ตอนกลางคืน ผู้หญิงสาว ก็ไปแอ่วเย็บผ้า ทอผ้า จักตอก ก็ถามด้วย คุยด้วย มือก็ทำงานไป ปาก หัวสมองก็เรียนไปด้วย งานแต่งงานนั่งชอกันเป็นวง อันนี้คนที่ปู้ ก็จะมีด้วย บางทีไปเดินแอ่วป่าแอ่วดอย ไปเก็บเห็ด เก็บผัก ขุดหน่อไม้ หัว ผู้ชายก็ดี ผู้หญิงก็ดี ก็ชอบสุดหัวสุดดอย บางครั้งผู้หญิงกับผู้ชาย เดินขึ้นภูเขาคนละข้าง มีหัวอยู่กลาง สองฝ่ายก็ชอได้กันไปโต้กันมา บางทีเด็กหนุ่มสาว ไปเลี้ยงควาย ฝนตกบ่หยุด ออกไปไหนบ่ได้ ต้องนั่งรอบไฟในห้วงกลางทุ่ง บางทีห้านาอยู่บ่ไกลกัน เด็กเลี้ยงควายแบ่งหมูชอได้กันก็มี

10. ความรู้ และชีวิต : การสั่งสอนลูกหลานของครอบครัว²

เรื่องสอนเด็ก ส่วนใหญ่แล้วจะสอนที่บ้านด้วย เมื่อก่อนคนเฒ่าคนแก่สอนลูกหลาน จะสอนตอนกินข้าว คนเฒ่าคนแก่บอกว่า ถ้าสอนตอนกินข้าว เด็กกินข้าวด้วย กินคำสอนด้วย ที่นี้พอเด็กโตเป็นผู้ใหญ่แล้ว เด็กก็จะบ่ลืม เด็กจะจำได้ดี ที่สำคัญต้องสอนจากสิ่งที่เด็กเห็นชัด ๆ อย่างสอนจากการเปรียบเทียบกับ อวัยวะของไก่ พอฆ่าไก่กิน ๑ ครั้ง ก็สอน ๑ ครั้ง อย่างเด็กที่นิสัยแข็งกระด้าง บ่อ่อนน้อมถ่อมตน คิดว่าตัวเองเก่ง คนเฒ่าคนแก่ก็จะสอนว่า

1. หัวไก่ มีหงอนอยู่อยู่ข้างบน คิดว่าอยู่สูง บ่ยอมลงต่ำ ถ้าคนเขาทำตัวเหมือนหงอนไก่ เน้นอนคนอย่างนี้จะบ่มีใครนับถือ บ่มีเสน่ห์ บ่มีใครมาเยี่ยมมาหา บ่มีใครเชื่อถือ เด็กกินหัวไก่บ่ดี เด็กกินบ่ได้
2. คอไก่ ดูเหมือนบ่ใหญ่ โกง ๆ งอลงแล้วก็งอขึ้น ดูแข็ง ๆ คนเขาเป็นอย่างนี้บ่ดี เด็กกินคอไก่บ่ได้ กินแล้วคอจะแข็ง ๆ งอ ๆ นิสัยดีก็จะเสีย พ่อแม่สอนกับบ่ฟัง คนเฒ่าคนแก่สอนกับบ่ฟัง เป็นคนแข็งกระด้างอันนี้

² หัวข้อนี้เรียบเรียงจากการพูดของพะตือจอนิกับ ชาวปกาเกอญอและชาวคะฉิ่น ประเทศพม่า ซึ่งมาอบรมในโครงการวนศาสตร์ชุมชน ที่ศูนย์ฝึกอบรมวนศาสตร์ชุมชนเอเชียแปซิฟิก มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ พร้อมกันนั้นก็ได้นำพูดคุยแลกเปลี่ยนกับพะตือจอนิ ในช่วงปลายปี ๒๕๕๒

3. ปีกไก่ ห้ามบให้เด็กกิน เพราะปีกไก่ใช้บินหนี หนีไปที่นั่นที่นี้ ตกใจนิดหน่อยก็หนีหนีอย่างเดียว บให้สมอง บให้ปัญญา เด็กกินปีกไก่บดี
4. แข้งไก่ เด็กกินบได้ แข้งไก่ใช้เดินไปเดินมามาก เด็กที่กินแข้งไก่จะเป็นคนชอบเที่ยวชอบขโมย ที่สำคัญชอบเอาเปรียบคนอื่น เอาเปรียบเพื่อนฝูง บชอบทำมาหากิน ที่ใช้กำลังแรงงานตัวเก่า ไก่ใช้แข่งเขี่ยหากิน บางตัวกินอย่างเดียว เด็กกินแข้งไก่บดี
5. ตูดไก่ เด็กกินบได้ ตูดไก่คั้นบหุค คั้นกระดูกกระดูกตลอด เด็กที่กินตูดไก่ ปากจะคั้นเอง เป็นคนพูดไปเรื่อยไปเพื่อย ชอบนิทานคนอื่น ปากบดี
6. ดับไก่ เด็กจะเป็นคนขี้เกียจ บชอบการทำงาน
7. กระเพาะไก่ เป็นก้อนเนื้อหนา ๆ เด็กกินแล้วจะเป็นคนหูหนา ไม่เชื่อฟังคนเฒ่าคนแก่ ไม่เชื่อฟังพ่อแม่ ไม่รู้ความดีความชั่ว เด็กกินบได้
8. ไข่ไก่ ถ้าเป็นหญิงทอดฝ้ายบดี ถ้าเป็นชายจกตอกบดี บเป็นเส้น
9. ไข่ไก่ กินแล้วใจง่าย ใจบหนักบแน่น
10. ไข่ล้างรัง ไข่ไก่ที่แม่ฟัก บออกลูก ห้ามกิน ถ้ากินแล้วคือค่าน บเชื่อฟังพ่อแม่

คำสอนอย่างนี้สำคัญ สอนเปรียบเทียบอย่างนี้ เด็กเห็นชัดเจน เด็กรู้จักไก่ รู้ว่าไก่เป็นอย่างไร เด็กก็รู้ ถ้าสอนเด็กอย่างนี้ เด็กก็จำได้ ก็ค่อย ๆ รู้ อันไหนดีอันไหนบดี จริง ๆ แล้ว การสอนลูกหลานของคนปกากะญอ มีหลายแบบ หลายวิธี อย่างความรู้ที่ลึกซึ้ง ที่ต้องสอนคนให้สามัคคีกัน ให้รักใคร่กัน ช่วยคุ้มครองดูแลชีวิตกัน ก็เป็นอีกอย่างหนึ่ง มีรูปแบบ มีวิธีต่างไป

11. บทขอ : ความรู้เรื่องชีวิต และธรรมชาติ³

เรื่องบทขอ บทกลอน ในหมู่พี่น้องปกากะญอถือเป็น “ต้นความรู้” ก็ได้ ทุกสิ่งทุกอย่างที่มีอยู่ในโลก คนเฒ่าคนแก่ ทำเป็นบทขอบทกลอนหมดแล้ว เรื่องบนดินบนฟ้า เรื่องนกหนู เรื่องคน ทุกเรื่องทุกราวมีอยู่ในบทขอทั้งหมด

เรื่องนี้ คนเฒ่าคนแก่เล่าเป็นนิทานว่า สมัยเมื่อใดก็บรู้ คนปกากะญอ บรู้บทกลอน บรู้บทขอ บมีใครขอได้สักคน มีวันหนึ่ง ผู้ชายคนหนึ่งไปขอว่า

“กอ แหล่ เดอ เดอ ก่อ แหล่ เดอ เดอ คอ ดี เออ คอ ดี เออ”

³ หัวข้อนี้เรียบเรียงจากการพูดคุยกันในช่วงระหว่างการเดินทางในเขตชายแดนไทย-พม่า ด้านตำบลแม่กิ๊ หัวขัณฑ์ อำเภอขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน โดยใช้เวลาเดินทาง ๓ วัน ๒ คืน นอนค้างกลางป่า ๑ คืน

แปลว่า กระดิ่ง คัง กระดิ่ง คัง เป็นเครื่องใช้ของผู้หญิง ผู้ชายคนนี้ชอบอย่างนี้ตลอดวันตลอดคืน มีผู้ชายอีกคนหนึ่ง ไปดูผู้ชายคนนั้นแล้ว ก็ไปถาม “เธอทำอะไร ทำไมเธอชอบแก็งแต่แก็งว่า” ผู้ชายคนนั้นก็ตอบว่า “เธอไม่เห็นหรือ นั่น ! ผู้หญิงใช้กระดิ่งฝัดข้าวอยู่นั่น กระดิ่งเป็นเครื่องมือผู้หญิง ฝัดข้าว เขาก็ชอบอย่างนั้น”

ผู้ชายคนนี้ก็คิด เอ ! พะตึนั้น เห็นกระดิ่งฝัดข้าว ก็ชอบได้ ชอบเพลงเดียว คนอื่นก็เล่าลือว่า พะตึนี้ ชอบแก็งขนาด ชอบแก็งแต่แก็งว่า ผู้ชายคนนี้ ต้องการชอบแก็ง ก็เดินทางไปเรื่อย เดินไป ๆ ก็เจอเต่าตัวหนึ่ง ก็จับเอาเต่าแขวนไว้ที่ไม้ไผ่ คิดว่า จะกลับมาเอาทีหลัง พอตีต่อนั้นเป็นกลางคืนเดือนมืด ผู้ชายคนนี้ก็บอกว่า “ฟ้าเอ๋ย แจ้งไว ๆ เต๋อะ อ้ายจะกลับไปกินแกงข้าวเบ๊อะเต่า”⁴ พอชอบอย่างนี้ คนอื่นก็บอกว่า ผู้ชายคนนี้ ยังมาชอบแก็งแต่แก็งว่า มีชื่อเสียงคนรู้จักไปทั่ว ใคร ๆ ก็พูดว่า ผู้ชายคนนี้ชอบอย่างนี้ บ่เคยได้ยินเลยในชีวิตของเขา

ผู้ชายอีกคนหนึ่ง ก็มาถาม “เอ ! เธอทำอะไร ทำไมเธอชอบแก็งแต่แก็งว่า” ผู้ชายคนนั้น ก็ตอบว่า “เธอไม่เห็นหรือ เขาจับเต่าแขวนไว้ที่ต้นไม้ เขาจะเอาไปแกงข้าวเบ๊อะ ต่อนั้นเป็นกลางคืน เขาอยากกินข้าว เขาก็บอกให้ฟ้าแจ้งไว ๆ” ผู้ชายคนนี้ รู้แล้ว ก็กลับไปบ้าน คืนนั้น พอตีจบหนุบ้านได้ตัวหนึ่ง ก็เอาไปผูกไว้ในถูงย๋าม แขนงไว้ หนุถูกขังอยู่ในถูงย๋าม มันก็เดินไปเดินมาในถูงย๋าม ที่นี้ถูงย๋ามก็เดินไปเดินมา ชายคนนั้น เห็นหนุเดินในถูงย๋าม ก็บอกว่า

“หยื่อ เดอ เดอ หยื่อ เดอ เดอ ลือ เทอ เบอ จี หลี่ เลอ”

แปลว่า “หนุบ้าน หนุบ้าน หนุที่อยู่ในถูง วิ่งไปวิ่งมา” ขอเท่านั้นบ่ตาย คนก็แหกกันไปดูไปฟัง บอกว่าผู้ชายคนนี้ชอบแก็งไปแก็งว่า

เด็กกำพร้าคนหนึ่ง มันคิดว่า เอ ! ทำไม เจ้าบ้านเจ้าเมือง ใคร ๆ ก็แหกกันไป ไปดูไปฟังอะไร ก็ตามเขาไปด้วย ก็ได้ฟังขอ รู้อย่างนั้น ก็เข้าไปถามคนขอคนที่หนึ่ง “เอ ! ทำไมอ้ายมีบทกลอนอย่างนี้ อ้ายทำอะไร” ผู้ชายคนนั้นก็ตอบว่า “ดูนั่น หนุวิ่งไปวิ่งมาในถูงย๋าม บ่เห็นหรือ เขาชอจากนั้นแหละ” เด็กกำพร้าก็รู้ อ้อ !!! อย่างนี้หรือ มันก็ไปหาอีกคนหนึ่ง ถามอีก “อ้ายทำไมชอบอย่างนี้” ผู้ชายคนนั้นก็ตอบว่า “อ้อ !! เขาไปในป่า เขาเจอเต่า เขาก็มัดแขวนไว้ กลัวจะหนี เขาอยากกินแกงข้าวเบ๊อะเต่า เขาก็ชอบอย่างนี้” เด็กกำพร้า ก็ไปถามผู้ชายคนที่สาม ผู้ชายคนนั้น ก็บอกว่า “บ่เห็นหรือ กระดิ่งนั้น ผู้หญิงใช้ฝัดข้าว” อ้อ !!! เด็กกำพร้าก็รู้แล้ว สาเหตุเป็นอย่างนี้

4

แกงข้าวเบ๊อะ เป็นอาหารชาวปกากะญออย่างหนึ่ง เป็นแกงผักหลายชนิดปนกัน แล้วเอาข้าวใส่ลงไป แล้วคนให้ข้าวกับผักปนกันจนละเอียด เหมือนข้าวต้มและ ๆ สำหรับชาวปกากะญอถือว่าเป็นอาหารที่ดี และอร่อย

เด็กกำพร้าคนนี้ ก็กลับไปบ้านตัวเอง ไปหาแม่อยู่ ถามอยู่ว่า “แม่อยู่ !! พ่อเขาตาย แม่เขาตาย บ่เอาอะยังฝากไว้หื้อเฮากะ” แม่อยู่ก็ไปเปิดดูถ้วย ในถ้วยนั้น มีหน้าไม้ ๑ อัน มีลูกหน้าไม้ ๓ อัน มีเงินก้อน ก็ ๑ ก้อน แม่อยู่ก็เอาของทั้งหมดมาให้เด็กกำพร้า เด็กนั้นก็ถามแม่อยู่ว่า “บ่มีอะยังอีกแล้วหรือ” แม่อยู่นั้นก็คิดได้ อ้อ !! ยังมีผ้าห่มอีก ๑ ผืน เด็กกำพร้าเห็นอย่างนี้ ได้อย่างนี้แล้ว ก็บอกแม่อยู่ว่า “แม่อยู่ เขาจะไปเรียนบทกลอน ช่วยค้าข้าวปักให้ด้วย” แม่อยู่ก็ถาม “หลานจะไปเรียนที่ไหน” เด็กคนนี้ก็บอกว่า “ยังบ่รู้ เขาไปดู ๒-๓ คน ก็บ่มีอะไรมาก เขาอยากเรียนดีกว่านั้น” พอดี เด็กคนนี้เห็นหน้าไม้ ที่พ่อฝากไว้ ก็คิดว่า เอ ! หน้าไม้นี้ ต้องใช้ในป่า ยิงในป่า อย่างนี้ ถ้าต้องการเรียนแล้ว ไปเรียนในป่านั้นจะดี ดูเห็นมีผ้าห่มด้วย ชุดผ้าก็ครบ ชุดผู้หญิง ชุดผู้ชายก็ครบ ยังมีมีดปลายแหลมด้วย เด็กกำพร้าคิดว่าต้องเข้าไปอยู่ในป่า พอลึกทำอย่างนี้ ก็ขอแม่อยู่ให้ค้าข้าวปักให้อีก ๑ ผืน ก็เอาทุกสิ่งทุกอย่างใส่ถ้วย เข้าไปในป่าเลย

เด็กกำพร้าเดินไป ๗ วัน ๗ คืน เห็นต้นไม้ใหญ่ ร่มรื่นดี สระน้ำขนาดใหญ่ก็มี นกก็มาหากินที่นี้ แมงก็มาหากินที่นี้ สัตว์ทุกสิ่งทุกอย่างมาหากิน มากินอาหารด้วย มากินน้ำด้วย ถ้าจะว่าไปแล้ว บริเวณนี้เปรียบเหมือนบริเวณปางอุ้งเมื่อก่อนก็ได้ (บ้านปางอุ้ง ต. แม่ศึก อ. แม่แจ่ม จ. เชียงใหม่) ไปถึงต้นไม้ต้นหนึ่ง มันกว้างของลง ฟูผ้านอนที่นั่น มีนกตัวหนึ่ง มากินผลไม้บนหัวนกตัวหนึ่งร้อง “เจ๊ะ แล่ เจ๊ะ แล่” นกอีกตัวหนึ่งบินมาถึง ก็ร้อง “โ๊ะ๊ะ ล้อ โ๊ะ๊ะ ล้อ” พอเด็กคนนี้ได้ยินนกสองตัวนี้ร้อง ก็คิดเป็นบทกลอนว่า

กู โ๊ะ๊ะ โล เปอ	กู เจ๊ะ แล่	กู เจ๊ะ แล่	ฟ้า ลอ เจ๊ะ ต่า แล
กู โ๊ะ๊ะ โล เปอ	กู เจ๊ะ แล่	กู เจ๊ะ แล่	ฟ้า ลอ เจ๊ะ เค่อ โ๊ะ๊ะ

อีกไม่นาน นกเงือกก็มาอีก กิ่งไม้ต้นโพธิ์ต้นไทร อยู่ติดกัน นกเงือก ๒ ตัว ก็ไต่ไปตามกิ่งต้นโพธิ์ต้นไทร นกตัวหนึ่งร้อง “ก๊ว๊ ก๊ว๊ ก๊ว๊” อีกตัวหนึ่งร้อง “เก๊ว๊ เก๊ว๊ เก๊ว๊” ได้ยินอย่างนั้น เห็นอย่างนั้น ก็คิดเป็นบทกลอนว่า

“หน่อ โถ่ ก๊ว๊ เจ๊ะ เหม่ โถ่ เค อ่อ เกลอ ส่า เจ๊ะ เหม่ โถ่ คอ”

หมายความว่า เจ๊ะ เหม่ โถ่ เค เป็นผู้ชาย หน่อ โถ่ ก๊ว๊ เป็นผู้หญิง หากินผลไม้ ก็กระโดดไปกระโดดมา ไม่ทะเลาะกัน ดู ๆ อีก ก็เห็นนกกินผลไม้ด้วย เดินไปเดินมาด้วยกันด้วย คิดไปคิดมา ก็คิดเป็นบทกลอนโต้ตอบกันอีกว่า

“เจ๊ะ โถ่ เค เจ๊ะ เหม่ โถ่ ก๊ว๊ อ่อ เกลอ ส่า เจ๊ะ เหม่ โถ่ คอ”

หมายความว่า นกผู้ชาย นกผู้หญิง หากินผลไม้ เดินไปเดินมาด้วยกัน อยู่ด้วยกันดี เห็น โถ่ กว๊อ นกเงือก เป็นอย่างนี้ คิดบทยกลอนไปเรื่อยยาวเลย เห็นลิง เห็นหนู ก็คิดบทยกลอนเยอะเยอะเลย เห็นใบไม้ เห็นต้นไม้ กิ่ง คิดเป็นบทยกลอนหมด

พอถึงกลางคืน มีตักแตนชนิดหนึ่ง เป็นตักแตนกลางคืน ร้อง “แตร์ แร์ แตร์ แร์” หนูเรียกว่า “เผอ เหล่ แบ” แปลว่า ตักแตนปั่นฝ้าย ตักแตนตัวนี้ ทำทางเดินเหมือน ผู้หญิงกำลังปั่นฝ้าย พอคิดไปบนกิ่งไม้ ก็เห็น หนูตัวเล็ก ๆ ตัวหนึ่ง ไปเอาเมล็ดข้าวเดินมา เด็กคนนี่ ก็คิดว่า เอ !!! ตักแตนปั่นฝ้าย ยังบ่ได้ใส่เสื้อ หนูบ่ทำอะไร ยังได้กินข้าว เด็กกำพร้า นั้น ก็แต่งเป็นบทยกลอนว่า

เค่อ เผอ เหล่ แบ เค่อ ซอ เซ หย่อ เค่อ มา แว อ่อ บ่า เว๊ะ
เค่อ เผอ เหล่ แบ เค่อ ซอ บอ หย่อ เค่อ มา แว อ้อ บ่า เว๊ะ

แปลว่า หนูตัวเล็ก หนูไม่ทำอะไร ได้กินข้าวด้วย กินน้ำไปงด้วย ตักแตนกินน้ำค้างบ่ตาย ปั่นฝ้ายทุกคืน

นอนไปนอนมา ก็เห็นจิ้งหรีด เวลาร้อง เอาปีกตีข้างหลัง เสียงดัง จี โก่อ้ แร้ จี โก่อ้ แร้ จี โก่อ้ แร้ เด็กกำพร้า ได้ยินอย่างนั้น ก็ร้องเป็นบทยกลอนว่า

จี โก่อ้ แร้ ดี เกล เมื่อ หน้า เมื่อ หน้า หว่า ทิ

แปลว่า จิ้งหรีดร้อง เอาปีกต้อยหลัง บ่ใช่เอาตัวเก้าร้อง เปลอ ๆ เขาก็ฟังสนุกดี
เฮาจะลืมหักเก้อก็ได้”

เด็กกำพร้า เห็นทุกอย่าง ก็ร้องเป็นขอ เป็นกลอนหมด เห็นไม้ไผ่ ก็ร้องเป็นบทยกลอนว่า

“หว่า เกล บ่อ เกล ก่อ หล่อ เทอ จ่อ หน่อ คี จ่อ หน่อ เอ้อ”

เห็นอะไร ก็แต่งเป็นกลอนหมดทุกสิ่งทุกอย่าง จากนั้นก็กลับบ้าน เห็นเครือไม้เครือดอก แต่งเป็นกลอนหมดเลย เห็นต้นหญ้าอย่างหนึ่ง ก็ร้องเป็นบทยกลอนว่า

“แซ บ่า แซ บือ เก่อ กล๊ะ แซ แค บือ แจ๊ะ คี ขรุ นะ”

แปลว่า ถ้าเขาเดินไปในป่าหญ้าใบคม เขาต้องระวังหญ้าใบคมจะบาด เด็กกำพร้าคิดเป็นบทยกลอนทุกสิ่งทุกอย่าง เห็นใบไม้ทุกใบ เห็นหญ้าทุกหย่อม เห็นตอทุกอัน มีคำขอทั้งหมด มีบทยกลอนหมดเลย ต้นไม้ ดอกไม้ กิ่งไม้ งอขึ้นงอลง มีคำขอ มีบทยกลอนทั้งหมด

เด็กกำพร้า นอนในป่า ๗ วัน ๗ คืน กลับบ้านมาถึงแล้ว มีคนตาย ก็ขึ้นไปซอเป็นบท ๆ พอซออย่างนั้น คนในเมืองเล่าลือกันว่า คนนั้นไปเอาบทกลอนที่ไหนดีแต่ดีว่า ม่วนแต่ม่วนว่า ซอด้วย เล่นดนตรีด้วย เอาไม้ไผ่เป็นดนตรี เห็นหน่วยไม้ตกลงในสระน้ำ หน่วยหนึ่งตกลงดัง “ปรี้ง !” หน่วยหนึ่งตกลงดัง “โพล้ง !” ก็ไม่หักตกลงในสระน้ำดัง “ซ่า !” ก็เลยคิดดนตรีเป็น ซ่า ตึง ม้อง ก็เลยกลายเป็นดนตรี พอเห็นนกอย่างหนึ่ง นกยูง พอถึงเดือนเพ็ญจะรำ มีเสียงดัง ทว่า เออ ร้อง “เอ้อ ทว่า เอ้อ ทว่า เอ้อ” มันก็ทำ เต หน้า เหมือนหางนกยูง อันนี้ดูดี ๆ ตัวเต หน้า คล้ายหางนกยูง เอาเครือ “จ้อ ช้อ” เป็นสาย เอากิ่งไม้ ห่อ เชอ ซ่า เต ทำตัวเต หน้า ก็ดี เต หน้า แล้วซอว่า

เต หน้า เป ละ จอ ช้อ บ่า จอ ช้อ เสอ ห่อ เมอ

ซอ ๗ วัน ๗ คืน บ่ซำเก่า คนอื่นเห็นอย่างนั้น อยู่ที่ไหนก็แห่ มาฟังเด็กกำพร้านั้นซอ บางคน ก็มาเรียนบทกลอน เด็กกำพร้า ก็เก็บค่าครูเป็นเงิน ๑ ก้อน เอาไว้ที่ต้นไม้ คนก็แห่มาเรียนมากขึ้น คนนักบ่นัก จนที่นั่นกลายเป็นบ้านเมืองของปกากะญอ

ในหมู่บ้านของปกากะญอ ถ้าต้องการรู้เรื่องต่าง ๆ สิ่งต่าง ๆ ที่อยู่บนโลก ถ้าอยากรู้จริง ๆ ก็ต้องเรียนที่บทกลอน ทุกเรื่องทุกอย่างอยู่ในบทกลอน บทซอทั้งหมด บทซอนี้ได้จากที่เห็นธรรมชาติ เห็นภูเขา เห็นต้นไม้อันหญ้า เห็นหลายสิ่งหลายอย่าง ในหมู่บ้านของปกากะญอ ถ้าคนที่สนใจบทกลอน จำบทซอได้เยอะ คนนั้นจะเป็นคนรู้ เป็นคนมีความรู้ที่สุด ความรู้แบบนี้เป็นชีวิตจริง ที่เขาพูดได้เยอะ พูดไปเรื่อยไปเรื่อย จริง ๆ แล้ว เขาจำจากคนเฒ่าคนแก่ จำจากบทซอนิดหน่อย ๆ เท่านั้น จำได้ก็เอามาขยาย เอาเล่าให้คนอื่นฟัง เอาให้เด็กพัฒนา นักวิชาการฟัง เขาทำอย่างนี้ เป็นความเชื่อลึก ๆ เขาเชื่อว่า คนทุกคนเป็นเครื่องมืออย่างหนึ่งของพระผู้เป็นเจ้า แต่ละคนกำลังทำหน้าที่ตามการจกวางของพระผู้เป็นเจ้า ตัวเขาก็กำลังทำหน้าที่เหมือนกัน

12. ความรู้ชาวบ้าน : ความถ่อมตน, สติและปัญญา⁵

เรื่องพินดาบก็เป็นความรู้อย่างหนึ่ง ความรู้ของบรรพบุรุษ ความรู้นี้ เมื่อก่อนสำคัญมากผู้ชายเกือบทุกคนต้องฝึกไว้ ความรู้ชาวบ้านมีเยอะ เป็นความรู้ชีวิต เรียนบ่มิจบมิเสีย ความรู้ชาวบ้านมีเป้าหมายอย่างเดียวคือ เลี้ยงดูชีวิตให้อยู่สุขสบาย บำรุงความรู้เพื่อทำร้ายคนอื่น แม้แต่ความรู้พินดาบ เป็นความรู้ที่คม ก็เป็นความรู้เลี้ยงดูชีวิต ความรู้ป้องกันตัว การสอนก็มีอีกแบบหนึ่ง คนเรียนต้องไปเรียนในป่า ๗ วัน ๗ คืน ต้องเอาข้าวอาหารไปนอนในป่าเลย กลับบ้านบ่ได้ การจะ

⁵ หัวข้อนี้เรียบเรียงจากการพูดสั่งสอนกลุ่มเยาวชนบ้านหนองเต่า ที่ไปพักในป่าเป็นเวลา ๗ วัน ๗ คืน เพื่อฝึกฝนเรียนรู้วิชาพินดาบของชาวปกากะญอ พะติจอนิไปพูดในวันที่ ๒ ของการฝึก

เรียนต้องมีระเบียบ มีข้อห้ามด้วย อย่างเช่น ก่อนเรียน ๗ วัน ห้ามฆ่าสัตว์ ทำลายชีวิตสิ่งอื่น ถ้าคนเรียนแต่งงานแล้ว ก็ห้ามนอนกับเมีย อีกส่วนหนึ่ง คนที่จะเรียนก็ต้องถูกคัดเลือกด้วย บ่ใช่ใครอยากจะเรียนก็ได้เรียน ถ้าผู้ต้องการเรียนเป็นคนเกร คนอย่างนี้จะหาครูสอนบ่ได้ ก่อนเรียนก็ต้องขึ้นครู ต้องตั้งสัจจะอธิษฐาน ตั้งมั่นในใจว่า เมื่อเรียนเก่งแล้ว ดีแล้ว ความรู้ความเก่งที่ได้ บ่ใช่เอาไปทำร้ายคนอื่น แต่เอาป้องกันตัวเก่า ในคำขึ้นครู บางทีก็มีแข่งคำคำด้วยก็มี ถ้าเอาความรู้ความเก่งที่ได้ ไปทำปดี เฮาก็จะตายจากความรู้ความเก่งของเฮา ตายด้วยคมหอกคมดาบ การสอนความรู้แบบเก่า พุง่าย ๆ ความรู้เมื่อก่อนมีศีลธรรม มีข้อห้ามกำกับไว้ ความรู้สมัยนี้บ่มี

ความรู้ฟันดาบ มีกฎระเบียบ มีข้อห้ามเยอะ ความหมายของการฟันดาบก็มีเยอะ สมัยก่อนการฟันดาบเป็นส่วนสำคัญของชีวิตคนปกากะญอ การเรียนฟันดาบ อย่างหนึ่ง เป็นความสวยงามสวยงามแบบผู้ชาย มีความหล่อ มีเสน่ห์ สมัยก่อนผู้ชายฟันดาบเก่ง สาวก็ดูเหมือนจะชอบสักหน่อย อย่างหนึ่งเป็นความสนุกสนาน อย่างหนึ่ง สร้างเพื่อนตาย ช่วยเหลือเกื้อกูลจนตายจากกันก็มี อย่างหนึ่งเรียนป้องกันตัว สมัยก่อนพอเข้าหน้าหนาว เกียวข้าว เก็บข้าวแบกข้าวไล่หลองแล้ว คนปกากะญอก็จะออกเดินทางแะวไปนั่นไปนี่ ญาติพี่น้องอยู่ที่ไหนก็ไป เดินผ่านป่าผ่านดอย ถ้าฟันดาบเป็น ก็ป้องกันตัวเก่าได้ อันนี้เป็นการป้องกันตัวอย่างหนึ่ง

อีกอย่าง เดี่ยวนี้บ้านเฮา เจ้าหมู่เฮาก็เปลี่ยนไป ถ้าเรียนฟันดาบ ก็ต้องคิดว่า เอ !! ฟันดาบนี้จะช่วยเป็นเครื่องมือ ช่วยเหลือครอบครัวเอาอย่างใด ช่วยบ้าน ช่วยเจ้าหมู่ พี่น้องอย่างใด ที่สำคัญ ถ้าเรียนฟันดาบ ต้องศึกษาความเป็นมาของ ต้องศึกษานิทาน ศึกษาเรื่องเล่าจากคนเฒ่าคนแก่ให้เข้าใจ อันนี้จะช่วยให้เข้าใจตัวเก่ามากขึ้น การฟันดาบ โดยธรรมชาติของ ต้องรวดเร็ว ถ้าช้า ก็สู้ศัตรูบ่ได้ ต้องแข็งแรงด้วย อดทนด้วย ต้องใช้ปัญญา ใช้สมอง ใช้มือ ใช้ความเชี่ยวชาญด้วย อีกอย่างหนึ่ง มีดดาบเป็นอาวุธใช้คม ต้องคิดถึง ความหมายการฟันดาบ ต้องนำมาปรับให้เข้ากับสถานการณ์ สมัยปัจจุบันการต่อสู้กันบ่เหมือนสมัยพ่อแม่ ต้องใช้ดาบต่อสู้ในรูปแบบใหม่ บ่ใช่เอา มีดดาบมาไล่ฟันกัน แต่มีดดาบต้องอยู่ในใจ ต้องใช้ดาบให้เป็น ใจจะคมเหมือนดาบได้อย่างไร

การฟันดาบ เป็นวัฒนธรรมของปกากะญอ อันนี้ต้องสืบทอดไว้ ถ้าบ่สืบทอดวัฒนธรรมตัวเก่า อย่างนี้เป็นปัญหา สำคัญด้วย บ่มั่นใจตัวเอง ถ้าคนบ่มั่นใจตัวเอง ก็ทำอะไรไปเรื่อยไปเทื้อย (ทำอะไรอย่างไม่มีสติ) ดาบมีจิตวิญญาณ มีความเชื่อเป็นสิ่งสูงสุด ต้องเชื่อมั่นต่อการเรียนเรื่องฟันดาบ ต้องเคารพดาบ เคารพครู ว่าไปแล้ว มีดดาบเป็นวิญญาณของเฮา ถ้าเฮาฟันดาบเก่ง แต่บ่เชื่อมั่น บ่เคารพดาบ บ่เคารพครู คุกด้วย คนอย่างนี้เก่งฟันดาบ เก่งจนบ่มีใครสู้ ก็บ่มีความหมาย ที่สุดแล้ว ต่อสู้แพ้แน่นอน แพ้ตั้งแต่ยังบ่ฟันแล้ว แพ้ใจตนเอง

การเรียนพินดาบ ต้องเชื่อว่า เมื่อเรียนแล้ว เขาเดินไปข้างหน้า คน ๓๐ คนจะมาช่วยเหลือ คนอีก ๕ คน จะมาช่วยข้างหลัง ถ้าเชื่อมั่นอย่างนี้ เขาต้องเรียนให้ดี เรียนให้เก่ง เหมือนขึ้นต้นไม้ ต้องขึ้นให้ถึงยอด ขึ้นให้สูงที่สุด บังคับขึ้นครั้ง ๆ กลาง ๆ แล้วก็กระโดดลง ทำอย่างนี้ ต้องคิดอย่า ตัวเก่า อยากรู้คนอื่น อยากรู้เพื่อนที่เรียนด้วยกัน เพื่อนก็กินนอนเหมือนเขา เรียนได้ แต่เขาเรียนไม่ได้ อันนี้บ่ถูกแล้ว ชีวิตบนโลก ต้องเรียนรู้ ต้องศึกษา อันนี้เป็นอย่างหนึ่ง อีกอย่างหนึ่ง ความรู้ก็เหมือน มิดดาบ ต้องคม ถ้ามีความรู้คมเหมือนมิด ใจต้องมั่นคง ต้องตั้งใจให้ดี ที่สำคัญต้องใจดี ใจบ่ชั่ว บ่คิดเอาเปรียบคนอื่น รู้แบ่งปันให้คนอื่น ต้องดูแลแม่มา้ย ดูแลลูกกำพร้า อันนี้สำคัญ ถ้ามีใจมันใจดี บ่มีความรู้ ก็ไปบ่รอด ถ้ามีความรู้ บ่มีใจมันใจดี ก็ไปบ่รอด สองอย่างนี้คู่กัน เมื่อมีความรู้ แต่ใช้ความรู้ด้วยความโกรธ ด้วยความรุนแรง ทำร้ายคนอื่น เจ็บก็มี แขนขาหักก็มี อย่างนี้บ่ถูกแน่นอน ต้องใช้ความรู้อย่างมีสติ บ่ใช้ใช้ด้วยอารมณ์ ใช้ความรู้ด้วยอารมณ์ อย่างนี้ใช้ความรู้บ่ถูก ต้องให้รู้จักยับยั้งการใช้อารมณ์ของตน เรื่องอย่างนี้เกี่ยวข้องกับเรื่องอื่นอีก อย่างเรื่องกินเหล้ากินยา บางทีถ้ากินเหล้ากินยา เมาจนบ่มีสติ ใช้ความรู้ทำร้ายคนอื่นได้ง่าย เป็นอย่างนี้ ก็จะกลายเป็นคนบ่ดี เป็นคนเกร เป็นคนบ่มีความเป็นธรรม สุดท้ายมีความรู้แล้ว แต่คนอื่นก็บ่เคารพบ่นับถือ

ความรู้แหลม คมกว่ามิดดาบ ความรู้อยู่ในใจเขา ลวดลายของความรู้มีมาก ถ้าโมโหด้วย ใช้ความรู้ด้วย อย่างนี้ก็เหมือนพินดาบที่มีสติแล้ว พินไปด้วยอารมณ์ อย่างนี้ คนอื่นเจ็บแน่นอน ที่หลังเขาก็จะเจ็บด้วย คนอื่นเห็นลวดลายเขา บ่จับท่าบ่จับทาง ก็พินเขาเหมือนกัน ถ้าเขาพินดาบ อย่างมีสติ พินอย่างใช้ปัญญา กำหนดลวดลายให้ดี บ่ใช้อารมณ์ พินอย่างไร พินที่ไหนเมื่อใด ใครก็บ่รู้ ใครก็เก้งลวดลายบ่ได้ อย่างนี้เขาก็ชนะได้ คนอื่นก็ยอมรับด้วย ถ้าเขาโมโหด้วย ใช้อารมณ์ ด้วย มีความรู้แล้ว มีมิดดาบแล้ว อวดว่า ตัวเองเก่ง ตัวเองมีความรู้ เอาความรู้ไปไล่พินคนอื่น อันนี้ ใช้ความรู้ที่รุนแรง ใช้ความรู้บ่ถูก ใช้ความรู้บ่มีคุณธรรม บ่มีศีลธรรม เกิดปัญหาแน่นอนคนที่ถูกพิน ถ้าเจ็บ ก็ต้องแก้แค้น ถ้าตาย ญาติพี่น้องก็แก้แค้น ถ้าเป็นอย่างนี้ แน่แน่นอน เขาอยู่ที่ไหนก็หาความสุขบ่ได้ กลัวคนอื่นจะมาทำร้ายเขา อันนี้มีความรู้แล้วก็ยังฉลาดบ่ยาว

ความรู้เรื่องพินดาบ เขาเอามาสอนในโรงเรียนด้วย สอนเด็ก ป. ๕ ป. ๖ เด็ก ป. ๔ ก็มีบ้าง เด็กก็พอใจ เด็กคนใดที่ทำบ่ได้ ทำบ่เก่ง เขาก็ให้ฝึกกับเด็กที่เก่ง ให้เด็กที่เก่งรับผิดชอบสอนเด็กที่ บ่เก่ง ให้ไปทำที่ไหนก็ได้ พอเขาทำอย่างนี้ ตั้งไว้ ๖-๗ วัน กลับไปคู่อีกที ทุกคนทำได้หมดเลย เขา สอนไป ๑ ปี เดียวนี้เด็กหลายคนเก่งใช้ได้ ความประพฤติก็ใช้ได้ เขาคิดว่าอันนี้สำคัญ ถ้าเขา ต้องการให้ลูกหลานเป็นคนดี แน่แน่นอนที่สุด เขาต้องเข้าไปสอนที่โรงเรียน สอนให้ลูกหลานเขารัก หมู่บ้าน รักพ่อแม่ รักเผ่าพันธุ์ บ่ต้องอายตัวเก่า บ่ต้องอายว่าตัวเก่าเป็นคนปกากะญอ ถ้าหมู่เขาทำ อย่างนี้ได้ ต่อไปปัญหาเด็ก ปัญหาเยาวชน ก็ป้องกันได้

13. หลักสูตรท้องถิ่น : ศีลธรรม และโรงเรียนของหมู่บ้าน

เรื่องเรียนหนังสือ เรื่องการศึกษา สมัยก่อนบ่ทันได้คิดนึกเท่าใด คิดว่าเด็กไปโรงเรียน ไปเรียนหนังสือแล้วจะดี จะฉลาดขึ้น จริง ๆ แล้ว บ่เป็นอย่างนั้น เด็กไปโรงเรียนแล้วยุ่งมาก วุ่นวายไปหมด โรงเรียนก็ดี มหาวิทยาลัยก็ดี ระบบการศึกษาทั้งหมด ถ้าบ่ปฏิรูป บ่เปลี่ยนแปลง ต่อไปคือที่สร้างปัญหา บ่ได้ช่วยแก้ปัญหา ถ้าพูดง่าย ๆ คิดว่าปัญหาที่เกิดขึ้นทุกวันนี้ คนทำร้ายกันก็ดี ขัดแย้งเรื่องอำนาจ เรื่องทรัพยากร เรื่องพวกนี้การศึกษามีส่วนสำคัญ ส่วนหนึ่งก็ดี ส่วนที่บ่ดีก็มี ส่วนที่บ่ดีอยู่แล้ว การศึกษาที่มีอยู่ ในระดับโลกด้วย โรงเรียนด้วย มหาวิทยาลัยด้วย สอนให้คนที่ฉลาดอยู่แล้ว คนที่คืดอยู่แล้ว กลายเป็นคนฉลาดสั้น ๆ สอนคนคืดเป็นคนบ่ดี

เรื่องโรงเรียน สมัยก่อนชาวบ้านบ่สนใจ บ่ได้เข้าไปใกล้โรงเรียน ครูจะสอนอะไร พ่อแม่ของนักเรียนก็ไม่ว่า พ่อแม่ของนักเรียนทำมาหากินอะไร ครูก็ไม่ว่า พ่อเด็กไปโรงเรียน ครูก็สอนไปทางหนึ่ง พอกลับมาบ้าน พ่อแม่ก็สอนไปทางหนึ่ง เด็กนั่งจริง ๆ ปัญหาที่เกิดขึ้น เด็กในหมู่บ้านเริ่มเกร บ่เชื่อฟังพ่อแม่ บ่เชื่อฟังคนเฒ่าคนแก่ อยากทำอะไรก็ทำ อยากกินอะไรก็กิน กินยาบ้ายาบอ ชาวบ้านเห็นบ่ได้การ ก็ไปปรึกษากับครูใหญ่ คิดต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง คุยกันไปคุยกันมาหลายเดือน ก็เริ่มทำเป็นหลักสูตรท้องถิ่น ครูใหญ่จัดเวลา ให้ชาวบ้านไปสอนในโรงเรียน จัดให้วันพุธ ช่วงเช้า พอได้เวลาชัดเจน หมู่เขาก็แบ่งกัน คนที่ชำนาญเรื่องไหน ก็ไปสอนเรื่องนั้น คนรู้เรื่องป่าก็สอนเรื่องป่า คนที่จักสานเก่งก็ไปสอนจักสาน คนที่ทอผ้าเก่งก็ไปสอนทอผ้า คนที่ชอคนที่เล่นดนตรีเก่ง คนที่ฟันดาบเก่ง ก็ไปสอน การศึกษาแบบนี้เขาคิดว่า อนาคตของเด็กต้องมีสองทาง ทางหนึ่งคือ ต้องรู้สถานการณ์ใหม่ ๆ ต้องเรียนรู้สิ่งใหม่ ๆ ทางหนึ่งคือ ต้องรู้ของเก่าด้วย ต้องรู้ดนตรีของตัวเอง ต้องมีการจัดการดูแลป่าของตนเองด้วย เป็นอย่างนี้

อย่างเขาสนใจเรื่องป่า เรื่องความเชื่อ เรื่องวิญญาณ เขาก็ไปสอนเด็ก ๆ ในเรื่องที่เขาสอนใจพอทำได้สามปีแล้ว รู้สึกว่าดี เด็กนี้บางครั้ง ก็เป็นนักเรียนของครู อีกวันหนึ่งพ่อตัวเองก็มาสอน เดี่ยวคนนั้นมาสอน เดี่ยวคนนี้มาสอน พอเป็นอย่างนี้ อากาของเด็กรู้ ก็เปลี่ยนแปลง บ่ว่าให้พ่อแม่เหมือนเมื่อก่อน คือ เด็ก ๆ เรียน บ่ขาดจากพ่อแม่ บ่ขาดจากคนเฒ่าคนแก่ บ่ขาดจากครอบครัว มีเรื่องคุยกันเยอะแยะ พ่อแม่ก็รู้เรื่องของลูก ลูกก็รู้เรื่องของพ่อแม่ การศึกษาเป็นอย่างนี้ ก็สร้างความสุขให้กับเด็กด้วย ให้กับพ่อแม่ด้วย ให้กับหมู่บ้านด้วย เมื่อก่อนนี้ เด็ก ๆ ไปเรียนหนังสือ ขาดจากพ่อแม่เลย พอกลับมาอยู่บ้าน อยู่กับพ่อแม่ ก็บ่คุยกันเลย คุยกันบ่ได้เลย เด็ก ๆ เรียนหนังสือ คิดว่าตัวฉลาด พ่อแม่โง่ คุยกันบ่รู้เรื่อง บ่รู้จะคุยอะไรกัน ถ้ามไปพ่อแม่ก็บ่รู้เลย พ่อแม่ก็เดือดร้อนไปแบบหนึ่ง ลูกก็เดือดร้อนไปอีกแบบหนึ่ง ต่างคนต่างเดือดร้อน เลยบ่เข้าใจกัน ปัญหาอย่างนี้ ชาว

บ้านต้องเข้าไปจัดการศึกษา ไปสอนที่โรงเรียน ที่บ้านหนองเต่าสอนผ่านไปหนึ่งรุ่นแล้ว สอนแค่เด็ก ป.๕ กับ ป. ๖ ชั้นเล็กกว่านี้ บ่ได้สอน กำลังคนของหมู่บ้านมีน้อย เขาทำอะไร ต้องพิจารณา กำลังด้วย บางทีสอนเด็กเล็ก ก็บ่ใช่ง่าย ต้องคิด ต้องมีวิธีอีกอย่างหนึ่ง

การที่ชาวบ้านไปสอนเด็กในโรงเรียน แน่นนอนเมื่อเริ่มต้นใหม่ โรงเรียนเขาบ่เห็นด้วย แต่ชาวบ้านต้องทำ เป็นปัญหาของชาวบ้าน ปัญหาหมู่บ้าน ปัญหาเผ่าพันธุ์ บ่ทำบ่ได้ ชาวบ้านต้องอดทน ถึงวันนี้โรงเรียน ก็พอใจ เรื่องของหมู่บ้าน เรื่องของเผ่าพันธุ์ เป็นเรื่องเฉพาะ ครูสอนบ่ได้ เอาง่าย ๆ เมื่อเข้าไปในป่า ป่าแต่ละชนิด แต่ละพื้นที่ สิ่งที่มีในป่า จะบ่เหมือนกัน ป่าบ้านหนองเต่า ก็บ่เหมือนป่าที่แม่แจ่ม ถิ่นใครถิ่น เรื่องคนตรี แต่ละเผ่า ก็เล่นบ่เหมือนกัน แม่น้ำ ก็อนหินแต่ละที่ แต่ละอันก็บ่เหมือนกัน ธรรมชาติเป็นอย่างนี้ ชาวบ้านต้องเป็นครูด้วย ที่สำคัญ ต้องสอนเรื่องที่เห็นจริง ๆ เห็นชัด ๆ อย่างสอนเรื่องป่า สอนเรื่องคันไม้ คนที่สอนต้องพาเด็กไปตากแดดสัก ๒ ชั่วโมง คุ้ยไปเรื่อยไปเรื่อย แล้วก็พาไปอยู่ใต้ร่มไม้ ที่นี้ก็ถามเด็กว่า อยู่กลางแดด รู้สึกอย่างไร อยู่ใต้ต้นไม้ รู้สึกอย่างไร พอทำอย่างนี้ เด็กรู้ตัวเองเลย บ่ต้องอธิบายก็ได้ เด็กอธิบายคนเดียว แย่งกันอธิบายด้วย สอนแบบนี้ คนสอนทำหน้าที่สรุปก็พอแล้ว บ่ต้องไปพูดหยั่งน้ก เด็กก็รู้ว่า ถ้ามีต้นไม้แล้วดี บ่มีต้นไม้บ่มีป่า แย่แน่นอน แค่ว่าตากแดด ๒ ชั่วโมงก็รู้แล้ว

ถ้าจะให้ดี การเรียนของเด็กต้องไปกับชีวิตของครอบครัวด้วย ชาวบ้านทำไร่ทำนา ถึงหน้าทำไร่ทำนา โรงเรียนก็ปิด เด็กก็ไปทำนา ไปช่วยพ่อแม่ อย่างนี้ก็ให้คะแนนด้วย เป็นวิชาหนึ่ง ถ้าทำได้อย่างนี้ก็ดี เรื่องอย่างนี้ต้องค่อย ๆ คุ้ยกับครูให้เข้าใจ ระยะเวลาอาจจะทำได้ ตอนนี้ครูก็เข้าใจบ้างนิดหน่อย ก็เปลี่ยนเวลาเรียนให้ชาวบ้านมากขึ้น อย่างเรื่องป่า พอถึงเวลาเขาสอน นักเรียนก็ไปเรียนในป่า สอนในป่า ครูก็ไปกับเขา ช่วงหลัง ๆ พอครูมีข้อมูลแล้ว ครูก็เข้าใจเป็นอย่างนี้ เขาก็เรียนรู้ ครูก็เรียนรู้ เด็กนักเรียนก็เรียนรู้ เป็นการเรียนรู้ด้วยกัน ในที่สุดก็รู้ว่า เปลี่ยนเวลาเรียนได้แล้ว เรื่องนี้ต้องคุ้ยกัน ต้องลองทำดู มีปัญหาที่ ก็ช่วยกันแก้ อย่างเรื่องทอผ้าของแม่บ้าน ตอนแรกครูก็กำหนดว่า ต้องมีชั่วโมงอย่างนั้น ชั่วโมงอย่างนี้ ต้อง ๒ ชั่วโมง ๓ ชั่วโมง แม่บ้านก็บอกว่าเรื่องทอผ้านี้ นึกว่าจะใช้เวลาสามชั่วโมง ทำไปแล้ว ทำบ่ได้ แซ่ฝ้ายก็ชั่วโมงหนึ่ง กำหนดเวลาตามที่ครูบอกบ่ได้ งานทอผ้าต้องทำไปเรื่อย ๆ ทำเป็นวัน ทำไปก็คุ้ยกับครูไป ครูเห็นแล้ว ก็เข้าใจเหมือนกัน ครูบ่เคยเห็น บ่เคยเรียน ถ้างบเห็น บ่เข้าใจ

ชาวบ้านไปสอนที่โรงเรียน ก็มีปัญหเหมือนกัน บางอย่างเป็นงานผู้หญิง เด็กผู้ชายก็บ่เรียนบ่ได้ บางอย่างเป็นงานเด็กผู้ชาย ผู้หญิงก็เรียนบ่ได้ อันไหนที่เรียนด้วยกันบ่ได้ ก็แยกสอนเลย งานผู้ชายบางอย่างนี้ จะสอนเฉพาะเด็กผู้ชาย ผู้ชายจะสอนผู้ชาย ผู้หญิงจะสอนเด็กผู้หญิง ทำอย่าง

นี่ดูแล้วก็เข้าท่าเหมือนกัน เป็นการเรียนรู้ไปในตัว เขาสอนที่โรงเรียนมาสองปีนี่ บางอย่างนี้ เด็กทำเองได้เลย หลายกลุ่ม เด็กอายุ ๑๗-๑๘ บางคนนี่ทอผ้าสวยเลย ทอเก่งด้วย สามวันทอได้ผืนหนึ่งแล้ว เรื่องเย็บผ้า ก็มีหลายแบบ แบบนั้นใช้ในเวลานั้น แบบนี้ใช้ในเวลานี้ เด็กก็เรียนรู้ได้ เย็บผ้าเป็นวัฒนธรรมชาวบ้าน เน้นทอผ้าทำยากด้วยซ้ำด้วย อันนี้บ่เหมือนคนในเมือง เป็นวัฒนธรรมซื้อ ซื้อลูกเดียว บ่เย็บแล้ว บ่ทอแล้ว เสียเวลา

เมื่อ ๒-๓ วันก่อน นักเรียนโรงเรียนบ้านกาดเป็นโรงเรียนมัธยม ๑๐๐ กว่าคน มาเข้าค่ายอนุรักษ์ที่บ้านหนองเต่า ครูให้ชาวบ้านหนองเต่าสอนเรื่องการอนุรักษ์ หมู่เฮาก็พานักเรียนทั้งหมดไปทำแนวกันไฟเลย ทำได้ประมาณ ๕ กิโลเมตร เด็กได้ปฏิบัติจริง เด็กรู้ว่าการอนุรักษ์ทำอย่างไร การทำแนวกันไฟก็เป็นการอนุรักษ์อย่างหนึ่ง เมื่อกลับมาที่พักแล้ว เขาก็มาสรุปให้ฟัง การอนุรักษ์มีหลายแบบ การตัดต้นไม้ก็อย่างหนึ่ง การปล่อยให้ต้นไม้ขึ้นก็อย่างหนึ่ง การทำไร่หมุนเวียนก็อย่างหนึ่ง เรื่องไร่หมุนเวียน อันนี้ต้องอธิบายละเอียด ไร่หมุนเวียนบ่ใช่ทำลายป่า แต่เป็นการอนุรักษ์แบบหนึ่งจากนั้นก็แลกเปลี่ยนสอบถาม เขาให้เด็กดูวิดีโอแล้วถามคุยกัน มีพิสูจน์น้ำด้วย พิสูจน์ป่าด้วย ในน้ำมีแมลงอะไร มีสัตว์อะไร ในป่ามีสัตว์ มีแมลง มีพืชอะไร ชาวบ้านหนองเต่า ๗-๘ คน ต้องมาเป็นวิทยากรสอนนักเรียนด้วย อันนี้ชาวบ้านก็ดีใจเล็กน้อย ได้สอนคนอื่น เรื่องนี้ก็สำคัญ ถ้าเปิดโอกาสให้ชาวบ้านมีความสำคัญ ชาวบ้านก็พัฒนาตัวเก่าได้

อย่างเรื่องสอนนักเรียน เมื่อพานักเรียนไปดูพื้นที่ บางแห่งก็ต้องให้ชาวบ้านเป็นคนเล่า อย่างเช่นที่กว๊าดอย ตรงนี้เมื่อ ๒๐-๓๐ ปีก่อนเป็นป่าหญาคา เดี่ยวนี้ เป็นป่าใหญ่แล้ว พอเห็นอย่างนี้ นักเรียนก็เข้าใจการจัดการป่าอย่างยั่งยืน เข้าใจการอนุรักษ์มากขึ้น คิดว่า พื้นที่ป่าใกล้บ้านกาดก็ต้องอนุรักษ์เหมือนกัน เขากำลังพยายามอยู่ ป่าที่นั่น พื้นที่คนเมืองตัดมากเกินไป คงพื้นที่ซ้ำพอดูตัดไม้เอ ไม้บี ไม้ซี เหลือแต่ไม้ดี อันนี้พื้นที่ฟูยากแน่นอน ไม้ดีเป็นไม้เล็ก ๆ ถ้าจะว่าไปแล้วก็เหมือนเด็กที่เป็นโรค ถ้าจะให้แข็งแรง ต้องดูแลรักษาเยอะ บ่เหมือนป่าบ้านเฮา ทิ้งไว้ ๑ ปี ๒ ปี ก็ฟื้นคืนได้ดี แต่พื้นที่คนเมือง ไร่ป่า ไร่หมดเลย ไม้อะไรก็ใช้ ต้นเล็กก็ใช้ ต้นใหญ่ก็ใช้ อย่างนี้แน่นอน ป่าฟื้นคืนบ่ทัน ต่อไปก็จะเป็นทะเลทราย คนกำลังสร้างทะเลทราย ถ้าอย่างนี้เรื่องใหญ่ ถ้าใจคนคิดสร้างทะเลทราย ต่อไปปัญหาทรัพยากร บ่ใช่เรื่องเล็กแล้ว ต้องสร้างคนรุ่นใหม่

ที่ผ่านมา ลูกหลานเฮา มอบให้ครูดูแล มอบให้โรงเรียนดูแล เอาไปเอามาที่เป็นปัญหา วันนี้ต้องคิดแล้ว ลูกหลานเฮาให้ครูดูแล ๑ ส่วน หมู่เฮาต้องช่วยกันดูแลอีก ๒ ส่วน อย่างเช่นการเอาเยาวชน เอนักเรียนไปช่วยกันทำแนวกันไฟ อันนี้ความคิดเรื่องท้องถิ่น ความคิดเรื่องป่าก็เกิดขึ้น อย่างเรื่องไร่หมุนเวียน เด็กก็ได้เรียนรู้ ครูที่ไปด้วยก็เรียนรู้เรื่องไร่หมุนเวียนเหมือนกัน เมื่อก่อน

ครูก็มองไรรูมนเวียนแบบหนึ่ง เมื่อได้เห็นได้แลกเปลี่ยน ได้เรียนรู้ไรรูมนเวียนอย่างละเอียด ครูก็มองอีกแบบหนึ่ง สอนแบบนี้เด็กก็สนุก ครูเองก็สนุก ที่สำคัญเด็กกับพ่อแม่ บ่ห่างออกจากกัน

สอนอย่างนี้ สอนเรื่องวัฒนธรรม สอนเรื่องชีวิตพ่อแม่ เด็กเปลี่ยนแปลงชัด อย่างสอนเด็กชั้น ป. ๕-ป. ๖ ที่โรงเรียนหนองเต่า เมื่อก่อนเด็กคนหนึ่ง บ่เชื่อฟังใคร เกเรมากเลย เขาก็สอนภูมิปัญญาของปกากะญอ ๑๐ ข้อ แล้วอธิบายความหมายให้เด็กฟัง สอนทั้งห้อง บ่ใช้สอนคนเดียว พอกลับไปสอนอีกที เด็กนี้เปลี่ยนนิสัยเลย สังเกตได้ เมื่อก่อนเด็กคนนี้ไปเรียนที่อื่น ที่โรงเรียนในเวียง พอย้ายมาเรียนที่นี่ ก็มาแบ่งพรรคพวก ยกหมู่จะตีกัน หลอกคนนั้นตีคนนี้ หลอกคนนี้ตีคนนั้น ทำตัวเป็นหัวหน้ากลุ่ม ทำตัวนักเลง ครูก็ใช้ความนักเลง ใส่เพื่อนด้วย ใส่ครูด้วย บ่กลัวครู ตีก็บ่กลัว พอสอนบัญญัติ ๑๐ ข้อของคนปกากะญอ เด็กเข้าใจแล้ว เด็กนี้ก็เปลี่ยนนิสัย รู้เลย บ่ทะเลาะเจ้าหมู่ บ่แบ่งพรรคพวก เลิกขโมยของ ที่โรงเรียนก็บ่เอา ที่บ้านเขาก็บ่เอาด้วย

บทที่ ๘

บทส่งท้าย : ความรู้ท้องถิ่น การสร้างพื้นที่ทางสังคม และอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์

1. ความรู้, ความคิด และการสร้างพื้นที่ทางสังคม

การพิจารณาสิ่งที่เรียกว่า “ระบบคิด” หรือ “ความคิด” คงไม่ใช่เรื่องง่ายหากจะพิจารณาอย่างแยกส่วน จากสิ่งที่เรียกว่า “ความรู้” แม้ว่าความคิดและความรู้จะไม่ใช่อะไรเดียวกัน แต่ก็ยังเป็นสองสิ่งที่สัมพันธ์กันอย่างแยกไม่ออก สิ่งที่เรียกว่า “ความรู้” โดยเฉพาะ “ชุดความรู้” ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องใดเรื่องหนึ่งนั้น ย่อมจะมีระบบคิด (episteme) เป็นพื้นฐานมากมาย ในชีวิตของเรา น้อยครั้งมากที่เราจะคิด หรือตั้งคำถามว่า ความคิดคืออะไร ? หรือ ความรู้คืออะไร ? โดยปรกติเรามักจะเรียน/สอน เชื่อฟังและปฏิบัติตาม “ความรู้” ในแต่ละอย่างแต่ละเรื่อง อย่างว่านอนสอนง่าย หากจะไม่ยอมรับ หรือต่อต้านขัดขืน (resistance) ก็ไม่ใช่การไม่ยอมรับ/ต่อต้านขัดขืน ที่ตั้งคำถามต่อสิ่งที่เรียกว่า “ความรู้” แต่เรามักจะต่อต้านขัดขืน ต่อการใช้อำนาจหน้าที่ ซึ่งเราคิดว่า มีสาเหตุจากโครงสร้างทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง วัฒนธรรมที่ไม่เท่าเทียมกันมากกว่า

ในช่วงชีวิตที่ผ่านมาของเรา อาจจะกล่าวได้ว่า น้อยครั้งอีกเช่นกัน ที่เราจะให้เวลากับการตรวจสอบและมุ่งหาคำตอบอย่างจริงจังว่า ความรู้คืออะไร ? หรือ ความหมายของความรู้ นั้น เป็นอย่างไร ? มากไปกว่านั้น เรามักจะสรุป (หรืออย่างน้อยก็คิดว่า) ความรู้ที่เราได้รับรู้ เเล่เรียน และถูกสั่งสอน ทั้งจากพ่อแม่ ครอบครัว โรงเรียน มหาวิทยาลัย และสถาบันทางสังคม ฯลฯ เป็นสิ่งที่มีคุณค่าปราศจากค่านิยมและความลำเอียง หรือมีความถูกต้องและเป็นกลางแล้ว โดยเรามักให้เหตุผล (หรืออ้าง) ว่า ถ้าความรู้ นั้นจะไม่กลาง ก็เพราะผู้ที่นำความรู้ นั้นไปใช้ในทางที่ไม่เป็นกลาง

แต่หากพิจารณาให้ลึกลงไปแล้วจะพบว่า “ความรู้” กลับมีใช้สิ่งที่มีความบริสุทธิ์และเป็นกลางตามที่เราคิดและเข้าใจ ตรงกันข้าม สิ่งที่เรียกว่า “ความรู้” กลับเป็นข้ออ้างเพื่อเปิดโอกาส/สร้างสิ่งที่เรียกว่า “ความชอบธรรม” (legitimacy) ในการใช้อำนาจที่ฝ่ายหนึ่งกระทำกับอีกฝ่ายหนึ่งเสมอ ยกตัวอย่างเช่น ความรู้เกี่ยวกับการประเมินผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อม และด้านสังคม ซึ่งนัยยะสำคัญที่ลึกลงไปแล้ว ความรู้ดังกล่าวก็คือ การเปิดโอกาส/สร้างความชอบธรรม ให้รัฐและทุน สามารถดำเนินการก่อสร้างโครงการขนาดใหญ่ได้ แม้ว่าโครงการก่อสร้างนั้น อาจจะมีผลกระทบต่อสังคม/ชุมชน และทรัพยากรธรรมชาติ จนไม่สามารถประมาณมูลค่าได้ แต่โดย “กระบวนการขจัดเกลา” ของความรู้ ในที่สุดก็ดูเหมือนว่า ผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการก่อสร้าง และ

หลังจากการก่อสร้าง จะสามารถควบคุมป้องกัน และแก้ไขได้ทุกอย่าง หรือในกรณีความรู้เกี่ยวกับการจัดชั้นคุณภาพลุ่มน้ำ ที่จัดแบ่งพื้นที่ลุ่มน้ำเป็นลำดับชั้นต่าง ๆ คือ ลุ่มน้ำชั้น ๑, ๒, ๓, ๔, และ ๕ พร้อมกับกำหนดคุณสมบัติ และควบคุมการใช้ประโยชน์ในลุ่มน้ำแต่ละประเภทให้แตกต่างกันไป เช่น ลุ่มน้ำชั้น ๑ ห้ามกระทำการใด ๆ ในพื้นที่นั้นโดยเด็ดขาด แม้ว่ากลุ่มชาติพันธุ์ที่ตั้งถิ่นฐานในเขตป่า ทำมาหากินในบริเวณนั้นมานานหลายชั่วอายุคน แต่หากพื้นที่ป่าบริเวณนั้น ถูกกำหนดให้เป็นเขตพื้นที่ลุ่มน้ำชั้น ๑ หรือถูกประกาศเป็นเขตอุทยานแห่งชาติ พื้นที่นั้นก็ไม่สามารถตั้งถิ่นฐานทำกินได้ ข้อเสนอสำคัญคือ ต้องเคลื่อนย้ายกลุ่มคนเหล่านั้นออกไป ปรากฏการณ์นี้ชี้ให้เห็นว่า “ความรู้” เกี่ยวกับการจัดชั้นคุณภาพลุ่มน้ำ จึงไม่ได้หมายความว่า การอนุรักษ์หรือไม่อย่างไร หากแต่เป็นเทคนิคของอำนาจที่เปิดโอกาส / สร้างความชอบธรรมให้หน่วยงานของรัฐ สามารถใช้อำนาจเหนือทรัพยากรในฐานะทรัพย์สินของรัฐ เท่านั้น

แม้ว่าความรู้และอำนาจจะไม่ใช่อะไรเดียวกัน แต่การพิจารณา “ความรู้” ก็ไม่สามารถพิจารณาอย่างแยกส่วนจาก “อำนาจ” ความรู้ไม่ได้อยู่นอกอำนาจ หากเป็นสองสิ่งที่สัมพันธ์กันจนดูเหมือนไม่แยกส่วนออกจากกัน หรืออาจกล่าวได้อีกอย่างหนึ่งว่า “ความรู้” ก็คือ รูปแบบหนึ่งของอำนาจ ที่ถูกขัดเกลากลายสะอาด และดูเหมือนว่ามีความสำคัญสูงสุด มากกว่าชีวิตของมนุษย์ก็ว่าได้¹ โดยความหมายดังกล่าว สิ่งที่เราเรียกว่า “ความรู้” จึงไม่สามารถวิเคราะห์ได้ว่า บริสุทธิ์/ไม่บริสุทธิ์ เป็นกลาง/ไม่เป็นกลาง หรือไม่อย่างไร หากแต่ต้องวิเคราะห์ว่า “ความรู้” นั้น เปิด/สร้างโอกาสให้ฝ่ายหนึ่งอ้างความชอบธรรม เพื่อใช้อำนาจกระทำกับอีกฝ่ายหนึ่ง หรือไม่อย่างไร และลึกลงไปมากกว่านั้น ก็จะเป็นการพิจารณา “ความรู้” ในแง่มุมของความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ที่มีความหมายเกี่ยวข้องกับความเป็นผู้กระทำ (subjectivity) หรือการกระทำให้ตนเองเป็นผู้กระทำ (subjectification) ซึ่งในแง่มุมดังกล่าว สิ่งที่เราเรียกว่า “ความรู้” ไม่เพียงเป็นข้ออ้างสำหรับสร้างความชอบธรรม ในการกระทำให้ตนเองเป็นผู้กระทำเท่านั้น หากยังกำหนด/สร้างความอาจจะเป็น/ความเป็นไปได้ (probability/possibility) ในการกำหนดทิศทางการกระทำของคนอื่นด้วย

¹ ดังกรณี การอ้างความชอบธรรมจาก “ความรู้” เกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ในรูปแบบการประกาศเขตอุทยานแห่งชาติ ซึ่งดำเนินการอพยพโยกย้ายกลุ่มชาติพันธุ์ที่ตั้งถิ่นฐานในเขตป่า ออกจากเขตอุทยานแห่งชาติ เช่น การอพยพชาวเมี่ยน (เย้า) ถั่ว และลีซู ในเขตอุทยานแห่งชาติดอยหลวง ให้ลงมาอยู่ที่บ้านผาซ้อ อ. วังเหนือ จ. ลำปาง หรือกรณี การอพยพชาวม้ง อาข่า มูเซอ ในเขตอุทยานแห่งชาติแม่วงก์ ให้ลงมาอยู่ในเขต อ. คลองลาน จ. กำแพงเพชร เป็นต้น หรือในกรณี การปิดกั้นการบริการขั้นพื้นฐานในการดำรงชีวิต เช่น การห้ามปรับปรุงเส้นทางคมนาคม ห้ามปรับปรุงที่พักอาศัย ยกเลิกการบริการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ฯลฯ ที่เกิดขึ้นกับชาวล่าหู่ และชาวกะเหรี่ยงบ้านหลังเมือง ต. ม่อนจอง อ. อมก๋อย จ. เชียงใหม่ ในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดอยม่อนจอง และชาวมี่ยน บ้านห้วยกอก บ้านสะนามเหนือ บ้านสะนามใต้ ต. ผาช้างน้อย อ. ปง จ. พะเยา เป็นต้น

ในบริบทของโครงสร้างของอำนาจอันสลับซับซ้อนของราชาธิปไตยใหม่ ที่สามารถทำให้ความเป็นปัจเจกบุคคลเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และความเป็นปัจเจกบุคคลนั้น ก็ยังถูกทำให้มีลักษณะบางประการในรูปแบบใหม่ และยอมรับชุดแบบแผนของโครงสร้างของอำนาจอันเฉพาะเจาะจงนั้น ลักษณะดังกล่าว จึงเป็นเรื่องของ “ความสัมพันธ์เชิงอำนาจ” ที่เกี่ยวข้องกับ “ความเป็นผู้กระทำ” ของปัจเจกบุคคล แน่นอนสิ่งที่เรียกว่า “ความเป็นผู้กระทำ” ไม่ใช่สิ่งที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง หรือเกิดขึ้นอย่างไม่มีเป้าหมาย ตรงกันข้าม “การกระทำตนเองให้เป็นผู้กระทำ” ก็คือ การตอบโต้/ต่อต้านกับอำนาจที่พยายามทำให้ฝ่ายหนึ่ง “มอบความเป็นผู้กระทำ” ให้อีกฝ่ายหนึ่ง

รูปแบบของ “ความเป็นผู้กระทำ” (subjectivity) ที่น่าสนใจรูปแบบหนึ่ง คือ การกระทำตนเองให้เป็นผู้กระทำ (subjectification) ซึ่งมีได้หมายความว่า การกระทำนั้นตกอยู่ภายใต้อำนาจและการครอบงำ ที่จะกระทำพฤติกรรมนั้นเพื่อคนอื่น แต่เป็นการกระทำเพื่อให้ตนเอง สามารถบรรลุเป้าหมายบางอย่างที่ตั้งใจไว้ การกระทำนี้จึงเป็นการกระทำตัวเอง เพื่อตอบสนองต่อตนเอง และแน่นอนว่า “การกระทำตนเองให้เป็นผู้กระทำ” นี้ มีความสัมพันธ์กับ “ความรู้” บางอย่าง ซึ่งอาจจะกล่าวได้ว่า “ตัวผู้กระทำ” รู้อยู่แก่ใจเป็นอย่างดีว่าตนเองกระทำอะไร และเป้าหมายของการกระทำนั้นเป็นอย่างไร (Rabinow, 1984 : 7-11) การพิจารณาความสัมพันธ์เชิงอำนาจในลักษณะดังกล่าว ไม่ใช่เป็นการพิจารณา “อำนาจ” ที่หมายถึงความรุนแรง การบังคับ/กำกับให้ผู้อื่นกระทำตามความต้องการของเรา หากแต่เป็นการกำหนดพื้นที่/สร้างความเป็นไปได้ (possibility) หรือทิศทางของการกระทำของคนอื่นที่ “จะกระทำ” ให้เป็นไปตามที่เราต้องการ (Dreyfus & Rabinow, 1982 : 219-221) หากพิจารณาลึกลงไปในรายละเอียด กระบวนการกระทำให้ตนเองเป็นผู้กระทำ หรือการปฏิบัติตนเป็นผู้กระทำนั้น เป็นไปไม่ได้ที่จะไม่มี “พื้นที่เฉพาะ” (spatial space) ของตน ตรงกันข้าม การปฏิบัติให้เป็นผู้กระทำ จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมี “พื้นที่ปฏิบัติการเฉพาะ” (spatial practice) หมายความว่า การกระทำใด ๆ ต้องมี “พื้นที่ว่าง” (spatial) สำหรับปฏิบัติการเฉพาะนั้น ๆ และด้วยการปฏิบัติการในพื้นที่เฉพาะในช่วงระยะเวลาหนึ่ง ในที่สุดก็จะทำให้เกิด/สร้าง “พื้นที่เฉพาะ” ของการปฏิบัติการนั้น หรืออาจจะกล่าวได้ว่า การกระทำนั้นสามารถสร้าง “พื้นที่เฉพาะ” จนทำให้ตนเองมี “ตัวตน” เป็นที่รับรู้ของกลุ่มคนในสังคม หรือในอีกความหมายหนึ่งก็คือ การช่วงชิงพื้นที่ (contesting space) ทั้งพื้นที่ทางสังคมวัฒนธรรม/พื้นที่สาธารณะ สำหรับกำหนดขอบเขตสร้าง/อธิบาย “อัตลักษณ์” (identity) ให้สังคมรับรู้/ยอมรับมากขึ้น

กรณี กลุ่มชาติพันธุ์ชาวเขาที่ตั้งถิ่นฐานที่อยู่ประเทศไทย ภายใต้ข้ออ้างถึง “การพัฒนา” พวกเขานอกจากต้องเผชิญกับ การชักนำให้ปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตแบบดั้งเดิม และผนวกกลืนให้อยู่ในระบบใหญ่แล้ว หากยังถูกนิยามความหมาย ในฐานะกลุ่มคนที่มีวิถีชีวิตแบบเร่ร่อนเคลื่อนย้าย ดัด

ไม้ทำลายป่า ผลิตและค้ายาเสพติด รวมทั้งยังเป็นภัยคุกคามต่อความมั่นคงของชาติ ขณะเดียวกัน ด้วยข้ออ้าง “การอนุรักษ์/ฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม” รัฐบาลก็ออกกฎหมายเพื่อแสดงอำนาจเหนือพื้นที่ป่าในฐานะทรัพย์สินของรัฐ สถานการณ์ดังกล่าว กลุ่มชาติพันธุ์ชาวเขา จึงสูญเสียทั้งความมั่นใจต่อ ความมั่นคงของชีวิตและครอบครัว และสูญเสียอำนาจในการกำหนดชะตาชีวิตของตนในแทบทุกทาง หรืออาจจะกล่าวในอีกความหมายหนึ่งได้ว่า ปัญหาสำคัญของกลุ่มชาติพันธุ์ชาวเขาในปัจจุบัน ไม่ใช่เพียงการแสวงหาว่าเราเป็นใคร หากยังต้องปฏิเสธการถูกนิยามความหมายว่าเราเป็นใครด้วย ในสถานการณ์ที่กล่าวมาเบื้องต้น การพิจารณา “ความคิด และปฏิบัติการของความคิด” ที่เกี่ยวข้องกับสิ่งที่เรียกว่า “การอนุรักษ์ธรรมชาติ/การพัฒนา” ของกลุ่มชาติพันธุ์ชาวเขา จึงไม่สามารถพิจารณาเพียงว่า เขาคิดอะไร หากแต่ต้องพิจารณาลึกลงไปกว่า “ความคิด” นั้น สะท้อนนัยยะสำคัญถึงอะไร และมีความหมายว่าอย่างไร

ในกรณีความคิด/ปฏิบัติการของความคิดของพะต๋จอนิ หากพิจารณาในแง่ของความสัมพันธ์ระหว่างความเป็นผู้ถูกกระทำ (objectivity) กับความเป็นผู้กระทำ (subjectivity) จากประวัติชีวิตในวัยเด็กจนกระทั่งเป็นหนุ่ม อาจกล่าวได้ว่า ชีวิตของพะต๋จอนิในฐานะผู้ถูกกระทำมาโดยตลอด หมายความว่า ช่วงชีวิตวัยเด็กของพะต๋จอนิ ไม่เพียงต้องยอมรับการกระทำของคนอื่น หรือในอีกภาษาหนึ่งก็คือ “มอบความเป็นผู้กระทำ” ให้กับผู้อื่นแล้ว หากยังกล่าวได้ว่า ถูกลดทอนความมั่นใจในความเป็นมนุษย์ด้วย ปรากฏการณ์การถูกกลั่นแกล้งจากเด็กที่โตกว่า หรือการยังชีพอยู่ด้วยการรับจ้าง และต้องอาศัยอยู่บ้านของคนอื่น ซึ่งให้เห็นถึงการเป็น “ผู้ถูกกระทำ” อย่างชัดเจนจนกระทั่งเติบโตพอที่จะเลี้ยงตนเองได้ พะต๋จอนิต้องแสดงออกด้วยการทำงานในไร่อย่างขยันขันแข็ง ยกตัวอย่างเช่นการรับจ้างขุดไร่ พะต๋จอนิพยายามทำงานมากกว่าคนอื่น ขณะเดียวกันก็รู้สึกอายในสภาพชีวิตของตน แม้กระทั่งกลับจากการรับจ้างขุดไร่มา ก็กลับตอนกลางคืนและเดินอ้อมไปด้านหลังหมู่บ้าน เพื่อหลีกเลี่ยงที่จะพบหน้าผู้อื่น ปรากฏการณ์เช่นนี้ชี้ให้เห็นถึงความไม่มั่นใจในความเป็นตัวตน หรือความมั่นใจในคุณค่าของความเป็นมนุษย์ของตนในระดับหนึ่ง

ความสัมพันธ์ระหว่างพะต๋จอนิกับผู้อื่นในหมู่บ้านเปลี่ยนแปลงไป เมื่อพะต๋จอนิมีโอกาสไปเรียนหนังสือที่โรงเรียนบ้านแม่ปอน บนดอนอินทนนท์ ต่อมาเมื่อกลับมาอยู่ที่หมู่บ้าน ด้วย “ทักษะ” การฟังพูดอ่านเขียนภาษาไทยได้บ้าง ผู้ใหญ่บ้านจึงให้มาช่วยงานที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมชุมชน เช่น อ่านหนังสือราชการในที่ประชุมของหมู่บ้าน ทำหน้าที่ล่ามให้เจ้าหน้าที่ของทางราชการ ที่มาปฏิบัติงานในหมู่บ้าน จากภาระหน้าที่ดังกล่าว จึงทำให้สถานะภาพทางสังคมวัฒนธรรมของพะต๋จอนิในชุมชนดีขึ้นบ้าง แต่ก็ไม่ได้หมายความว่า คนในชุมชนทั้งหมดจะยอมรับ ตรงกันข้าม การเข้ารับนับถือศาสนาคริสต์ นิกายโรมันคาทอลิก กลับเป็นอุปสรรคและเงื่อนไขสำคัญ ที่ทำให้ญาติผู้ใหญ่

และพี่น้องของภรรยาไม่ยอมรับพะตือ ซึ่งแม้แต่พิธีแต่งงานก็ไม่ไปร่วม อย่างไรก็ตาม ในสถานการณ์ปัญหาที่เกิดขึ้น พะตือก็ไม่ได้ทอดทิ้งหากแต่พยายามต่อสู้ เพื่อปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์ที่ไม่เท่าเทียม หรือเป็น “ผู้ถูกกระทำ” อยู่ตลอด กล่าวคือ ประมาณปี พ.ศ. ๒๕๑๓ หรือหลังจากมีครอบครัวประมาณ ๖ ปี ด้วยการอ้างถึงสิ่งที่เรียกว่า “การพัฒนา” ยกตัวอย่างเช่น การทำถนนในหมู่บ้าน และการดำเนินกิจกรรมอื่น ๆ ฯลฯ ซึ่งผู้อาวุโสหรือผู้เฒ่าผู้แก่ของชุมชนไม่ค่อยเห็นด้วย พะตือก็ย้ายที่ตั้งบ้านเรือนของตนมาตั้งในพื้นที่แห่งใหม่ โดยชักชวนเพื่อนบ้านที่สนิทสนมกันจำนวน ๔ หลังคาเรือน ออกมาตั้งหมู่บ้านใหม่ที่ไกลจากหมู่บ้านเดิมเพียงประมาณ ๘๐๐ เมตร การแยกหมู่บ้านครั้งนี้ มีลักษณะพิเศษว่า ในวิถีชีวิตประจำวันสมาชิกของชุมชนต่างไปมาหาสู่กันตลอด แต่ในแง่การเมืองการปกครอง โดยกฎจาริตประเพณีของชาวปกากะญอ หมู่บ้านแห่งใหม่ไม่ต้องอยู่ภายใต้อำนาจของหมู่บ้านเก่า บ้านใหม่มีอำนาจอย่างสมบูรณ์ในการดูแลตนเอง และแน่นอนที่สุดว่า พะตือจอนิคือ ผู้นำของชุมชนใหม่ ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๕๑๖ เมื่อทางราชการต้องการสร้างโรงเรียนสถานีนามัย และสถานีโครงการหลวง พะตือก็มอบที่ดิน ซึ่งจับจองไว้เป็นที่ตั้งบ้านเรือนของตนประมาณ ๑๐ ไร่ เพื่อให้จัดสร้างสถานที่ราชการเหล่านั้น การดำเนินการดังกล่าวเป็นเหตุให้กลุ่มบ้านเล็ก ๆ ที่ตั้งกระจายอยู่ภายในบริเวณนั้น ๒-๓ กลุ่มบ้าน ทำการเคลื่อนย้ายบ้านเรือน มาตั้งรวมกันอยู่ในบริเวณหมู่บ้านแห่งใหม่ ซึ่งโดยหลักวัฒนธรรมประเพณีของชาวบ้าน ผู้ก่อตั้งหมู่บ้านมักจะเป็น “ผู้นำ” ของหมู่บ้าน และในกรณีนี้พะตือจอนิ ก็เป็นผู้นำอย่างเป็นทางการของชุมชนแห่งนั้นเป็นเวลานานถึง ๑๘ ปี

ประเด็นที่ต้องพิจารณาก็คือ “ผู้นำชุมชน” ซึ่งกล่าวได้ว่าเป็น “ผู้มีอำนาจ” คนหนึ่งของหมู่บ้าน ในบริบททางสังคมวัฒนธรรมแต่ดั้งเดิม ผู้นำชุมชนมักจะสืบทอดจากสายตระกูล โดยข้อเท็จจริงแล้ว คงไม่ใช่เรื่องปกติทั่วไป ที่เด็กกำพร้าซึ่งเลี้ยงดูตัวเองด้วยการรับจ้างตั้งแต่วัยเด็ก จะสามารถก้าวมาเป็น “ผู้นำชุมชน” ได้ การแยกไปตั้งหมู่บ้านใหม่ จึงเป็นยุทธวิธีหนึ่งที่จะทำให้ตนเองเป็นผู้นำชุมชน แม้ว่าผู้นำชุมชนแห่งใหม่ ไม่ใช่ตำแหน่งที่เรียกว่า “ฮีโป” ซึ่งเป็นผู้นำชุมชนตามจาริตประเพณี แต่เป็น “หัวหน้าบ้าน” ซึ่งตำแหน่งดังกล่าวก็ไม่ใช่ประเด็นปัญหา เพราะอำนาจในการบริหารจัดการชุมชนก็ไม่ต่างกันนัก ประเด็นสำคัญก็คือ การเข้ามาเป็น “ผู้นำชุมชน” ของพะตือจอนิ ก็ไม่ใช่ได้มาจากการมี/ใช้อำนาจศักดิ์สิทธิ์ เวทย์มนต์คาถา และบำเพ็ญบารมี² หากแต่เกี่ยวข้องกับการกระทำ /ปฏิบัติการเชิงอำนาจบางประการ ซึ่งมีนัยยะสำคัญถึง การกำหนด/

² เรื่องอำนาจศักดิ์สิทธิ์ ชีเกฮารุ ทานาเบ เห็นว่า อำนาจของผู้นำชาวนา มักจะไม่ได้มาจากการบำเพ็ญบารมี เช่น การบำเพ็ญเป็นฤาษี หรือได้มาจากความเชื่อทางไสยศาสตร์ เช่น เวทย์มนต์คาถาต่าง ๆ เป็นต้น อ่านรายละเอียดได้ใน ชีเกฮารุ ทานาเบ (2529) นุ่งเหลืองนุ่งดำ : ตำนานผู้นำชาวนาแห่งล้านนา ไทย, กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สร้างสรรค์

สร้างความเป็นไปได้ในการกำหนดทิศทางการกระทำของผู้อื่น ดังเช่น การแยกบ้านเรือนออกมาตั้งหมู่บ้านใหม่ หรือในช่วงที่ยังเป็นผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน (พ.ศ. ๒๕๑๔) เมื่อทางราชการต้องการสร้างโรงเรียนบ้านหนองเต่า ทั้ง ๆ ที่ผู้ใหญ่บ้านมีที่ดินในครอบครองมากกว่า ๑๐๐ ไร่ แต่ผู้ใหญ่บ้านก็ไม่ได้สนใจที่จะแบ่งที่ดินเพื่อดำเนินการจัดสร้าง พะต๋จอนิจึงแบ่งที่ดินที่เป็นที่พักอาศัยประมาณ ๖ ไร่ เพื่อให้ทางราชการจัดสร้างโรงเรียน แบ่งที่ดินอีก ๒ ไร่เป็นสถานที่ก่อสร้างสถานีอนามัย เป็นต้น ผลที่เกิดขึ้นจากการกระทำดังกล่าว ก็คือ กลุ่มบ้านเล็ก ๆ จำนวน ๓-๔ กลุ่มบ้าน ที่ตั้งกระจัดกระจายอยู่ในบริเวณนั้น แต่ก็ไกลจากโรงเรียน ต่างเคลื่อนย้ายบ้านเรือนมาอยู่ใกล้ที่ตั้งโรงเรียน เพื่อให้เด็กเล็กง่ายต่อการไปเรียนหนังสือ จนทำให้หมู่บ้านแห่งใหม่กลายเป็นชุมชนขนาดใหญ่ และต่อมาในปี พ.ศ. ๒๕๑๘ พะต๋จอนิก็ถูกชาวบ้านคัดเลือกให้เป็นผู้ใหญ่บ้าน

เช่นเดียวกันกับ กรณีการเป็นแกนนำคนหนึ่ง ที่ยื่นหนังสือเรียกร้องให้รัฐบาล (จอมพล ถนอม กิตติขจร) ยกเลิกการสัมปทานเหมืองแร่ที่บ้านห้วยอีค่าง ตำบลแม่วิน อำเภอแม่วาง ในช่วงเวลานั้น (พ.ศ. ๒๕๑๔) พะต๋จอนิยังเป็นผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน แต่เมื่อญาติพี่น้องบ้านห้วยอีค่าง บ้านทุ่งหลวง และบ้านห้วยทราย ได้รับความเดือดร้อนจากหินดินทรายจากเหมืองแร่ ไหลทับถมที่นา น้ำสำหรับใช้ทำนาก็ถูกเหมืองแร่สูบไปฉีดแร่ทั้งหมด กลุ่มแกนนำชาวบ้านประมาณ ๒๐ คนจึงไปยื่นหนังสือเรียกร้องให้ยกเลิกสัมปทาน หลังจากยื่นหนังสือไปแล้ว ๗ วัน รัฐบาลก็สั่งยกเลิกสัมปทานดังกล่าว บทบาทหลักของพะต๋จอนิก็คือ การเป็นล่ามในการเจรจาระหว่างตัวแทนชาวบ้าน (พะต๋จอนิและ บ้านทุ่งหลวง) กับนายกรัฐมนตรี การต่อสู้ครั้งนี้ พะต๋จอนิไม่เพียงเพิ่มพันธมิตรที่เป็นคนเฒ่าคนแก่และผู้เฒ่าหมู่บ้านที่ตั้งอยู่ในเขตต้นน้ำแม่วาง ซึ่งกล่าวได้ว่าสำคัญยิ่งในทางสังคมวัฒนธรรมแล้ว หากยังเป็นการเริ่มสั่งสมประสบการณ์การต่อสู้เพื่อคนจนด้วย

ในช่วงปี พ.ศ. ๒๕๑๖-๑๗ สถานการณ์ทางการเมืองการปกครองของประเทศเกิดการเปลี่ยนแปลงไป นักศึกษามหาวิทยาลัยหลายแห่งต่างมุ่งหน้าสู่ชนบท นักศึกษาส่วนหนึ่งได้มาร่วมงานเผยแพร่ประชาธิปไตยกับ สหพันธ์ชาวนาชาวไร่ภาคเหนือ ซึ่งกำลังเรียกร้องให้รัฐบาลแก้ไขปัญหาความไม่เป็นธรรมจากค่าเช่านา และการปฏิรูปที่ดิน อาจจะกล่าวได้ว่า ผู้นำชาวนาในท้องที่อำเภอสันป่าตอง และหลายอำเภอในจังหวัดเชียงใหม่ ต่างเข้าร่วมเป็นสมาชิกของสหพันธ์ฯแทบทั้งสิ้น สำหรับพะต๋จอนิแม้ว่าจะไม่เป็นสมาชิกของสหพันธ์ฯโดยตรง แต่ก็ร่วมแลกเปลี่ยนปัญหาของชาวนาชาวไร่กับกลุ่มนักศึกษา และแกนนำของสหพันธ์ชาวนาชาวไร่ภาคเหนือค่อนข้างใกล้ชิด โดยเฉพาะแกนนำชาวนาในเขตบ้านกาด-ห้วยมะนาว อำเภอแม่วาง ที่พยายามทำความเข้าใจถึงเหตุที่มาของประเด็นปัญหาความอดอยากยากจน โดยมีแนวทางการวิเคราะห์ว่าสาเหตุหลักของปัญหาดังกล่าวก็คือ การกดขี่ขูดรีดทางชนชั้น โดยชนชั้นผู้ปกครองและชนชั้นนายทุน จะขูด

ริดคนยากคนจนหรือชาวนาชาวไร่' สถาปดั่งกล่าวจึงทำให้ชาวนากลายเป็นคนยากจน ขณะเดียวกัน ในหมู่บ้านก็มีการขูดริดคนยากจนโดยพ่อค้าคนกลาง (ซึ่งถูกให้ความหมายว่าเป็นชนชั้นนายทุนน้อย) ที่ใช้ยาเสพติด (ฝิ่น) เป็นเครื่องมือในการขูดริดมูลค่าแรงงานส่วนเกิน กล่าวคือ นายทุนขูดริดชาวบ้านจากการกู้ยืมข้าวและเงินแล้ว ยังขาย หรือใช้ฝิ่นเป็นค่าตอบแทนในการใช้แรงงานด้วย พะตือจอนิและชาวบ้านจำนวนหนึ่ง จึงนำเรื่องไปฟ้องเจ้าหน้าที่ตำรวจ เพื่อขับไล่นายทุนผู้นั้นให้ออกจากหมู่บ้าน ช่วงแรกนายทุนคนดังกล่าวไม่ยอม และพาเจ้าหน้าที่ตำรวจนายหนึ่งมาข่มขู่ชาวบ้านอีก พะตือและชาวบ้านจึงไปพบสารวัตรใหญ่ สถานีตำรวจอำเภอสันป่าตอง แต่ไม่ได้รับความสนใจ ชาวบ้านจึงยกขบวนไปขอความเป็นธรรมที่กองบังคับการตำรวจเชียงใหม่ และเจ้าหน้าที่ตำรวจนายนั้น ก็ถูกตั้งคณะกรรมการสอบสวน พร้อมกับถูกส่งย้ายไปอยู่ที่อื่น ส่วนการฟ้องนายทุนเรื่องฝิ่น ในที่สุดศาลก็พิพากษาว่า นายทุนมีความผิดจริง และย้ายออกจากหมู่บ้านไป เนื่องจากการต่อสู้ที่ใช้เวลายาวนาน และเสียค่าใช้จ่ายเป็นจำนวนมาก ประกอบกับฐานะทางเศรษฐกิจของครอบครัวค่อนข้างลำบาก การต่อสู้ในครั้งนี้ พะตือจึงประสบอุปสรรคปัญหาอย่างแสนสาหัส โดยเฉพาะอย่างยิ่งปัญหาทางเศรษฐกิจ แม้พะตือจะมีข้าวพอกิน แต่ก็ไม่มีรายได้ พะตือต้องรับจ้างเลื่อยไม้ รับจ้างสร้างบ้าน สร้างโบสถ์คาทอลิก ทั้งที่บ้านหนองเต่า และบ้านปากกล้วย เพื่อหาเงินมาเป็นค่าใช้จ่ายในการเดินทางลงไปในเมือง หลังจากศาลตัดสินคดีความเรียบร้อยแล้ว พะตือถึงกับคิดอยากเลิกการทำงานแก้ไขปัญหของชาวบ้านเลยทีเดียว

อย่างไรก็ตาม หากพิจารณาจากปัญหาที่เกิดขึ้น จะพบว่าในช่วงนี้พะตือ มุ่งแก้ไขปัญหากลับกับความไม่เป็นธรรมที่เกี่ยวข้องกับเงื่อนไขภายนอกเป็นหลัก หรืออาจจะกล่าวในอีกความหมายหนึ่งว่า โดยความรู้/ความคิดของพะตือเข้าใจว่า ปัญหาของคนในชุมชนเกิดจาก “การกระทำ” จากกลุ่มคน/นายทุน/อำนาจภายนอก การแก้ไขปัญหาก็มุ่งต่อสู้เรียกร้อง เพื่อปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์ที่ไม่เป็นธรรม เช่น การเรียกร้องรัฐบาลให้ยกเลิกการสัมปทานเหมืองแร่ การขับไล่นายทุนออกจากหมู่บ้าน เป็นต้น ประเด็นที่น่าสนใจก็คือว่า กระบวนการต่อสู้ดังกล่าว ในด้านหนึ่งดูเหมือนว่า พะตือจอนิอาจจะจะเป็น “ผู้นำ/ตัวแทน” ที่ปกป้องผลประโยชน์ของชาวบ้าน ขณะเดียวกัน หากพิจารณาลึกลงไปการกระทำดังกล่าว ก็ส่งผลให้ชาวบ้านยอมรับอำนาจ หรือมอบความเป็นผู้กระทำให้กับพะตือจอนิในระดับหนึ่ง และที่แน่นอนที่สุดคือ การปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ระหว่างพะตือกับชาวบ้าน ซึ่งแต่เดิมพะตือมักอยู่ในฐานะผู้ถูกกระทำเป็นหลัก แต่หลังจากการดำเนินกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับ การแก้ไขปัญหของชุมชน สถานะภาพทางสังคมวัฒนธรรมของพะตือ ก็ปรับเปลี่ยนจากผู้ถูกกระทำมาเป็นผู้กระทำได้บ้าง แต่เนื่องจากปัญหาของชุมชนก็ไม่ได้ได้รับการแก้ไขอย่างรอบด้าน ภายหลังจากนายทุนออกจากหมู่บ้านไปแล้ว ชาวบ้านยากจนกลุ่มหนึ่งก็ไม่พอใจ เพราะชาวบ้านกลุ่มนั้นไม่มีข้าวจะกิน และหาซื้อที่ไหนไม่ได้ พะตือจึงประสานกับ

หน่วยงานภายนอกจัดตั้งธนาคารข้าว เพื่อให้คนยากจนยืมข้าวไปบริโภคได้ ขณะเดียวกัน เนื่องจากการบริหารจัดการธนาคารข้าว ยังไม่เป็นที่คุ้นเคยของชาวบ้าน ในช่วงเริ่มต้น นับตั้งแต่การประสานกับองค์กรภายนอกเพื่อขอรับทุน การจัดการทุน และการใช้ทุนคืน พะตือจึงกลายเป็นตัวหลักในการดำเนินกิจการ อย่างไรก็ตาม แม้ว่าจะมีการจัดตั้งธนาคารข้าวเรียบร้อยแล้ว แต่ปัญหาเรื่องขาดแคลนข้าวก็ยังแก้ไขไม่ได้ เพราะว่าคนยากจนก็ไม่มีข้าวจะคืนให้ ปีต่อไปก็ประสบปัญหาขาดแคลนข้าวเหมือนเดิม เมื่อประสบปัญหาเช่นนั้น พะตือจึงจัดตั้งกลุ่มแลกเปลี่ยนแรงงาน บุกเบิกที่นา เพื่อให้คนยากจนของหมู่บ้าน มีที่นาปลูกข้าวให้พอที่จะมีกินอย่างเพียงพอในครัวเรือน พร้อมกันนั้น ก็จัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ เพื่อเป็นเครื่องมือในการแก้ไขปัญหาหนี้สิน และปัญหาขาดแคลนทุนในการทำนา หรือการทำการเกษตรอื่น ๆ จนเวลาผ่านไป ๔-๕ ปี ปัญหาการทำมาหากินของคนในชุมชน ก็เริ่มคลี่คลายในทางที่ดีขึ้น

ในบริบทและเงื่อนไขของผู้ถูกระทำ การดำเนินกิจกรรม หรือการกระทำของพะตือที่กล่าวมาเบื้องต้น โดยความหมายที่ลึกลงไปก็คือ ยุทธศาสตร์ในการต่อสู้เพื่อปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ระหว่างผู้ถูกระทำกับผู้กระทำ พะตือในฐานะผู้ถูกระทำได้พยายามกระทำตนเองที่หลากหลายรูปแบบ เพื่อสร้างความเป็นไปได้ในการกำหนดทิศทางการกระทำของ ผู้อื่น ซึ่งในความหมายหนึ่งก็คือ การทำให้ผู้อื่นมอบความเป็นผู้กระทำแก่ตน ด้วยการสร้างอำนาจตามยุทธศาสตร์ดังกล่าว พะตือไม่เพียงถูกเลือกให้เป็น “ผู้นำบ้าน” ซึ่งเป็นผู้นำของชุมชนอย่างเป็นทางการแล้ว หากยังมีนัยยะสำคัญถึง การยกระดับ/ปรับเปลี่ยนสถานภาพทางสังคมวัฒนธรรม ซึ่งแต่เดิมอยู่ในฐานะ “ผู้ถูกระทำ” ที่หมายถึง ผู้ด้อยอำนาจ/ผู้ที่ตกเป็นเบี้ยล่างของผู้อื่น (the subordinate) มาสู่ความเป็นผู้กระทำ/ผู้มีอำนาจ มากกว่านั้น การที่ชาวบ้าน/ผู้อื่นยอมรับ หรือมอบ “ความเป็นผู้นำ” แก่พะตือ ยังเป็นการช่วยเสริมสร้าง “ความมั่นใจ” ต่อตำแหน่งแห่งที่ทางสังคมวัฒนธรรม ตลอดจนความมั่นใจต่อคุณค่าและศักดิ์ศรีในความเป็นคนของตนด้วย

ในทำนองเดียวกัน การเป็นแกนนำคนสำคัญของเครือข่ายกลุ่มเกษตรกรภาคเหนือ ซึ่งมุ่งต่อสู้เรียกร้อง ทั้งสิทธิและความชอบธรรมในการตั้งถิ่นฐานในเขตป่า และยังเป็นการต่อสู้เพื่อรักษาความเป็นตัวตนทางชาติพันธุ์ (ethnic identity) และศักดิ์ศรีในความเป็นมนุษย์ ในช่วงเวลามากกว่า ๔๐ ปีที่ผ่านมา ด้วยแนวนโยบายทางการเมืองที่แอบอิงกลุ่มประเทศโลกเสรี พร้อมกับมุ่งเสริมสร้างเอกภาพและความมั่นคงของชาติ กลุ่มชาติพันธุ์อื่นที่มีวิถีชีวิต ระบบเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมที่แตกต่างจากกลุ่มคนส่วนใหญ่ โดยเฉพาะกลุ่มชาติพันธุ์ที่ตั้งถิ่นฐานในเขตป่า ซึ่งยัง

ชีพด้วยการเกษตรแบบตัดฟันโค่นเผา เร่ร่อนเคลื่อนย้ายถิ่นที่อยู่ทำกินและปลูกฝิ่น³ กลุ่มชาติพันธุ์ดังกล่าว จึงถูกให้ความหมายในฐานะ “ผู้ทำลายป่า” ซึ่งถือว่าเป็นภัยต่อเศรษฐกิจและความมั่นคงของชาติ กลุ่มคนเหล่านี้ต้องถูกทำให้กลายเป็น “คนไทยปกติ” พร้อมกับพัฒนาแบบแผนการเกษตรให้เป็นการเกษตรแบบถาวร ไม่เร่ร่อนเคลื่อนย้ายถิ่นที่อยู่ทำกิน และเลิกการเพาะปลูกฝิ่นในขณะเดียวกัน องค์การอาหารและเกษตรแห่งสหประชาชาติ (FAO) ก็ระบุว่า การเกษตรแบบตัดฟันโค่นเผาเป็นการเกษตรที่ไร้เหตุผล ไม่มีประสิทธิภาพ และทำลายล้างระบบนิเวศ⁴ โดยเฉพาะพื้นที่ป่าเขตร้อน ในต้นปี พ.ศ. ๒๕๕๑ องค์การเกษตรและอาหารแห่งสหประชาชาติ ก็จัดส่งผู้เชี่ยวชาญการป่าไม้ ให้มาดำเนินการสำรวจสภาพและสถานการณ์ป่าไม้ในประเทศไทย ข้อเสนอสำคัญของผู้เชี่ยวชาญ ที่มีผลต่อนโยบายการจัดการพื้นที่ป่าของรัฐคือ การกันพื้นที่ป่าไม้ให้คงไว้ประมาณร้อยละ ๔๐ ของพื้นที่ทั้งหมดของประเทศ การใช้แผนที่ทางอากาศในการจัดจำแนก และควบคุมการใช้ประโยชน์ที่ดินในเขตป่า นับแต่นั้นมา รัฐบาลก็ตรากฎหมายและกำหนดระเบียบการใช้ประโยชน์จากป่า พร้อมกับมอบอำนาจให้กรมป่าไม้ควบคุมดูแลป่าให้เข้มงวดมากขึ้น เช่น การตราพระราชบัญญัติอุทยานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๔ พระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๗ พระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ. ๒๕๓๕ เป็นต้น

ในช่วงทศวรรษ ๒๕๒๐ วิฤติปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม กลายเป็นข้อถกเถียงและเรียกร้องของสังคม โดยเฉพาะการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในเขตพื้นที่สูง หรือพื้นที่ป่าต้นน้ำลำธาร ในปี พ.ศ. ๒๕๓๑ เมื่อเกิดเหตุการณ์ภูเขาถล่มที่จังหวัดนครศรีธรรมราช ในปีต่อมารัฐบาลก็ประกาศปิดป่าและกำหนดนโยบายขยายเขตพื้นที่ป่าอนุรักษ์ให้มากขึ้นกว่าเดิม มาตรการดังกล่าว ในด้านหนึ่งอาจจะช่วยให้ สถานการณ์ปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติดีขึ้นบ้าง แต่ก็ทำให้การดำรงชีวิตของคนหลายกลุ่มและประชาชนโดยรวม ต้องเผชิญกับปัญหาที่ซับซ้อนมากขึ้น นโยบายขยายเขตพื้นที่ป่าอนุรักษ์ ไม่เพียงก่อให้เกิดความขัดแย้งระหว่าง รัฐกับกลุ่มชาติพันธุ์ที่ตั้งถิ่นฐานในเขตป่าแล้ว ในบางพื้นที่ยังทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างชาวเขากับชาวพื้นราบ กลายเป็นความขัดแย้ง ที่ใช้

3

Patya Saihoo ได้ทำการศึกษาสภาพเศรษฐกิจสังคมของกลุ่มชาติพันธุ์ชาวเขา ในพื้นที่ภาคเหนือของประเทศไทยในช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2505-2506 และเขียนหนังสือ *The Hill Tribes of Northern Thailand* (1970) กล่าวว่า ปัญหาชาวเขาในประเทศไทยมี 3 ประเด็นที่ต้องพิจารณา คือ 1) การทำไร่หมุนเวียน (Shifting Cultivation) เป็นการทำลายพื้นที่ป่า 2) การไม่ยอมรับแนวอาณาเขต และอธิปไตยของชาติ และ 3) การเพาะปลูกฝิ่น

4

อ่านรายละเอียดได้ใน “Discourse on Ethnicity in Thailand” เขียนโดย Pinkaew Leoung Aramsri ใน *Ethnic Communities in Changing Environment Proceeding*, A Collaborative Research and Capacity Development Project between The Institute of Ethnology, The National Center for Social Sciences and Humanities, Vietnam and The Center for Ethnic Studies and Development, Chiang Mai University, Chiang Mai, Thailand, February 22-26, 1997.

กำลังและความรุนแรงในการแก้ไขปัญหาด้วย สถานการณ์ดังกล่าวมีผลกระทบต่อเอกภาพ และความมั่นคงของชาติอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อน ยกตัวอย่างเช่น เช่น ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในเขตอำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ และในเขตอำเภอเชียงกลาง จังหวัดน่าน เป็นต้น

การกำหนดนโยบายขยายเขตพื้นที่ป่าอนุรักษ์ ในมุมมองของชาวบ้านต่างเข้าใจว่า รัฐบาลกำลังแย่งยึดพื้นที่ที่อยู่อาศัยทำกิน และผลักดันให้พวกเขาต้องเผชิญกับชะตาชีวิตที่เลือกไม่ได้ ประกอบกับสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ ก็ไม่สามารถเป็นแหล่งพึ่งพิงในการยังชีพ ดังนั้นเมื่อรัฐควบคุมการใช้ทรัพยากรบนพื้นที่สูงอย่างเข้มงวด ชาวบ้านจึงจัดตั้งองค์กร เพื่อต่อต้าน และเรียกร้องสิทธิ/ความชอบธรรมในการตั้งถิ่นฐานในเขตป่าของตน ในสถานการณ์ปัญหาที่เกิดขึ้น หากพิจารณาถึงกลไกไปแล้ว ปัญหาของกลุ่มชาติพันธุ์ที่ตั้งถิ่นฐานในเขตป่าในปัจจุบัน จึงไม่ใช่เรื่องการเกษตรแบบตัดฟันโค่นเผา การเร่ร่อนเคลื่อนย้ายถิ่นที่อยู่ และการเพาะปลูกฝิ่น แต่เป็นปัญหาของความไม่มั่นใจต่อความมั่นคงของชีวิตและครอบครัว ซึ่งนัยยะสำคัญที่กลไกไปยังหมายถึงความไม่มั่นใจต่อความมั่นคงทางเศรษฐกิจ สังคม การเมืองและวัฒนธรรม ในลักษณะดังกล่าว หากรัฐบาลโดยกรมป่าไม้ มีความมุ่งมั่นที่จะรักษาพื้นที่ป่า โดยไม่สนใจว่าชีวิตชาวบ้านจะเป็นอย่างไร แน่หนอนที่สุดปัญหาความขัดแย้งระหว่าง กลุ่มชาติพันธุ์ที่ตั้งถิ่นฐานในเขตป่า กับกรมป่าไม้ และรัฐหรือเจ้าหน้าที่ของรัฐจะไม่สามารถคลี่คลาย และลดความรุนแรงได้เลย

พะต๋จอนิที่เชื่อและยืนยันว่า กลุ่มชาติพันธุ์ชาวเขามีสติปัญญาและความชอบธรรม ที่จะอยู่อาศัยและทำกินในผืนแผ่นดินของตน รัฐบาลไม่มีสิทธิไล่ประชาชนออกจากผืนแผ่นดิน ที่บรรพบุรุษของพวกเขาได้ฝังรากกายและกระดูกไว้ พื้นที่ที่พวกเขาตั้งบ้านเรือน ทำไร่ปลูกข้าวเป็นพื้นที่ที่ปู่ย่าตายายมอบไว้ให้ ด้วยความเชื่อดังกล่าว ในปี พ.ศ. ๒๕๓๗ เมื่อรัฐบาลเริ่มดำเนินการอพยพคนออกจากป่า พะต๋และพรรคพวกจำนวนนับ ๑๐,๐๐๐ คน จึงจัดให้มีการชุมนุม และเคลื่อนขบวนจากจังหวัดเชียงใหม่ไปจังหวัดลำพูน มุ่งหน้าเข้าสู่กรุงเทพฯ เพื่อขอเจรจากับรัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ เช่นเดียวกันกับปี พ.ศ. ๒๕๔๐ เมื่อกรมป่าไม้เริ่มจับกุมคุมขังชาวบ้าน โดยอ้างว่าชาวบ้านบุกรุกพื้นที่ป่า พะต๋และพรรคพวกประมาณ ๒๐๐ คน ก็ปักหลักนอนอยู่หน้าทำเนียบรัฐบาลเป็นเวลานานถึง ๕๕ วัน เพื่อเรียกร้องให้รัฐบาลยุติการจับกุมชาวบ้าน และให้ดำเนินการพิสูจน์สิทธิครอบครองพื้นที่ ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๕๔๒ เมื่อกรมป่าไม้อ้างเรื่องไฟป่าพร้อมกับพยายามจับกุมชาวบ้าน ที่ตั้งถิ่นฐานทำกินในเขตป่าแบบเหวี่ยงแห พะต๋และสมาชิกเครือข่ายกลุ่มเกษตรกรภาคเหนือ และกลุ่มชาติพันธุ์ที่ตั้งถิ่นฐานในเขตป่า จำนวนมากกว่า ๑๐,๐๐๐ คน ก็จัดชุมนุมหน้าศาลากลางจังหวัดเชียงใหม่เป็นเวลานานถึง ๒๘ วัน เพื่อเรียกร้องให้รัฐบาลปรับปรุงแก้ไขกฎหมาย ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการป่าไม้ จำนวน ๔ ฉบับ เป็นต้น

ในประเด็นการเรียกร้องสิทธิและความชอบธรรม ในการตั้งถิ่นฐานที่อยู่ทำกินในเขตป่า หากพิจารณาจากข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ จะพบว่า พื้นที่ภาคเหนือของประเทศไทย มีกลุ่มประชากรที่แตกต่างหลากหลายทางเชื้อชาติ ศาสนา ภาษา ประเพณีและวัฒนธรรม ตั้งถิ่นที่อยู่ทำกินร่วมกันมานานหลายร้อยปี ยกตัวอย่างเช่น เอกสารกองจดหมายเหตุแห่งชาติ รายงานการสำรวจปักปันเขตแดนระหว่างอาณาจักรสยามกับอังกฤษ หมายเลข ร. ๕ ต. ๔๐ ซึ่งให้เห็นว่า ในเขตเมืองงาย เมืองนะ เมืองหางและเมืองฝาง มีชาวเงี้ยว (ไทใหญ่) และมูเซอ ตั้งหมู่บ้านทำกินอยู่ ส่วนในเขตเมืองยวม แม่สะเรียง และแม่ฮ่องสอน ก็มีชาวยางแดง (กะเหรี่ยง) ตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนอยู่ทั่วไป⁵ หรือในหนังสือ *Surveying and Exploring in Siam* ของพระวิภาควรรดล (James McCarthy) เจ้ากรมแผนที่ทหาร (พ.ศ. ๒๔๒๔-๒๔๔๔) ก็บันทึกไว้เช่นกันว่า ในเขตเมืองน่าน ได้มีชาวมูเซอ ชาวม้ง (มั่ว) และเข้า ตั้งบ้านเรือนอาศัยอยู่เป็นกลุ่มก้อน ยิ่งกว่านั้น เจ้าราชวงศ์ผู้ปกครองเมืองน่าน ยังได้แต่งตั้ง นายจันทวย แซ่เต๋น ผู้นำชาวเข้าเป็นพญาศรีศรีสมบัติ ทำหน้าที่ปกครองดูแลหมู่บ้านชาวเข้า ที่ตั้งอยู่ในเขตตอนเหนือของเมืองน่านด้วย⁶ ส่วนในเขตเมืองฝาง แม่จัน เชียงราย และเชียงแสน พระวิภาควรรดลก็เขียนไว้อย่างชัดเจนว่ามีชาวมูเซอตั้งหมู่บ้านกระจัดกระจายอยู่⁷ เช่นเดียวกันกับบันทึกการเดินทางของ Carl Bock ที่ชื่อ *Temples and Elephants* ก็ชี้ให้เห็นเช่นกันว่า ทั้งชาวกะเหรี่ยง ชาวล่าหู่ หรือมูเซอ ตั้งถิ่นฐานที่อยู่ในเขตเมืองเชียงใหม่ เมืองฝาง และเมืองเชียงราย อีกทั้งยังล่าสัตว์ ปลูกพริกมาแลกข้าวกับชาวพื้นราบด้วย ส่วนหนังสือ *Thousand Miles on an Elephant in the Shan State* ของ Holt S. Hallett หัวหน้าหน่วยสำรวจเส้นทางรถไฟสายเมืองมะละแหม่ง-เชียงใหม่-ลำปาง-เชียงแสน-ยูนนาน ก็ได้บันทึกอย่างละเอียดถึงสภาพทั่วไปของหมู่บ้านที่พักอาศัยและชีวิตความเป็นอยู่ของชาวลัวะ กะเหรี่ยง ที่ตั้งถิ่นฐานที่อยู่ในเส้นทางสำรวจ ตั้งแต่เมืองแม่สะเรียง หรือเมืองยวม (Maing Loongyee หรือ Mung Nium) เมืองฮอด ลงเรือขึ้นมาเมืองเชียงใหม่ ครั้งแรกเดินทางไปทางเวียงป่าเป้า เข้าสู่เมืองเชียงราย แล้วกลับมาเชียงใหม่ จากนั้นก็เดินทางออกจากเชียงใหม่ ผ่านเมืองแกน (แม่แตง) เมืองเชียงดาว ไป

5 เอกสารบัญชีรายชื่อตำบลที่ตามแผนในแผนที่อังกฤษยกเข้ามาในพระราชอาณาเขตสยาม ทั้งรายเถินพลเมืองและที่ดิน ซึ่งทำการสำรวจในสมัยรัชกาลที่ ๕ ตามเอกสารกองจดหมายเหตุชาติ ร. ๕ ต. ๔๐/๕ ซึ่งว่า ในเขตเมืองยูนนาน เมืองแม่ฮ่องสอน มีกลุ่มชาติพันธุ์เงี้ยว (ไทใหญ่) และยางแดง (กะเหรี่ยง) รวมกันแล้วประมาณ ๕๐๐ คน

6 เล่มชื่อนายจันทวย แซ่เต๋น อพยพเข้ามาอาศัยอยู่ในเขตเมืองน่าน ประมาณปี พ.ศ. ๒๔๕๖ ต่อมาเจ้าราชวงศ์ผู้ปกครองเมืองน่าน แต่งตั้งให้เป็นพญาศรีศรีสมบัติ ปกครองชาวเข้าในเขตเมืองน่านตอนเหนือ (คอยผาจิ คอยผาช้าง คอยผาช้างน้อย) และเป็นต้นตระกูล “ศรีสมบัติ” ซึ่งปัจจุบันตั้งถิ่นฐานอยู่ในเขตบ้านผาช้างน้อย ต. ผาช้างน้อย อ. ปง จ. พะเยา

7 บันทึกของพระวิภาควรรดล (James McCarthy) ในหนังสือ *Surveying and Exploring in Siam* เล่าถึง การตั้งถิ่นฐานที่อยู่ของชาวมูเซอ ทั้งในเขตเมืองฝาง แม่จัน และเมืองเชียงแสน เช่น บ้านแสนพรม (Ban Sen Pom) ที่คอยสามเส้า และที่คอยผ้าห่มปก (ปัจจุบันอยู่ในเขต อ. แม่อาขย จ. เชียงใหม่)

เมืองฝาง เมืองเชียงราย จนถึงเมืองเชียงแสน⁸ ประเด็นสำคัญบันทึกของชาวตะวันตกเหล่านี้ชี้ให้เห็นว่า ความแตกต่างและความหลากหลายทางชาติพันธุ์ หรือความหลากหลายทางสังคมวัฒนธรรมในภาคเหนือของประเทศไทย เป็นสภาพปกติที่เกิดขึ้นมานานหลายชั่วอายุคน⁹

ในประเด็นปัญหาที่เกิดขึ้น หากพิจารณาถึงประวัติศาสตร์เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม จะพบว่า บรรพบุรุษของกลุ่มคนเหล่านั้น ตั้งถิ่นฐานที่อยู่ในอาณาจักรล้านนา มาก่อนการสถาปนารัฐชาติไทยสมัยใหม่แล้ว แต่ในช่วงต่อมา เมื่ออาณาจักรสยามได้สถาปนาเข้าสู่การเป็นรัฐชาติสมัยใหม่ กลุ่มคนเหล่านั้นก็ถูกรัฐบาลและสังคมให้ความหมายว่า ไม่ใช่คนไทย ไม่ใช่พลเมืองไทย และไม่ใช่กลุ่มคนดั้งเดิม ยิ่งกว่านั้น ยังกำหนดนโยบายที่ซ้ำเติม และควบคุมสิทธิที่จะดำรงชีวิตอย่างมีศักดิ์ศรีในความเป็นมนุษย์ในทุกวิถีทาง โดยเฉพาะ การแย่งยึดสิทธิการใช้พื้นที่ป่า เพื่ออยู่อาศัยทำกิน พร้อมกับดำเนินการอพยพกลุ่มคนเหล่านั้นออกจากป่า แน่นนอนที่สุด กลุ่มคนเหล่านั้นต้องต่อสู้เรียกร้องสิทธิ และความชอบธรรมในการมีชีวิต และสิทธิที่จะเลือกถิ่นที่อยู่ของตน

อย่างไรก็ตามประเด็นที่น่าสนใจก็คือว่า การต่อสู้เรียกร้องของพะตือจอนในระยะต่อมา ไม่ใช่การต่อสู้/เรียกร้องรัฐบาลให้เปลี่ยนแปลงนโยบาย ในทางตรงกันข้าม พะตือกลับเรียกร้องให้กลุ่มชาติพันธุ์ที่ตั้งถิ่นฐานในเขตป่า ดำเนินกิจกรรมการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างจริงจัง ทั้งโดยการกำหนดเขตพื้นที่ป่าอนุรักษ์ และการประกอบพิธีกรรมบวชป่าชุมชนพร้อมกันนั้น ก็พยายามแสวงหาพันธมิตร หรือเสริมสร้างความเข้าใจให้กลุ่มคนในเขตเมือง ทั้ง

8 หนังสือ *Thousand Miles on an Elephant in the Shan State* ของ Holt S. Hallett เป็นบันทึกสภาพชุมชนหมู่บ้านของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ที่ตั้งถิ่นที่อยู่ในเขตหัวเมืองล้านนา โดยเฉพาะในเขตเมืองแม่สะเรียง เชียงใหม่ และเชียงราย หรือถ้าหากผู้ใดสนใจเพิ่มมากกว่านั้นก็สามารถหาอ่านได้อีกจากหนังสือบางเล่ม เช่น *Amongst the Shan* ของ Archibald Ross Colquhoun และหนังสือที่ชื่อ *Temples and Elephants* ซึ่งเขียนโดย Carl Bock นักธรณีวิทยาชาวเนเธอร์แลนด์ และเข้ามาสำรวจหัวเมืองในพื้นที่ภาคเหนือประมาณปี พ.ศ. ๒๔๒๔ หนังสือต่าง ๆ เหล่านี้จะช่วยชี้ให้เห็นว่า ความหลากหลายทางชาติพันธุ์ในเขตพื้นที่ภาคเหนือของประเทศไทย ไม่ใช่เพิ่งเกิดขึ้น แต่เป็นเรื่องปกติที่เกิดขึ้นมานานมากกว่า ๑๐๐ ปี

9 ประเด็นนี้ นายจัตกัย บุรุษพัฒน์ (เลขาธิการสภาความมั่นคงแห่งชาติ) ได้เขียนหนังสือชื่อ *ชนกลุ่มน้อยสัญชาติพม่า* เสนอความคิดเห็นว่า “....ชนกลุ่มน้อยต่าง ๆ ในพม่าไม่ว่าจะเป็นมอญ ไทยใหญ่ กะเหรี่ยง ได้อาศัยอยู่ในดินแดนพม่ามาเป็นเวลานานนับพันปี ซึ่งแตกต่างไปจากประเทศไทยโดยสิ้นเชิง ที่คนไทยได้อาศัยอยู่ในดินแดนแห่งนี้มาช้านานนับพันปี ในขณะที่ชนกลุ่มน้อยต่าง ๆ เพิ่งจะเดินทางเข้ามาอาศัยในดินแดนคนไทยเมื่อไม่นานมานี้เอง...” การนำเสนอในลักษณะดังกล่าว ประเด็นปัญหาคือว่า แต่เดิมโดยความเป็นจริงแล้วไม่มีความชัดเจนของแนวเส้นแบ่งแนวเขตแดน ระหว่างประเทศไทยกับประเทศเพื่อนบ้าน กลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ที่ตั้งถิ่นฐานในบริเวณนี้ ต่างอพยพเคลื่อนย้ายถิ่นที่อยู่ไปมาเสมอ บางครั้งหัวเมืองขนาดใหญ่ เช่น เมืองเชียงใหม่ ยังคงกลับไปกวาดต้อนกลุ่มคนเหล่านั้นให้มาร่วมสร้างบ้านแปงเมืองด้วย เช่น การกวาดต้อนกลุ่มชาวไทยของ ไทจีน ให้มาตั้งบ้านเรือนที่เมืองลำพูน เป็นต้น ประเทศและชาติไม่ได้เกิดขึ้นมานานนับพันปี ถ้าจะว่ากันตามข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์รูปร่างของประเทศไทย เพิ่งจะมีความชัดเจนประมาณปี พ.ศ. ๒๔๒๔-๒๔๔๔ หรือในช่วงที่พระวิภาวดีรังสิต ได้ทำการสำรวจและจัดทำแผนที่ ปักปันเขตแดนกับชาติอังกฤษ ที่ปกครองเมืองพม่า และชาติฝรั่งเศส ที่ปกครองในเขตหัวเมืองลาว เท่านั้น

กลุ่มคนจน กลุ่มชนชั้นกลาง กลุ่มนักศึกษา นักวิชาการ นักพัฒนาองค์กรพัฒนาเอกชน และสื่อมวลชน เข้าใจวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของกลุ่มคนที่ตั้งถิ่นฐานในเขตป่า โดยเฉพาะในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ป่า พร้อมกันนั้นก็ประสานงานกับกลุ่มองค์กรเหล่านั้น ทั้งในและต่างประเทศ ให้เข้ามาหนุนช่วยกิจกรรมการอนุรักษ์ หรือเผยแพร่ประชาสัมพันธ์การอนุรักษ์ของตน พะต๋มั่งเน้นที่จะพูดคุยกับคนภายนอกในทุกด้าน ทั้งการพูดในเวทีพูดคุยเสวนา การพูดคุยออกสื่อมวลชน ทั้งหนังสือพิมพ์ วิทยุ และโทรทัศน์ โดยการกระทำและสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์ดังกล่าว กลุ่มชาวพื้นราบบางกลุ่ม โดยเฉพาะกลุ่มนักศึกษา และกลุ่มคนชั้นกลางในเมืองใหม่ ต่างเกิดความเข้าใจวิถีชีวิต ระบบการทำมาหากิน วัฒนธรรม ประเพณีและความคิดของชาวเขา ยิ่งกว่านั้น ก็ยังให้ความร่วมมือ ตลอดจนหนุนช่วยการแก้ไขปัญหาในบางกรณีและบางโอกาสด้วย

การเรียกร้องสิทธิและความชอบธรรม ในการตั้งถิ่นที่อยู่ทำกินในเขตป่าของพะต๋จอนิ จะเห็นว่า พะต๋มั่งเชื่อมั่นในสิทธิของความเป็นพลเมืองไทยอย่างเต็มเปี่ยม พะต๋มั่งเชื่อว่า ตัวเมืองเชียงใหม่ในปัจจุบัน แต่เดิมคือบ้านเมืองของชาวปกาเกอญอ ต่อมาเมื่อกลุ่มชาว “โย” หรือไท-ยวน มีอำนาจก็ได้ขับไล่ชาวปกาเกอญอให้ไปตั้งบ้านเรือนในเขตพื้นที่สูง การตั้งถิ่นที่อยู่ทำกินในเขตป่าของชาวปกาเกอญอ จึงไม่ใช่สิ่งที่บรรพบุรุษของพวกเขาเป็นคนเลือก ลูกหลานของชาวปกาเกอญอย่อมจะมีสิทธิอย่างสมบูรณ์ที่จะอาศัยอยู่ในป่า เนื่องจากบรรพบุรุษพึงพิงทรัพยากรธรรมชาติจากป่าเพื่อการเลี้ยงดูชีวิตมานานหลายร้อยปี พะต๋จอนิก็เชื่อมั่น ในระบบความรู้ หรือภูมิปัญญาของชาวปกาเกอญอต่อป่าและธรรมชาติค่อนข้างมาก พะต๋พยายามศึกษาค้นคว้าโดยพูดคุยกับผู้เฒ่าผู้แก่ พร้อมกับร้อยเรียงให้เป็นคำบอกเล่า และบอกเล่าให้กับคนภายนอกรับฟังอยู่เสมอ คำบอกเล่าที่เข้าใจง่าย ไม่เพียงทำให้คนภายนอกเข้าใจวิถีชีวิต และวัฒนธรรมของชาวปกาเกอญอแล้ว หากยังชื่นชมพะต๋ ทั้งในลักษณะการเชิญให้ไปพูด หรือการมอบรางวัลเชิดชูเกียรติในหลาย ๆ ครั้ง จากรูปธรรมของการยอมรับของคนภายนอกดังกล่าว นัยยะสำคัญที่ลึกลงไปแล้วก็คือ กลุ่มชาติพันธุ์ชาวเขา มีพื้นที่ทางสังคมที่พวกเขาจะสามารถยืนอยู่อย่างเท่าเทียมกับผู้อื่นได้บ้าง และพื้นที่ยืนแห่งนี้ พะต๋จอนิไม่เพียงมีส่วนในการสร้างขึ้นมาแล้ว ยังอาจจะกล่าวได้ว่าเป็น “ผู้บุกเบิก” ด้วย

2. คำบอกเล่า และปัญหาของการเขียนคำบอกเล่า

ในการเขียนบันทึก “คำบอกเล่า” ของพะต๋จอนิ ผมรู้และตระหนักตั้งแต่ต้นแล้วว่า ต้องพยายาม “บันทึก” คำบอกเล่าในฐานะ “เสียง” ของพะต๋ให้ได้อย่างตรงไปตรงมามากที่สุด ผมมั่นใจว่า ด้วยพื้นฐานของความสัมพันธ์กับพะต๋และครอบครัว ที่มีมานานมากกว่า ๑๐ ปี น่าจะช่วยทำให้ “การสัมภาษณ์” เพื่อเขียนบันทึกดำเนินการได้อย่างไม่ยากเกินไปนัก โดยส่วนตัวแล้ว ผมมี

ความคุ้นเคยกับพะตือมาตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๓๑ และหลังจากนั้นผมก็ไปเยี่ยมเยือนพะตือและครอบครัวอย่างสม่ำเสมอ ในบางครั้งเมื่อมีเพื่อนชาวต่างประเทศ ซึ่งมีความสนใจชีวิตความเป็นอยู่ของกลุ่มชาติพันธุ์ชาวเขา หรือในบางครั้งผมไม่รู้ว่าจะพาเพื่อนเหล่านั้นไปเที่ยวที่ไหนดี ผมก็จะพามาพูดคุย และนอนพักที่บ้านของพะตือ ถ้าหากพะตือไม่อยู่ก็จะพูดคุยกับโม (ภรรยาของพะตือ) คุยกับลูกชาย ทั้งนี้แล้วแต่จังหวะเวลาและโอกาส ต่อมาในช่วงปี พ.ศ. ๒๕๓๖-๒๕๓๘ ผมทำงานใน โครงการฝึกอบรมอาสาสมัครเพื่อชุมชนและสิ่งแวดล้อมที่สูง เยาวชนชาวเขาในโครงการที่ผมทำงานอยู่หลายคน ก็ถูกส่งให้มาเรียนรู้ชีวิต และประสบการณ์การทำงานของพะตือแทบทุกปี บางคนอาจจะใช้เวลาเรียนรู้ และใช้ชีวิตร่วมกับครอบครัวของพะตือเป็นเวลานานประมาณ ๑ ปี บางคนอาจจะ ๑ เดือน ทั้งนี้ก็ขึ้นอยู่กับความสนใจของอาสาสมัคร และเงื่อนไขอื่นที่เกี่ยวข้องด้วย

หากจะว่ากันโดยข้อเท็จจริงแล้ว ก่อนการดำเนินงานของโครงการวิจัยนี้ ผมกับพะตือและครอบครัวไม่ใช่คนแปลกหน้าของกันและกัน หากแต่มีความคุ้นเคยกันอยู่ในระดับหนึ่ง ยิ่งไปกว่านั้น หากพิจารณาจากภาระหน้าที่ ก็กล่าวได้ว่าค่อนข้างมีความใกล้ชิดกัน การจัดตั้งเครือข่ายกลุ่มเกษตรกรภาคเหนือ (คกน.) ซึ่งมีพะตือจอนิเป็นผู้นำคนสำคัญ แม้ว่าผมจะไม่ใช่คณะทำงานที่รับผิดชอบการหนุนช่วยขององค์กรชาวบ้านโดยตรง แต่การจัดประชุมในครั้งแรกในปี พ.ศ. ๒๕๓๖ ซึ่งจัดประชุมที่บ้านไถลือ สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ในฐานะคนทำงานที่เกี่ยวข้องกับกลุ่มชาติพันธุ์ชาวเขา ผมก็ได้เข้าร่วมและช่วยประสานงานการจัดประชุมในครั้งนั้นบ้าง หลังจากจัดตั้งเครือข่ายกลุ่มเกษตรกรภาคเหนือเรียบร้อยแล้ว ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๕๓๗ เมื่อเครือข่ายฯ มีมติให้มีการชุมนุมเรียกร้องสิทธิการตั้งถิ่นที่อยู่ทำกินในเขตป่า โดยมุ่งเรียกร้องให้รัฐบาลทบทวนนโยบายและยุติการอพยพคนออกจากป่า แม้ว่าผมจะไม่ใช่แกนนำของการชุมนุม แต่ก็ได้เข้าร่วมประชุมในกลุ่มแกนนำ เพื่อกำหนดแนวทางการเรียกร้องแทบทุกครั้ง เช่นเดียวกันกับ การชุมนุมเรียกร้องในปี พ.ศ. ๒๕๔๒ ที่สนามหญ้าหน้าศาลากลางจังหวัดเชียงใหม่ ที่มุ่งเรียกร้องให้รัฐบาลแก้ไขกฎหมายป่าไม้ ๔ ฉบับ เนื่องจากกรมป่าไม้ใช้เป็นข้ออ้างในการจับกุมคุมขังชาวบ้าน และเรียกร้องการลงรายการสัญชาติไทยในทะเบียนบ้านให้กับ กลุ่มชาติพันธุ์ชาวเขาที่เป็นคนไทย แม้ว่าผมไม่ใช่แกนนำของการชุมนุมในครั้งนั้น แต่ก็มีโอกาสเข้าร่วมประชุมเพื่อสรุปปัญหาของผู้เข้าร่วมชุมนุม รวมทั้งการสรุปผล และกำหนดแนวทางการเจรจาในแทบทุกวัน

เนื่องจากพะตือจอนิคือ ผู้นำคนสำคัญขององค์กรชาวบ้าน ผมกับพะตือจึงต้องพบปะพูดคุยกันค่อนข้างบ่อย และภายใต้เงื่อนไขของความสัมพันธ์ที่กล่าวมาเบื้องต้น ในช่วงแรกของการวิจัยในโครงการนี้ ผมพยายามอย่างเต็มที่ที่จะสัมภาษณ์ เพื่อบันทึกคำบอกเล่าของพะตือ แต่ในความรู้สึกของผมแล้ว การสัมภาษณ์นั้นล้มเหลวแทบทุกครั้ง ผมไม่สามารถจำแนกได้อย่างชัดเจนว่า คำ

บอกเล่าที่ผมบันทึกนั้นเป็น “เสียง” ของใคร แทบทุกครั้งของการสัมภาษณ์ ผมไม่สามารถตั้งคำถามเพื่อให้พะตือบอกเล่าได้ เพราะบางเรื่องก็เป็นเรื่อง/ประเด็นที่รู้กันอยู่ และคุยกันมานานนับสิบปี หากคุยซ้ำอีกก็เป็นเรื่องที่นาเบื่อที่สุด แต่บางเรื่องพะตือเองก็ต้องการผู้แลกเปลี่ยนถกเถียง ซึ่งในช่วงก่อนหน้าของการทำวิจัยในโครงการนี้ ผมก็เป็นคนหนึ่งที่ทำหน้าที่ดังกล่าว หากพะตือต้องการคนพูดคุยด้วย ยากเป็นอย่างยิ่งที่ผมจะปฏิเสธได้ และการพูดคุยนั้น บางครั้งผมก็ไม่รู้ว่า “เสียง” ที่แท้จริงของพะตืออยู่ตรงไหนและอย่างไร ในบริบทและสถานการณ์เช่นนี้ ผมไม่สามารถสัมภาษณ์เพื่อบันทึก “คำบอกเล่า” ในฐานะ “เสียง” ของพะตือจอนได้อย่างมีประสิทธิภาพนัก

ในช่วงเริ่มต้น แม้ว่าผมจะมีผู้ช่วยวิจัย ซึ่งจะช่วยสัมภาษณ์และบันทึกคำบอกเล่าของพะตือ แต่เนื่องจากประเด็นการวิจัยของโครงการนี้เป็นเรื่องของ “ความคิด” ที่แสดงออกโดย “การบอกเล่า” ซึ่งผู้วิจัยต้องฟังคำบอกเล่าของพะตือ และคิด/ตั้งคำถามต่อประเด็นที่พะตือกำลังเล่าให้ได้ ทั้งนี้ การคิด/ตั้งคำถามนั้น ก็ไม่ใช่ที่เราอยากคิด/ถามเรื่องอะไรก็ถามได้ หากแต่ต้องมีพื้นฐานความเข้าใจในประเด็นที่พะตือกำลังเล่าอยู่บ้าง แต่เนื่องจากผู้ช่วยการวิจัยยังไม่คุ้นเคย และมีความเข้าใจในประเด็นปัญหาของกลุ่มชาติพันธุ์ชาวเขาไม่มากเท่าที่ควร การพูดคุยเพื่อบันทึกคำบอกเล่าจึงทำได้ไม่เต็มที่ ประมาณเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๔๒ ผมจึงต้องปรับเปลี่ยนกระบวนการและวิธีการ เพื่อให้ได้มาซึ่ง “เสียง” ที่แท้จริงของพะตือ กล่าวคือ ประการแรกสุด ผมใช้ชีวิตในครอบครัวของพะตือเป็นเวลาที่ยาวนานมากกว่าเดิม ผมไม่สามารถไปนอนเพียง ๑-๒ คืน เพื่อบันทึกคำบอกเล่าของพะตือดังเช่นที่ผมเคยปฏิบัติก่อนหน้านี้ หากแต่ต้องพักอยู่ที่นั่นอย่างน้อยก็ ๔-๕ คืน บางครั้งก็นานมากกว่า ๒ สัปดาห์ ผมพยายามใช้เวลาในช่วงกลางคืน โดยเฉพาะภายหลังจากกินอาหารค่ำเสร็จเรียบร้อยแล้ว พะตือและครอบครัวจะนั่งล้อมรอบเตาไฟ และพูดคุยกันในเรื่องสัพเพเหระต่าง ๆ ในช่วงเวลานี้ บางคำคืนพะตือก็จะเล่านิทาน หรือไม่ก็จะเล่าถึงประวัติชีวิตในวัยเด็กของตนให้ลูกหลานฟัง ในบางคืนก็เล่าถึง คำสั่งสอนของผู้เฒ่าผู้แก่ ผมก็อาศัยช่วงเวลานี้บันทึกคำบอกเล่าของพะตือ บางทีหากฟังไม่เข้าใจ ผมก็ขอให้ลูกชาย หรือไม่ก็ลูกสาวของพะตือช่วยแปล และขอให้พะตือช่วยเล่าซ้ำอีกครั้ง เนื่องจากการเล่าให้ลูกหลานฟัง พะตือก็จะเล่าอย่างสนุกสนานและมีความสุข

ในบางครั้ง เมื่อมีคณะชาวบ้าน นักพัฒนา นักเรียน นักศึกษาจากภายนอก เดินทางมาแลกเปลี่ยนดูงาน ซึ่งพะตือก็ต้องไปร่วมพูดคุยให้ข้อคิดเห็น ผมก็จะถือโอกาสนั้นบันทึกคำบอกเล่าของพะตือที่เล่ากับคนเหล่านั้น และในบางครั้ง ผมก็ไปทำงานในไร่นา หรือร่วมเดินทางไปเยี่ยมเยือนญาติพี่น้อง หรือไปเป็นวิทยากรในการประชุมของนักพัฒนา และนักวิชาการ ผมก็มักจะเดินทางไปกับพะตือด้วย อีกกิจกรรมหนึ่งที่สำคัญก็คือ การสอนนักเรียนชั้นประถมปีที่ ๕ และ ๖ โรงเรียนบ้านหนองเต่า ทุกครั้งที่ผมไปไปหมู่บ้าน และหากมีโอกาสผมจะเข้าร่วมฟังพะตือสอนเด็กนักเรียน

เหล่านั่นเสมอ มากไปกว่านั้น พะต๋มก็จะชอบเดินทางเข้าป่า และไปตามหมู่บ้านต่าง ๆ ผมก็จะเดินทางไปด้วย ครั้งหนึ่ง ผมไปกับพะต๋เพื่อเดินป่าในท้องที่ตำบลแม่กิ อำเภอนุยม จังหวัดแม่ฮ่องสอน เป็นเวลา ๒-๓ คืน พื้นที่ป่าในอาณาบริเวณดังกล่าว อาจจะกล่าวได้ว่าเป็นผืนป่าที่มีความอุดมสมบูรณ์มากแห่งหนึ่ง ในช่วงเดินทางและพักค้างแรมในป่า พะต๋ได้บอกเล่าถึงเรื่องราวความรู้ และความผูกพันระหว่างคนปกากะญอกับป่า ที่ทำให้ผมสามารถบันทึกได้ไม่ยาก

การเดินทางขึ้นเขาลงห้วย การนอพักค้างแรมข้างกองไฟได้ร่มไม้ รวมทั้งการดำรงชีวิตในป่า ซึ่งต้องหุงข้าวและปรุงอาหารด้วยกระบอไม้ไผ่ ทำให้ผมได้เห็นและเรียนรู้ชีวิตของพะต๋ และพี่น้องชาวปกากะญอ ในอีกแง่มุมหนึ่งที่ต่างจากที่เคยรู้มาก่อนหน้านั้น ตลอดช่วงของการเดินป่า อาจจะกล่าวได้ว่าหญ้าเกือบทุกต้น หินเกือบทุกก้อน ภูเขา หน้าผา และลักษณะของธรรมชาติแทบทุกอย่าง กลุ่มคนที่ตั้งถิ่นที่อยู่ทำกินในป่า สามารถอธิบาย พร้อมกับใช้ให้เป็นประโยชน์ในการดำรงชีวิตได้ ความรู้ของชาวบ้านที่อธิบายถึง ความสัมพันธ์ระหว่างต้นหญ้า, กอไม้ และต้นข้าว ที่อธิบายเปรียบเทียบกับระบบเครือญาติของมนุษย์ กล่าวคือ ต้นหญ้าชนิดหนึ่งที่ชื่อเป็นภาษาปกากะญอว่า ต้น “สูล์ โบ” ต้นหญ้าชนิดนี้เปรียบเสมือนเป็น “ปู่” ของต้นข้าว ส่วนกอไม้ก็เปรียบเสมือน “วิญญาณ” ของต้นข้าว ในระบบความสัมพันธ์ดังกล่าว หากพิจารณาในแง่มุมทางพฤกษศาสตร์จะพบว่า พืชทั้ง ๓ ชนิดเป็นพืชที่อยู่ในวงศ์เดียวกันคือ พืชในวงศ์หญ้า (Gramineae)

เช่นเดียวกันกับความรู้ในด้านการปรับปรุงพันธุ์ข้าว แน่นอนว่า พืชทุกชนิดที่มนุษย์นำมาเพาะปลูก ถ้าหากใช้เมล็ดพันธุ์นั้นในระยะเวลาอันติดต่อกันหลายปี ปัญหาที่เกิดขึ้นจะเป็นเรื่องโรคแมลง และอัตราผลผลิตต่อไร่ที่ลดลง การทำไร่มุญเวียน เพื่อปรับปรุงพันธุ์ข้าว นอกจากต้องใช้ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับการเลือกพื้นที่ทำไร่ ซึ่งต้องเลือกพื้นที่ที่เป็นป่าไผ่ และมีพันธุ์ข้าวป่าขึ้นอยู่อย่างหนาแน่นพอควรแล้ว หากยังต้องมีความรู้เกี่ยวกับการคัดพันธุ์ด้วย การทำไร่มุญเวียนในพื้นที่ป่าไผ่ หรือการปลูกข้าวท่ามกลางพันธุ์ข้าวป่า ไม่ใช่เป็นเรื่องปกติธรรมดา หากแต่เป็นการกระทำที่มีจุดมุ่งหมายคือ การสร้างโอกาสให้เกิดการผสมพันธุ์ระหว่าง พันธุ์ข้าวบ้านกับพันธุ์ข้าวป่า พันธุ์ข้าวรุ่นใหม่ที่ได้จากการคัดพันธุ์แล้ว ไม่เพียงจะทำให้พันธุ์ข้าวที่ปลูกในปีต่อไปมีความแข็งแรง และต้านทานโรคแมลงได้ดีขึ้นแล้ว หากยังช่วยทำให้ผลผลิตข้าวเพิ่มมากขึ้นด้วย

ผมเข้าใจว่า ถ้าผมสัมภาษณ์ หรือเขียนบันทึกคำบอกเล่านี้โดยเฉพาะในบ้านของพะต๋ ผมไม่ขึ้นเขาลงห้วย ไม่ได้เห็นสภาพป่าที่ชาวบ้านเลือกเพื่อทำไร่มุญเวียน ไม่ได้รับรู้อารมณ์และความรู้สึกของพะต๋เมื่อใช้ชีวิตอยู่ในป่า แน่นอนที่สุดว่า ผมจะไม่สามารถรับรู้ความคิดและเข้าใจ

ถึง ความรู้/ความคิดของพะตือและชาวปกาเกอญอต่อป่าได้อย่างแจ่มชัด ขณะเดียวกัน ความคิดและความรู้ของชาวบ้านต่อเรื่องดังกล่าวก็จะไม่หนักแน่นด้วย หมายความว่า ความคิด/ความรู้ของชาวบ้านจะไม่สามารถถ่ายทอดอย่างมีชีวิตชีวา ถ้าหากว่าไม่มีบริบทที่เป็นจริงรองรับ การเขียนบันทึกคำบอกเล่าจากห้องประชุมสัมมนา หรือการพูดคุยแลกเปลี่ยนภายในบ้านเรือน จะไม่สามารถบอกเล่าได้อย่างหนักแน่น และในบริบทเช่นนั้น คำบอกเล่าหรือ “ข้อมูล” ที่ผู้วิจัยรับรู้ ก็เป็นเพียงเศษเสี้ยวหนึ่งของความคิด/ความรู้ของผู้ถูกวิจัยเท่านั้น มากไปกว่านั้น ในบริบทและเงื่อนไขที่ความรู้/ความคิดของชาวบ้านไม่สามารถปฏิบัติการที่เป็นจริงได้ การบอกเล่าก็จะเป็นไปอย่างผิวเผิน ไม่สามารถที่จะหยั่งลึกลงไปถึงจิตใจ และจะเป็นการบอกเล่าอย่างความมั่นใจต่อสิ่งที่เล่านั้น

อย่างไรก็ตาม แม้ผมจะพยายามหลีกเลี่ยงการบันทึกคำบอกเล่าของพะตือโดยการสัมภาษณ์และปรับเปลี่ยนไปเป็นการเฝ้าและติดตามพะตือไปตามที่ต่าง ๆ ขณะเดียวกัน ก็พยายามบันทึกคำบอกเล่าของพะตือจากการพูดกับคนอื่น แต่เมื่อผมกลับมาเขียนเป็นรายงานการวิจัย ผมไม่อาจจะหลีกเลี่ยงได้เลย ที่จะต้องปรับปรุง ตัดต่อ เรียบเรียง และจัดหมวดหมู่เนื้อหาสาระของคำบอกเล่าของพะตือให้อยู่ใน “พื้นที่” ที่ผมจะเห็นสมควร เงื่อนไขหนึ่งที่ผมอ้างได้ก็คือว่า ในช่วงเวลาประมาณ ๑ ปีที่ผมเฝ้าบันทึกคำบอกเล่า ในบางเรื่องบางประเด็นพะตือพูดซ้ำกันมากกว่า ๑๐ ครั้ง ยกตัวอย่างเช่นในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ป่าอย่างยั่งยืน ที่ต้องมีการจัดแบ่งพื้นที่ออกเป็น ๑ ประเภท หรือประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการทำแนวกันไฟ ฯลฯ ด้วยความซ้ำซ้อนของประเด็น แต่ต่างช่วงเวลาของการบอกเล่า ผมในฐานะผู้เขียนก็ได้จัดเรียบเรียงใหม่ให้อยู่ใน “พื้นที่” เดียวกัน

การเขียนบันทึกและเรียบเรียงคำบอกเล่าดังกล่าว หากจะกล่าวอย่างถึงที่สุดแล้ว ผมไม่เพียง “ตริ้ง” คำบอกเล่าที่มีชีวิตชีวาให้กลายเป็นสิ่งที่หยุดนิ่งแล้ว สิ่งแวดล้อมบรรยากาศ อารมณ์ และความรู้สึก ซึ่งเป็นบริบทที่สำคัญของการบอกเล่ายังถูกตัดออกไปด้วย เราอาจจะโต้แย้งว่า สิ่งเหล่านี้ไม่สำคัญและมีความหมาย เพราะเราต้องการ “สาระ” ของคำบอกเล่าเท่านั้น แต่ในความเป็นจริงแล้ว คำบอกเล่าที่สอดคล้องกันทั้ง “พื้นที่” และ “เนื้อหา” อีกทั้งยังประสมประสานกับบรรยากาศของเสียงหัวเราะของผู้คนที่นั่งรายรอบเตาไฟ หรือท่ามกลางเสียงสายลมที่กำลังล้อเล่นกับใบไม้ เสียงนกและแมลงกลางคืน ที่กรีดปีกส่งเสียงร้องกลางผืนป่าใหญ่ ไม่เพียงทำให้เนื้อหาของคำบอกเล่าแสดงออกได้อย่างหนักแน่นแล้ว หากยังเติมเปี่ยมด้วยอารมณ์ และความรู้สึก ซึ่งยากเป็นอย่างยิ่งที่บันทึกคำบอกเล่าจะสามารถนำเสนอเช่นนั้นได้ มากไปกว่านั้น ผู้ฟังไม่เพียงตีความและเข้าใจจากคำบอกเล่าโดยตรงแล้ว ยังสามารถตีความและให้ความหมายต่อคำบอกเล่าจากกิริยาท่าทาง ตลอดจนภาษากายอื่น ๆ อีกด้วย มากไปกว่านั้น ในบริบทของการเล่า ผู้เล่ายังเป็นผู้มีอำนาจที่จะกำหนดว่าจะเล่าอะไร และเล่าอย่างไร อำนาจของผู้เล่าที่มีอยู่หาได้ลดทอนลงแม้แต่

น้อย ตรงกันข้ามกับบันทึกคำบอกเล่า ทั้งตัวอักษรและบทบันทึกไม่เพียงลดทอนอำนาจของผู้เล่าลงแล้ว หากพิจารณาในฐานะ “พื้นที่” บทบันทึกดังกล่าวยังถูกยึดครองโดย “ผู้เขียน” ซึ่งใช้อำนาจในการยึดครองพื้นที่การเขียนนั้น กระทำการเลือกสรร ตัดแต่ง จัดวาง และเรียบเรียงคำบอกเล่าตามประสบการณ์และความรู้ความเข้าใจของผู้เขียนอีกด้วย หากจะว่าไปแล้ว บันทึกคำบอกเล่าสามารถนำเสนอได้เพียงเศษเสี้ยวหนึ่งของ “ความจริง” ที่ผู้เล่าต้องการนำเสนอเท่านั้น

ด้วยเงื่อนไขและข้อจำกัดที่กล่าวมาเบื้องต้น การอ่านและการให้ความหมายต่อบันทึกคำบอกเล่า ผู้อ่านต้องอ่านด้วยการพิจารณาอย่างละเอียดยิ่ง แม้บันทึกคำบอกเล่าเป็นการเขียนตามคำบอกเล่า ที่กล่าวได้ว่าเป็น “เสียง” ของผู้เล่าเพียงผู้เดียว แต่ความจริงแล้ว บันทึกคำบอกเล่าอาจจะประกอบด้วย “เสียง” ของคนหลายกลุ่ม รวมทั้งเสียงของผู้เขียนก็รวมอยู่ในบันทึกนั้นด้วย

บรรณานุกรม

กรรณิการ์ พรหมเสาร์, เบญจา ศิลารักษ์

2542 ป่าเจ็ดชั้น ปัญญาปราชญ์ กรุงเทพฯ ; มูลนิธิภูมิปัญญา
ขจัดภัย บรุขพัฒน์

2538 ชาวเขา, กรุงเทพฯ ; แพร่พิทยา

ชิกะฮารุ ทานาเบ

2529 นุ่งเหลืองนุ่งดำ : ตำนานผู้นำชาวนาแห่งล้านนาไทย กรุงเทพฯ
สำนักพิมพ์สร้างสรรค์

Berger, Perter L. and Luckmann, Thomas

1967 *The Social Construction of Reality : A Treatise in the Sociology of Knowledge*,
London ; Penguin Books.

Marshall, Harry Ignatius.

1977 *The Karen People of Burma*, Bangkok; White Lotus

McCarthy, James

1994 *Surveying and Exploring in Siam*, Bangkok; White Lotus

Patya Saihoo

1970 *The Hill Tribes of Northern Thailand*, Bangkok; Chulalongkron University.

Pinkaew Leoung Aramsri

1997 “Discourse on Ethnicity in Thailand” in *Ethnic Communities in Cheanging
Environment Proceeding*, Chiang Mai ; Chiang Mai University.

Renard, Ronald D.

1980 “Kariang: History of Karen-T’ai Relations from the Beginnings to 1923”
Honolulu: Ph.D. Thesis, University of Hawaii.